

СЛОВО

ЧАСОПИС ЗА

СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ГОДИНА V

БРОЈ

21

ФЕБРУАР
2009.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivoje Stokich

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
ФЕБРУАР, 2009.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић:

Печење на црногорски начин 4**РАЗГОВОР**

Јелица Стојановић:

Српски језик је највеће благо Црне Горе 12**ЈЕЗИК**

Петар Милосављевић:

Српски језик и историја његовог преименовања 28

Драго Ћупић:

Прогон српске ћирилице ..... 45**СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ**

Радојица Бошковић 52

БЕЛЕТРИСТИКАКраљ Никола I: *Десна* (одломак из романа) ..... 64Виктор Иго: *Косово* 72

Недељко Бабић: поезија 75

Радомир Барјактаревић: поезија 83

Славица Кнежевић: *Велика тетка* (одломак из романа) 86

Зоран Мандић: поезија 92

Михаило Орловић: поезија 96

ЕСЕЈ

Владимир Димитријевић:

Између тоталитаризма и слободе 100

Милутин Мићовић:

Монтенегрологија 111**КРИТИКА**

Јелица Стојановић..... 134

Синиша Јелушић 138

Ратко Пековић 145

САДРЖАЈ

ИСТРАЖИВАЊА

Предраг Вукић: <i>Климатске прилике у подловћенском крају у стваралаштву владике Рада</i>	152
Никола Маројевић: <i>Петроград у дјелу Ф. М. Достојевског</i>	159
Петар Рмуш: <i>Култ Црне Горе и српски романртизам (3)</i>	171

СТАВОВИ

Драгољуб Петровић: <i>Псовке умјесто научних аргумената</i>	182
--	-----

У МАКАЗАМА

Драган Дринчић: <i>Устав Црне Горе</i>	190
--	-----

ЗАПИСИ

Михаило Миљанић: <i>Ко кога још гранатира</i>	196
Стојанка Раденовић-Петковић: <i>Говорите ли канадски?</i>	200
Миљан Мијушковић: <i>Запис са поклоничког путовања</i>	203

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Рашко Димитријевић: <i>Писма Миодрагу Ђупићу</i>	208
---	-----

ОД СЛОВА ДО СЛОВА

Промоција књиге Вука Велаша	214
Са научног скупа <i>Дани Његошеви</i> у Никшићу	219

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш: <i>Карневалски бјесови (3)</i>	224
---	-----

САДРЖАЈ СЛОВА

Од броја 11 до броја 20	234
-------------------------------	-----

ЦРТЕЖИ: Милован Кадовић (Никшић)

ПЕЧЕЊЕ
НА ЦРНОГОРСКИ НАЧИН

Од дуго и гласно најављиване стандардизације тзв. црногорског језика, која је требало да буде „научно“ оправдање политикантске нагодбе о проглашењу непостојећег језика службеним језиком у Црној Гори, а затим и подлога за преименовање Катедре за српски у катедру за тзв. црногорски језик на Филозофском факултету у Никшићу, и, на крају, по наређењу Министарства просвјете, „саставни дио свих наставних програма у школама“, не би још ништа, а хоће ли кад бити – не знамо. Наводно, зато што је у Карађоз-дружини, званој Савјет за стандардизацију црногорског језика, дошло до неспоразума у коме се на једној страни нашла група лингвистичких оне-ређивача који су, у својој дугогодишњој локалшовинистичкој врућици, сами себе убиједили да тзв. црногорски језик стварно постоји, те да је на основу неколико поткултурних фонетских и лексичких варијетета и бишина, једва искрвичених из најнижих региона језичког бића Црне Горе, могуће изградити нову језичку стандардизацију и то са статусом посебног језика, а на другој – два-три конвертирана професора српског језика свјесна да тај гротескни експеримент, ма шта било, никада неће добити научну верификацију (а, можда, и да би умирили савјест знајући, ипак, да је кварење језика и језичке норме антицивизацијски чин, деградација културе, човјечности и свијести), па су се заузели за „реалнију“, рафиниранију и прагматичнију варијанту по којој је за утемељење црногорског довољно само преименовати (по потреби и прекодирати) српски језик, уз задржавање његове постојеће и одавно стандардизоване структуре, образлажући такав став флоскулом: „Не можемо ми данас исправљати неправде нанесене црногорском језику током 19. и 20. вијека“. Та варијанта је, међутим, већ наметнута у основним и средњим школама (2004), а од недавно и на Универзитету, оснивањем тзв. Катедре за црногорски језик на којој се, наводно привремено, настава изводи

по постојећим, само преименованим, програмима и уџбеницима за српски језик. Управо као у оном вицу, који, додуше, спада у категорију црног хумора, али прецизно дефинише ту њихову трансвеститску представу: У вријеме рата и глади у Сарајеву, муслиман коље случајно пронађено свињче и каже: „Скичало не скичало, за мене си јагње“.

Ипак, иако на први поглед дјелује другачије, ова варијанта није мање злочеста од прве. Штавише: она омогућује шири простор за манипулацију, посебно - присвајање и пресеминацију туђег културног наслеђа. По њој, на примјер, - све што је написано на српском језику може се несметано прогласити црногорском културном баштином, што се већ увелико и ради, ђаци не морају на једном језику слушати наставу у школама, а на другом читати лектуру кад дођу својим кућама, како ће бити ако се усвоји оно што је већ предложено као основа за нову стандардизацију (увођење нових графема и друге несувислости) – и на крају: нико се не мора излагати компромитацији у покушајима израде правописа, граматике и рјечника тзв. црногорског језика, када је све то већ урађено за српски, односно српскохрватски језик.

С друге, пак, стране, као браниоци прве варијанте, чији је обретник почивши проф. Војислав Никчевић, јављају се писци који мераче да своје књижевне творевине, писане сировим, исконструисаним, умјетнички непреврелим, дијалекатско-архаичним језичким амалгамом, којим су некада, мора се признати, успјешно забављали необразовану читалачку публику, утрикују као богомдану грађу за те будуће правописе, рјечнике и граматике, видећи себе као накнадне утемељиваче културне историје црногорског народа. При том се позивају на буквалну примјену правила „пиши као што говориш“, али заборављају да нико никада није говорио као што су они писали (па ни они сами, наравно), те да ни код једног народа на свијету, између стандардног, нормативног, узоритог, језика, или језика културе, и народних говора, не постоји апсолутна подударност. (Али, ако се то којим случајем не догоди, ако њихова дјела, ипак, не заслуже милост нових стандардолога, видјећемо их ускоро као љуте противнике и црногорског језика и његове стандардизације.)

Међутим, Министарство просвјете и науке, судећи по изјавама његових челника (*Дан*, 28. 10. 2008), очекује да ће се тај „спор“ ускоро како-тако ријешити, те да ће неког онеређивања језичког стандарда ипак бити, па већ увелико планира да ту нехигијену наметне као обавезу свим ученицима у црногорским

школама, без обзира да ли они говоре тзв. црногорски или српски, односно неки други резервни језик из уставног депоа „у службеној употреби“, а да, сходно томе, професоре српског и „српскохрватског“ језика упуту на дошколовање, како би, док не стигну нови, „стручни“, кадрови са новооснованог течаја за тзв. црногорски језик, могли привремено предавати тај предмет. То значи да ће ученици, говорници српског језика, хтјели-не хтјели, и мимо свих међународним актима загарантованих права, моралних и педагошких норми, ићи у школе не да се уче правилима и љепоти свога стољећима изграђиваног књижевног језика него његовом кварењу, а с обзиром на другачији и туђи духовни контекст и сензибилитет нових наставних програма, - и семантичком пражњењу! И то још од шесте године, а неки још и раније. Тако се, тој неспорној језичкој већини, мимо Устава и сваке логике, дакле – силом, намеће статус националне мањине, али ускраћује загарантовано право које јој истовремено припада: школовање на свом језику! (Министарство нигдје не помиње да ће отворити школе или посебна одјељења у којима ће се настава изводити на српском језику!) У том случају њиховим родитељима не преостаје ништа друго сем да се помире са њиховом неизбјежном и, по перфидности, незабиљеженом језичком и националном пресеминацијом, а тиме, и културном и духовном деградацијом, или да своју дјецу, како би их сачували од тога „анакондиног загрљаја“, повуку из таквих школа.

Идеја да српски народ сам себе прогласи националном мањином и на основу тога оствари своја национална права, и када би била општеприхваћена, не би, у веза са овим питањем, много помогла. Прво, што говорници српског језика нијесу само они грађани који се национално изјашњавају као Срби него, у скоро истом проценту, и они који се изјашњавају као Црногорци; друго – што у Црној Гори, осим албанског и ромског језика (који се и не помиње у новом Уставу), не постоји никакав трећи, мањински језик (који би се разликовао од званичног, тј. „службеног“, стандардног, тј. оног који је „у службеној употреби“), нити ико има право да у том смислу прави некакву хијерархијску селекцију између „службеног“ и оног „у службеној употреби“ језика, јер то Устав није прописао! „Службени језик и језик „у службеној употреби“ нијесу нити могу бити статусно различити језици! (Та идеја, несумњиво, без обзира на то што би се њеном реализацијом, можда, постигло неко побољшање у националној равноправности при запошљавању у јавним службама, учешћу

у власти и сл., само је слијепо упадање у калуп пројекта о намећању тзв. црногорског језика свим грађанима у Црној Гори и његово прећутно признавање. Она је, заправо, у супротности са стварношћу, па је самим тим и нездрава, и зато је власт, која и почива на производњи привида стварности и друштвене патологије, из прикрајка и подржава. Међутим, наше је, *не да пристајемо на ту лажну производњу, и прихватимо игру коју нам власт подмеће, него да истрајемо у борби за истину*, јер човјек, као и цијели народ, могу бити надвладани и оборени у борби са већим и моћнијим, али побијеђени – тек када сами пристану на то, односно када изгубе вјеру у смисао даље борбе и вољу за поновним усправљањем.)

Умјесто тога, ако режим заиста спроведе оно што наговјештавају представници Министарства просвете, да би одбранили своје достојанство и свој идентитет, своје постојање, говорници српског језика у Црној Гори треба једноставно да бојкотују државне, а посебно школске, институције! Довољно би било да њихова дјеца макар два мјесеца, не похађају школу с јасним (и једино могућим) захтјевом да им се омогући школовање на њиховом језику под његовим јединим именом и у оном стандарду који је одавно у науци потврђен и у језичкој пракси општеприхваћен на цијелом његовом говорном подручју, и – власт би била заустављена, односно приморана да приступи рјешавању овог апсурда у који је увалила Црну Гору, па, или новом, и стварности и науци примјереном, уставном формулацијом, којом би се српском језику као једино препознатљивом, стабилном и културолошко-историјски утемељеном језичком систему на овом простору, осигурао културно-образовни и комуникацијски статус какав је он одувјек имао, или, ако им је баш толико стало до трајне подјеле Црне Горе, стварањем паралелног школског система на свим нивоима.

А што се тиче бламаже и насиља над стручним, професионалним и моралним интегритетом коме ће, на тим будућим викенд курсевима за стицање статуса завар професора црногорског језика, бити изложени професори српског језика, и на којима ће им њихови бивши ђаци испирати мозгове све док им толико не изведају да ће напоскон јавно признати како је све оно што су им некада прецртавали у писменим задацима било заправо добро и исправно, не треба се посебно узнемиравати. Они су се још прије четири године сами препоручили за ту трансцеребрацију па је, вјероватно, неће ни доживљавати као насиље.

Уосталом, није се без неке баш за њих везала и ова анегдота:

Као, пошли на излет професори једне овдашње средње школе. Али, када су стигли на одредиште, виде – заборавили печење за ручак. Немајући куд-камо, договоре се да баце коцку, па на кога испане да га испеку на ражњу и поједу. Деси се да то буде управо професор српског језика, кога онда вјешто припреме и почну наизмјенично окретати на доброј ватри. Међутим, кад дође ред на директора, након десетак минута, печени ће с ражња: „Дану, измијените директора, вруће му је!“

Милован Кадовић: Авељ и Каин

РАЗГОВОР

РАЗГОВОР

**Јелица
СТОЈАНОВИЋ**

**Разговор водио:
Веселин МАТОВИЋ**

Јелица СТОЈАНОВИЋ

СРПСКИ ЈЕЗИК ЈЕ НАЈВЕЋЕ БЛАГО ЦРНЕ ГОРЕ

(Мислим да ни један Србин у Црној Гори неће и не може признати нити пристати да је национална мањина. Срамота би била (историјска) за Црну Гору да подмеће Србима статус националне мањине. Тиме би (Црна Гора) признала да је нема, односно да је није било. Образложење је непотребно. (Надам се!) Такође, ни један (савјестан и свјестан) говорник српског језика неће признати и признати да говори - мањинским језиком. Тиме би признали да у Црној Гори језика нема, односно да га није било. Да не говорим о томе да је српски језик (осим албанског, ромског и сл.), по истини, једини језик у Црној Гори. Али, то је већ много пута показано и доказано (и само собом и научним аргументима). Ако Србима статус мањине, а српском језику статус мањинског језика, намеће, или хоће да наметне, тзв. званична Црна Гора, то ће јој се кад-тад вратити као бумеранг. И већ се враћа, само што то она не жели да види.)

Полемика око језика, која је посљедњих неколико година примила драматичне размјере, од недавно, као да јењава. Власт је у новом, октроисаном, Уставу наметнула непостојећи језик као службени у Црној Гори, формирала је и Савјет за његову стандардизацију чак и катедру за његово изучавање на Филозофском факултету у Никшићу. Најкраће речено: наука је још једном поражена од власти и политике.

У односу на претходни Устав, у новом Уставу је уведена једна необична и исфорсирана дистинкција: службени језик – језик у службеној употреби. Наиме, у претходном Уставу, члан 9 (Језик

и писмо) стајало је: У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора. То је и логично јер нема службеног језика без службене употребе. У новом Уставу стоји: Службени језик је црногорски... У службеној употреби су још и српски, бошњачки, хрватски и албански. У чему је разлика између службеног језика и језика у службеној употреби, питамо се... Језик је службени зато што је у службеној употреби и, наравно, ако је језик. „Црногорски језик“ и не може имати службену употребу јер не постоји. А стандард и норма би требало да проистичу из језичко-културолошке и традиционално-историјске утемељености и пре-

познатљивости, језик се наслања на духовну парадигму простора, времена и човјека у које је уроњен и из којих израња.

А то што је неозбиљним уношењем у Устав „црногорски језик“ проглашен за „језик“ не доприноси његовом идентитету него говори о једном неозбиљном прављењу Устава у којем се непостојећи језик проглашава за службени. Уставно проглашење језика за службени није показатељ да тај језик и постоји. Најочигледнији примјер за то је управо, и на жалост, Црна Гора. Велики број земаља свијета (Њемачка, Велика Британија, Сад, Данска, Норвешка, Шведска, Италија, Мађарска...) немају уставно фиксиран и именован службени језик, али је у употреби, наравно, неки постојећи стандардни - ЈЕЗИК.

Даље, неозбиљни Устав (посебно када говоримо о оном дијелу који се односи на језик) сад повлачи за собом потез за потезом – промашај за промашајем. Отвара се „студијски“ програм за непостојећи, фиктивни језик на основној научнонаставној институцији – државном Универзитету Црне Горе. Тако су се нашле у сукобу и несагласју политика и наука, Универзитет као научна институција треба да „оправда“ и покрије оно што долази из сфера најогољеније политике, као последица промашених политичких потеза.

Може ли Црна Гора живјети са толиким цинизмом и какве су његове последице по будућност овога народа?

Последњих година на дјелу су невјероватани експерименти у вези са статусом и идентитетом српског језика у Црној Гори. Дјеловања (на разним нивоима), везана за (пре)именовање и „доименовање“ српског језика у јавној и службеној употреби спроводе се у разним сферама, почев од спорадичних и маргиналних подручја, преко школског система па све до Парламента и Устава, затим Владе и Универзитета Црне Горе. Одлуке су се доносиле нагло, неосновано, без аргумената и утемељења, из одређених (политичких и државних) центара моћи. Поставља се питање какво је то добро донијело (и какво ће донијети) Црној Гори: донијело је само подјеле, сукобе, неслагања, недоумице, ломљења, чуђење, разочарење и (што је најгоре) – фалсификат за фалсификатом. Родитељима, ђацима, студентима, наставницима, становницима Црне Горе сваки дан се сервирају све апсурдније и апсурдније одлуке, и без престанка се од њих тражи (односно, присиљавају се) да се за нешто опредјељују. Уз то се невриједности и неистине (нејезик и ненаука) препоручују као добитна комбинација која ће им омогућити „бољу и свјетлију будућност“.

Сам пројекат звани „црногорски језик“ је, како сам више пута истицала, апсурдан и, у сваком погледу, најблаже речено, непотребан Црној Гори. Он је у колизији са истинским потребама Црне Горе, струком, народним памћењем, народном вољом... Зато ће се, док год истрајава на таквом пројекту, спотицати и урушавати, заплитати и гушити у мраку и неистини. Ово (што се сада дешава) само је један од таквих момената.

Ви сте одбили да предајете своје предмете (Старословенски језик и Историју језика) на тој новооснованој катедри у Никшићу, али, претпостављам да сте, ипак, упознати са њеним наставним програмом, уколико он уопште и постоји, разумије се. За претпоставити је да он обухвата стандардне, тј. основне предмете које имају све филолошке студије као што су историја језика, дијалектологија и др. Постоји ли, конкретно, програм за историју црногорског језика, шта он садржи и до којих историјских дубина залази?

Један број наставног кадра са Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности није, наравно, прихватио да предаје на новоформираном „студијском“ програму тиме се (управо у складу са оним о чему смо претходно говорили) опредељујући за науку, а не за

спровођење политичких пројеката.

Предајем *Старословенски језик* на студијским програмима за српски и за руски језик и *Историју српског језика* на Студијском програму за српски језик. Старословенски је књижевни језик Словена настао у 9. вијеку. На његовим основама су настале различите словенске редакције. Редакције су настале у складу језичким разликама између различитих словенских језика те је старословенски (црквено-словенски) језик прилагођаван народној основици неког од словенских простора и језика... Тако је настала српска редакција (у науци се зове српскословенски), руска редакција (у науци – рускословенски), бугарска редакција... У контексту старословенског језика проистичу и посматрају се као природан континуитет ове различите редакције. Ту је, у принципу, све јасно, природно, научно и историјски засновано. „Црногорска редакција“, наравно, не постоји.

Што се тиче историје српског језика она се може пратити у далеку, дубоку историју, откад постоје писани споменици, а, наравно, разним научним лингвистичким методама и у предисторијском периоду (прије писаних споменика). Језик се почев од најстаријих писаних споменика именован као српски (за то, такође, постоје бројне

потврде). Унутрашња и спољашња историја српског језика се међусобно удопуњују, преплићу... Насупрот томе, не постоји нити савремени „црногорски“ језик нити његова историја. Зато толика мука јер треба стварати привид привида. Слични су „процеси“ (на различите начине) и што се тиче других предмета, који су наименовани на ново-прокламованом студијском програму.

Како се укратко може представити тај континуитет српског језика?

Често су се могла срести мишљења да писменост на српском језику почиње са жупаном Стефаном Немањом и његовим сином Савом или са *Мирослављевим јеванђељом*. Међутим, многи су показатељи да је писменост на српским језичким просторима постојала засигурно од самих почетака старословесне писмености и да је током цијелог периода била веома жива, разноврсна и богата. Најстарији српски споменици показатељ су једне особине (иначе изражене и код других народа и језика) да су се напоредо употребљавала два језичка израза, типа: народни и књижевни. Народни језик је препознатљив својом слободнијом нормом и прилагођавањем у знатнијој мјери језичких особности народној основици, односно подручју

на којем је споменик настао. Српскословенским (црквеним и књижевним) су писане богослужбене књиге, текстови црквене садржине, и овај тип је одликовала донекле чвршћа норма, дуже одржавање неких особности старословенског језика

Као што сам већ рекла, постоји српска редакција старословенског језика, која се у науци зове српскословенски језик. То је назив прихваћен у науци ради научних нијансирања и научног разграничења, најчешће у односу на народни језик, али се тај језик кроз историју (кад се је именовано), посебно на просторима садашње Црне Горе, звао једноставно – српски. Српски језик (и српскословенски, црквенословенски и народни) употребљаван је на широком простору српских земаља: Рашкој, Хуму (Херцеговини), Зети, Босни... Многи манастири и дворови били су својеврсни расадници књига и писмености.

Штокавско подручје, подручје српског језика, дуго, што се језичке слике тиче, представља у бити континуиран дијалекатски (језички) пејзаж (углавном до турских освајања) у којем се, најраније, може запазити извјесна рашчлањеност на истоку (односно југоистоку, тимочко-призренски дијалекат) и на западу, односно сјеверозападу (у дјеловима Босне, донекле у Славонији). Овакв континуиран средњовјековни

развој српског језика и његових дијалеката нарушен је изненада у 14. вијеку, и то у знатној мјери. Турске најезде и освајања постали су нови, необично важан фактор спољашње природе који је промијенио, пореметио и помјерио старе односе и везе, и развој дијалеката у наредним вјековима усмјерио у другачијем правцу, те територијалним разједињавањима и раздвајањима створио основа за дијалекатске диференцијације. Међутим, све дијалекатске изоглосе и различитости (што је, уосталом, карактеристика свих језика) проиходе из једног језичког (историјски препознатљивог) система, из једне језичке суштине и парадигме – српског језика.

У неким новим средњошколским уџбеницима говори се и о зетској редакцији старословенског језика, односно да је Мирослављевојеванђеље писано управо том редакцијом. То неким служи као основа за манипулацију, то протежирају као некакву назнаку за „новијсторију“ језика, који називају „црногорски“. Бисте ли нам то подробније разјаснили?

Разлике су се, до овог периода (до периода турских освајања), више односиле не на системске језичке, него на правописне варијације. Писменост на српском језику била је веома богата и разноврсна, распрострањала се и ширила у времену и просто-

ру и наравно да није била статична нити једнообразна. Ма колико препознатљива, норма српкословенског језика била је и флексибилна. Међутим, све ове различитости представљају разноврсност и богатство, које се улива у духовно језгро српског језика (и из њега проиходи). У науци су ради лакшег сналажења уведени апроксимативни називи, који варирају од научника до научника (зетско-хумска и рашка школа у писмености; рашка, зетска, хумско-босанска школа или средиште писмености; зетско-рашка и сл.). Ови називи нијесу историјски забиљежени нити посвједочени. Односе се, прије свега, на правописне тенденције и варијације, а не на језичке (и граматичке) карактеристике и особености. А разлика је једино у томе што је идући ка западнијим подручјима српског језика (од Рашке, преко Хума, Зете па до Босне) дуже у дијахронији одржан архаичнији правопис. Новији, модернији правопис се ширио у времену од истока ка западу и, у мањој или већој мјери, захватао цјелокупно српско језичко подручје. Писменост (и средишта писмености) више су (и чешће) везани за манастире (тј. манастирске центре) него за било какве административне формације.

Као што сам рекла, то су само тенденције у писмености, без било каквих граница; нема ни једне

правописне и језичке црте која је везана само за једно средиште, свака се ширила на цјелокупан српски језички простор. Сваки споменик писмености је донекле прича за себе. На правопис и језик сваког споменика утиче много тога: мјесто гдје је написан и настао, писар или писари, који су га писали или преписивали, манастирско средиште гдје се учио писмености (и усвајао је), предложак са којег је преписан. Све се то одсликава у сваком споменику. Само треба имати искрен и поштен однос у научном истраживању и све те слојеве није тешко увидјети, ко познаје историјске процесе српског језика.

На самом почетку 13. вијека реформисан је правопис. У ствари, он је у знатној мјери сређен и кодификован тако да што боље одговара српској редакцији старословенског језика. Овај рад на језичкој реформи везује се за име Светог Саве и у науци је познат као **рашки правопис**. Највећи иновациони центар почев од периода Немањића постаје Рашка; особине рашког правописа се кроз 13. вијек шире на Хум и Зету, Дубровник, а кроз 14. вијек и на Босну. Најстарији споменик српскословенског језика, *Мирослављево јеванђеље*, највјероватније је настало у цркви Светог Петра и Павла (задужбини Немањића) у Бијелом Пољу, дакле подручју које је тада припадало

Хуму (а не Зети). Глигорије дијак је својом руком записао коме је јеванђеље посвећено: писано је за хумског кнеза Мирослава, сина Завидиног, брата Стефана Немање (азь грѣшны глигориѣ дѣпакъ недостоины нареци се дѣпакъ. заставихъ сик евангелик златом кнезю великославномоу мирославоу сыноу завидиноу. а мнѣ господи жне забѣди грѣшнаго нѣ сѣхрани мѣ себѣ дѣ ми естъ господне жалѣ тебѣ работавши кнезю своемоу господиноу. дѣ мнѣ не храниши грѣшнаго ж).

Радиле су га двије руке (главни писар – који није оставио трага о свом имену, и Глигорије дијак - чије је име сачувано у два његова записа на маргинама рукописа). Правопис ова два писара се разликује: за главног писара је карактеристично да користи архаичнији правопис који је дуже задржан идући ка западнијим подручјима српског језика, а за Глигорија дијака више особености модернијег, новијег, тзв. ћирилског правописа (који је и у основици рашког правописа). То веома јасно и репрезентативно говори о апсолутној недјељивости богатог наслеђа српског језика. Или бисмо морали дијелити књиге староставне (и странице књига)!? Такође споменик из манастира Никољца из Бијелог Поља (названо *Бјелопољско четворојеванђеље*), које је млађе само вијек од *Мирослављевог јеванђеља* (са истог подручја),

има најдоследније присутне особине рашког правописа од свих описаних споменика српског језика. Је ли то (онда) други језик у односу на *Мирослављево јеванђеље*?! И зар се то може подијелити!? Видите до чега доводи покушај диобе и надринауке над српским језиком и његовом јасном и препознатљивом историјом.

Следећа етапа у оквиру српскословенске писмености јесте **ресавски правопис**, настао на двору деспота Стефана Лазаревића крајем 14. вијека, чије је средиште била манастир Манасија. Тај се правопис веома брзо раширио и на просторе садашње Црне Горе, о чему свједоче рукописне и штампане књиге са овог подручја: споменици из *Ободске штампарије*, рукопис *Грешних спасеније* који су писали монаси из Дробњака, *Врхобрезнички рукопис* из манастира Св. Тројице код Пљеваља... И то, као и све остало, говори о повезаности и нераскидивости српског језичког подручја кроз историју.

Међутим, фалсификовање историје језика се и даље наставља?

Да, и поред тога што таквој пројекцији ништа не иде у прилог. У записима везано за *Ободску штампарију* језик, кад се је именовоао, опет се имановао једино као српски. Даље, нери-

јетко се у последње вријеме може чути да „црногорски језик“ јесте (и треба да буде) управо онај којим је Његош писао. Међутим, у Његошевом језику, и српскословенске, и рускословенске, и славеносрпске црте, и црте српског народног језика, представљају показатељ богатог наслеђа и дуге историје и континуитета српског језика, одсликавају његову свеобухватност, разуђеност и богатство, - кроз времена и у Његошевом времену и дјелу. Којим се језиком говорило у Његошево вријеме и који је то језик био, и који јесте (и једино може бити) види се и по томе како се он и за Његошево вријеме (и прије Његоше; а и послвије), - именовоао... У првој деценији Његошевог владиковања на Цетињу је 1836. године штампан *Српски буквар ради учења младежи црковному и грађданскому читању*, а 1838. године Милаковићева *Српска граматика за црногорску младеж*. Име свог језика Његош је и стиховима опјевао, (у посвети на књизи *Вукова даница* из 1826. године), стихови свима познати: *«Српски пишем и зборим, сваком громко говорим: народност ми србинска, ум и душа славјанска»*. Исти је случај и са језиком Светог Петра Цетињског и Николе I Петровића.

Тако се неријетко могло чути и да је Вук украо Црногорцима језик Међутим, В. С. Караџић је

рођен у западној Србији, језик је учио од својих предака, а они су говорили источнохерцеговачким дијалектом (који је Вук и узео за основицу српског језика), као и у њиховој постојбини Дробњаку, иако се говор Тршића већ унеколико морао разликовати од онога говора који је био у употреби у Петњици и Дробњаку. Тада су Дробњаци били у Херцеговини, а Вук истиче да у Црној Гори није „имао никог позната“ и због тога није никога ни „назначио да купи пренумеранте“ за прво издање *Рјечника*, у коме и нема ријечи из Црне Горе. Кад је први пут дошао у Црну Гору, Вук је био већ такоређи завршио све главне послове на утемељењу српског језика. Осим тога, Дробњак ни тада, а ни много касније није припадао Црној Гори (дио источне Херцеговине који данас припада Црној Гори припојен јој је тек након Берлинског конгреса 1878. године, а Вук је умро у Бечу 1864. године). А Вук, језик на чијем је утемељењу радио, није никада и никако другачије именовано него – српски. Није ни могао, јер је знао који је то језик, и како се зове.

Кућа се гради тако што се (почев од темеља) наслања камен на камен, повезује се камен са каменом. Не може се градити кућа а да се почиње близу крова, да се камен не наслања нинашто, да лебди у ваздуху... То је рушевина у зачетку, а не кућа за живот и срећу. А цијели живот, сви

вјекови, и сав вијек, јесте грађење једне куће, једног домосторја у коме и језик треба да буде „кућа бића“. Српски језик је одувијек био и биће наш духовни дом.

Савјет за стандардизацију црногорског језика је недавно прокламовао и неке принципе на основу којих ће извршити ту стандардизацију. Који су то принципи и о чему се ту заправо ради?

Нијесам пратила нешто нарочито тај „рад“. Бављење тим, на неки начин, одвлачи пажњу од заиста вриједних ствари, којима се треба посветити и на којима треба радити. Али, и то нам се (макар да би се указало на путеве и циљеве „новопројеката“) понекад намеће као неминовност. Довољно се осврнути само на неке детаље па да се стекне слика шта се са српским језиком (и око њега) покушава спровести у Црној Гори. О „7 начела“ које је усвојио „Савјет за стандардизацију“ могли смо се информисати преко средстава јавног информисања, почев од оног момента када се Савјет сукобио, разилазећи се и приклањајући једном од (одабраних, могућих) погрешних праваца. Каква политика у вези са језиком се спроводи у Црној Гори види се и из „начела“ која су усвојена. Нпр., прво начело гласи да је „модел за црногорску стандардно-језичку норму заједнички општи језички слој који припада свим аутохтоним

црногорским грађанима“. Сваки сегмент овог „начела“ формулисан је тако да ништа не значи. Али, то је најбоља подлога за манипулацију. Нешто као „заједнички општи језички слој“ засигурно не постоји ни у једној нормативистичкој и стандардолошкој литератури и поставља се питање шта је то (а на томе треба нешто да се заснује). Даље, посебно је дискутабилно (најблаже речено!) шта су (и ко су) то „аутохтони црногорски грађани“, - чиме се доказује или побија аутохтоност (да ли тиме што су носиоци „заједничког општег језичког слоја“, или је посједовање „заједничког општег језичког слоја“ доказ да је неко „аутохтони црногорски грађанин“). Да ли су говорници српског језика, који су се определијели да говоре језик који заиста и говоре (којих је 64% према последњем попису) „аутохтони црногорски грађани“?! Ако јесу, да ли су и они носиоци „модела за стандардно-језичку норму“?! И да ли неко планира да и њима наметне „модел за црногорску стандардно-језичку норму“. Или они нијесу „аутохтони црногорски грађани“?! Шта ако „аутохтони србијански грађани“ (а и многи други „аутохтони грађани“) имају овај исти „општи језички слој“, и шта ако неки „аутохтони црногорски грађани“ нијесу носиоци овог „општег језичког слоја“?!?

Мислим да је више него јасно из овог начела (да не коментаришемо остала) о каквом се научном и здравом (па чак и демократском, пошто се стално позивају на демократију) приступу језичкој политици ради. А да подсјетимо, Савјет (који је усвојио „начела“) формирала је, и иза њега стоји, Влада!

У том Савјету је дошло и до одређених неспоразума. Шта је у питању: сујета, политикантске игре или стварно различите концепције?

Сасвим је свеједно шта је по сриједи. Све оно на чему је и због чега је Савјет формиран крајње је неозбиљно и политикантско, па ни оно што из тог рада проистекне неће Црној Гори ни Језику донијети ништа добро. И у том смислу баш и не завређује коментар. Ваљда у складу са „неонаучним“ претходним „начелом“ формулисано је и тзв. „четврто начело“: „општецрногорски фонеме *ћ* и *ђ*, настали јекавским јотовањем, и још два, настала **ијекавским јотовањем** (истицање наше!) гласова *с* и *з*, дио су црногорске стандардно-језичке норме... У складу са тим, те двије фонеме имаће своје графеме у азбуци и абецеди.“ Међутим, ово нити су општи нити опште-црногорски фонеме, нити су *с'* и *з'* фонеме, а далеко од тога да су само црногорски. И гласови *с'* и *з'* (типа *с'ести*, *из'ести*), као

и јотоване форме типа *ћерати*, *ћевојка* припадају дијалекатском корпусу српског језика, распрострањују се на широким ареалима српског језика од Баније и Кордуна, преко Босне и Херцеговине, југозападне Србије и Црне Горе. Такође је и глас *s* /≠дз/, осим уског простора Црне Горе (гдје се веома ограничено чује), распрострањен и у косовско-ресавском дијалекту. Ништа се не завршава на границама Црне Горе, ништа од ових језичких црта није само црногорско (нити „опште“ и „аутохтоно“), како се жели представити.

Осим тога, у многим случајевима ови гласови (*с*’ и *з*’) нијесу никако могли настати јекавским јотовањем (нпр. у *коз’и*, *с’утра*), иако се у „начелима“ каже - „и још два, настала **ијекавским јотовањем** гласова *с* и *з*“, а управо се највише позивају на *коз’и*, *с’утра*, и наводе се као дио „заједничког општег језичког слоја“. Толико што се тиче (не)упућености у језичке процесе!

Приликом стандардизације језика водило се и води (између осталог) и рачуна да језик функционише као систем, да буде системски организован, са што мање дублета и изузетака, а тиме и стабилан. Питање је како се у систем може уклопити (осим *с*’ и *з*’) и јотовање група *тј* и *дј*, јер би то подразумевало увођење и јотованих облика у ријечима

као што су: *ћеме* од *тјеме* (ек. *теме*), *ћелесни* – *тјелесни*, *ћело* – *дјело*, *ћеловати* – *дјеловати*, или *ћечак* према *ћевојчица*, *ћелилац* од *дјелилац*, *прећели* од *предјели*, итд, итд. Или би правило подразумевало још више изузетака!? Мудри Вук Карацић је то давно спознао и учео. Ово је само један од сегмената који се нуди и осмјехује „аутохтоним црногорским грађанима“.

Из Министарства просвјете стижу увјеравања да ће посао на стандардизацији црногорског језика ускоро бити завршен. По Вашој процјени, која ће „струја“ надвладати: „радикалнија“, која се залаже за увођење нових графема и архаизацију језика, или она која се, наводно, с тим не слаже?

Мислим да нема велике разлике што се тиче намјере да се одвоји језик од његовог природног и исконског тока, што се и суштине и имена тиче. Дакле, «четврто правописно начело» (а и остала) усвојено је огромном већином (10 од 13 чланова је гласало за ова «правописна начела»). Касније је дошло до подјеле, јер је друга струја (која је у мањини) сматрала да правопис (на којем су радили и који су привели крају) није валидан и да иза тога Одбор не треба да стане. Ова струја у Одбору почела је да заступа „правопис дублетних облика“: према тој новој „идеји“

у „црногорски језик“ треба да уђу и дијалекатски облици српског и облици стандардног српског језика и да паралелно егзистирају. То би значило да, на примјер, парови *тјерати-ћерати*, *дјевојка-ђевојка*, *сјекира-с'јекира*... буду равноправни, а то су, на неки начин, два система. И како би се, уопште, разграничила употреба: или би један систем био за раднике и сељаци (типа *ђевојка*, *ћерати*, *с'ести*...), а други за „госпуду“, зато што појединци не би (на предавањима, нпр.) да користе („бивше“!?) дијалекатске облике: *ћерати*, *ђевојка*, а нарочито не *с'ести* и *предс'едник*.

Није искључено, мада се то засад готово и не помиње, да се на крају, а услед немогућности и немоћи да било какву новину у норми спроведе до краја, одлуче да само преузму (читај „препишу“) српски језички стандард, исто као што је за новоформирани студијски програм „усвојен план и програм Студијског програма за српски“. А то је, као и ово претходно, како сликовито рече Михаило Шћепановић на научном скупу у Подгорици, као да „узмеш мој капут, скратиш му мало рукаве и кажеш да је то твој капут“.

Како се томе одупријети, односно могу ли говорници српског језика пристати на такав језик и такво образовање?

Ово питање може бити упућено на друге адресе, али, вјероватно, одговор нећете добити док цијела Црна Гора (односно народ Црне Горе) све ове експерименте не испроба на свом сопственом животу, док им се све не обије о главу. На дјелу је поступни и постепени експеримент (свих ових година), а сви смо ми, а са нама заједно и језик, и духовност, и историја, и култура, и наука, „покусни кунићи“ „великих експериментатора“.

Заиста се поставља питање кад се како-тако и какви-такви појаве правописи и грматике на којима пише „црногорски језик“ (ма шта од „начела“ у њима било) ко ће (односно, ко може) пристати да се на тој „литератури“ (и на основу ње, - сатаквим предзнаком) школује и образује?! Говорници српског језика, макар они који знају (односно – који хоће да знају) којим језиком говоре, не би требало на то да пристану.

Од недавно је у јавности присутна идеја да се то питање може ријешити у оквиру тзв. мањинских права. Да ли је, по Вашем мишљењу, то право рјешење и да ли се српски језик у Црној Гори може подвести под категорију мањинског језика?

Мислим да ни један Србин у Црној Гори неће и не може признати нити пристати да је национална мањина. Срамота

би била (историјска) за Црну Гору (да подмеће Србима статус националне мањине). Тиме би (Црна Гора) признала да је нема, односно да је није било. Образложење је непотребно. (Надам се!) Такође, ни један (савјестан и свјестан) говорник српског језика неће пристати и признати да говори - мањинским језиком. Тиме би признали да у Црној Гори језика нема, односно да га није било. Да не говорим о томе да је српски језик (осим албанског, ромског и сл.), по истини, једини језик у Црној Гори. Али, то је већ много пута показано и доказано (и само собом и научним аргументима). Ако Србима статус мањине, а српском језику статус мањинског језика, намеће, или хоће да наметне, тзв. званична Црна Гора, то ће јој се кад-тад вратити као бумеранг. И већ се враћа, само што то она не жели да види.

Друго је што власт, рекло би се, злоупотрбом језика покушава да Србе претвара у мањину. То се подмеће, између осталог, и оном фарсом од полагања „црногорског језика“ за добијање држављанства Црне Горе, коме смо недавно били свједоци. Или *Законом о личним исправама* гдје се такође провлачи овај „наум“. Између осталог, у овом закону стоји да ће се (осим на „службеном“?!?) у личне исправе (уколико се неко определијели) уносити и подаци „на језику и писму мањине

којој припада“. Шта то може да значи, просудите сами. О овоме смо, иначе, говорили у једном од претходних бројева *Слова*. Са школама је процес започет, знамо како, и питање је како ће се наставити (односно, како ће режим покушати да настави започету „дезоријентацију“). Употреба српског језика се (тиме и много чим осталим) покушава што више сузити, јер је управо српски језик највећа „опасност“, зато што јесте (и требало би да буде највеће благо) Црне Горе.

И што се тиче „образлагања“ имена за језик, стално су у раскораку. Час се позивају на национални, час на државни предзнак, само да му се како-тако оправда „ново наименовање“. Кад је то потребно, покушава се дати легитимитет (и приоритет) националном предзнаку за име језика. Већ је толико пута поновљено, а да још једном поновим, данашњим одређењима ти се односи (језик : нација) разилазе и преплићу на различите начине: једним језиком често се служи више социјума – нација, или држава (нпр. енглески, шпански, њемачки, португалски, арапски... службени су језици /сваки понаособ/ за велики број социјума); један социјум (нација или држава) може да има више језика (нпр. Швајцарска). Енглески је, тако, данас једини званични језик, или један од званичних језика, у неких 45 др-

жава и великом броју нација.

Оним „начелом“ о „аутохтоним црногорским грађанима“ као да се жели језику наметнути (мада сасвим криво постављен и представљен) државни предзнак, па тако (наметнути) свима у Црној Гори, тј. свим „аутохтоним црногорским грађанима“. Иначе се у последње вријеме (након референдума) могла чути „парола“: „Име језика једнако је (треба или мора да буде једнако) имену државе“. Држава треба да „ојача“ језик, односно језик треба да „ојача“ државу, са „паролом“: „Држава даје снагу језику!“, и обрнуто). Међутим, опште је познато да се име језика не изводи од имена државе, него од етнонима. (Као што од Црна Гора, према творбеном моделу, не би било «црногорски».) Очигледно је да српски није изведен од Србија (имена државе) него од етнонима Србин; не постоји нпр. босанскохерцеговачки језик, а постоји Босна и Херцеговина...). Тако је нпр. и језик Француза – француски, језик Руса – руски (а не „русијски“), Италијана – италијански... Даље не постоји аустријски, швајцарски, белгијски, амерички, бразилски, алжирски..., иако постоје државе са тим именом.

Све ово се чини са намјером да се што више замагли језичка, културно-историјска и научна стварност, те, на крају, опредјељење говорника и стварна

потреба грађана Црне Горе.

Како коментаришете најаву министра просвјете да ће тзв, црногорски језик, док не стигну “стручни” кадрови са новоосноване катедре у Никшићу, предавати професори српског, односно српскохрватског језика, али да ће претходно морати да се дошколују на неким викенд курсевима?

Ето, и такво се чудо могло чути и прочитати. Прво је било најављено да ће прије отварања новог „студијског програма“ бити завршено нормирање и стандардизација (правописи, граматике, чак и речници), али, без обзира што одтоганијебилониста, примљени су студенти и почела настава. Отворен је „студијски програм“ на основу обећања да ће се „у међувремену“ написати „учбеници“, „правописи“, „граматике“ за „будући језик“... За „обећани датум“ Савјет није успио да усагласи ни једну од прокламованих квазинорми, али ту је (као и увијек) српски језик и његов стандард, и (опет и опет) његова злоупотреба. Везано за то, преко ТВ Монтене на Госпођиндан ове године, шеф новоформирајућег студијског програма изјави: **„Да би прошли на овом уписном року** (истицање наше!) усвојили смо програм за српски језик и јужнословенске књижевности идентичан са планом за српски језик и јужнословенске књижевности“. По

тој логици би и они који заврше „црногорски језик“, с обзиром да су „усвојили програм за српски језик и јужнословенске књижевности идентичан са планом за српски језик и јужнословенске књижевности“ требало да полагају „разлику“ (кад се, и ако се, буде знало – какву, од чега, и с обзиром на што, разлику). Него, у најдубљим духовним и интелектуалним сферама, ово је све једна велика фарса и несрећа која се намеће Црној Гори, једнако свим становницима, ма како се опредјелјивали у вези са „понуђеним“.

Катедра за српски језик на Филозофском факултету у Никшићу је, ипак, опстала иако су се неки свим силама упињали да је укину. Како сад стоје ствари, је ли она још под ударом, има ли неког роварења?

Почетком 2008. г., стигао је допис тада већ бившег министра Слободана Бацковића у којем се тражи од Филозофског факултета да Студијски програм за српски језик преименује у Студијски програм за црногорски језик и да се од јесени 2008. године упишу студенти на новонаименовани студијски програм, а да се оним студентима који су уписали Српски језик омогући да заврше под старим називом и са старим програмом. Није им успјело да укину Студијски програм за српски. Међутим, они који

су се најздушније залагали за његово укидање остају да раде и на Студијском програму за српски, не са добрим намјерама. Управо зато се преко свих медија (а сви су скоро медији под ингеренцијом и патронатом политике која је у складу са, како је називају, „најмлађом научном граном – ‘монтенегристиком’“) у последње вријеме (нарочито кад почне уписни рок) покушавају заплашити и обесхрабрити млади људи да студирају стари словенски језик – српски, који је духовна парадигма (а свакако и будућност) Црне Горе, и, у складу са тим, једну од најстаријих наука, – србистику.

Вјерујете ли да ће се Црна Гора једнога дана, када дође нека нова озбиљнија власт, вратити себи и свом изворном духовном, културном и језичком идентитету?

Засигурно. Даће Бог. Не може се превише тумарати у мраку. Једном се, свакако, из мрака мора изаћи. Питаћемо се једном сви (а и сад се многи питају) - шта је ово и коме требало. А „вријеме је мајсторско рашето“.

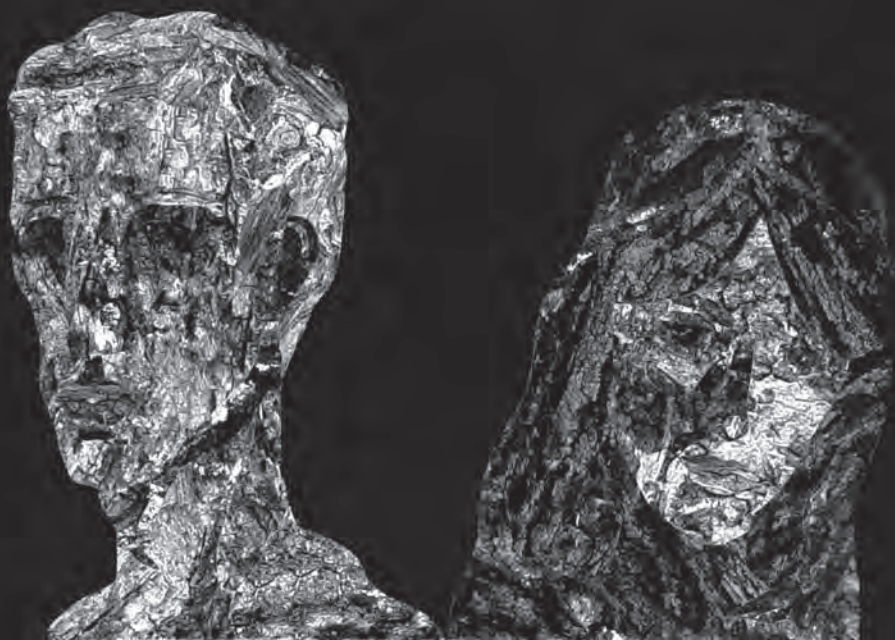
Српски језик никоме у Црној Гори никада није смећао. Напротив! На њему је саздана Црна Гора. Није народ тражио овакво компликовање и компромитовање језичке ситуације него је режим (ко зна уз чију подршку), и ко зна због

којих циљева, од овога створио и произвео проблем. Проблем који ће опстајати све док Црна Гора истрајава на овом „пројекту“. А то је, у Бога се надати, до једног времена. Како каже народ: Свака сила до времена, а Божија свевремена.

Многе су пошасте долазиле и пролазиле. Треба истрајавати и истрајати јер се има због чега и на чему. Српски језик има око 15 милиона говорника, српски језик има своју историју, културу

и традицију; српски језик је наука и истина; српски језик је темељ на коме је саздано духовно биће и идентитет и Црне Горе, написана богата и непатворена књижевност; српски језик пружа безграничне могућности проучавања, води у дубину сазнања и спознања; српски језик је једина права будућност Црне Горе. Њега није могуће кривотворити јер они који то раде, раде на српском језику и у њему. Иако против српског језика, - односно против себе.

Милован Кадовић: Неразумијевање

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Петар МИЛОСАВЉЕВИЋ:
СРПСКИ ЈЕЗИК И ИСТОРИЈА
ЊЕГОВОГ ПРЕИМЕНОВАЊА

Драго ЋУПИЋ:
ПРОГОН СРПСКЕ ЋИРИЛИЦЕ

Петар МИЛОСАВЉЕВИЋ

СРПСКИ ЈЕЗИК И ИСТОРИЈА ЊЕГОВОГ ПРЕИМЕНОВАЊА

У годинама разбијања Југославије, концем 20. и почетком 21. века, српски народ задесиле су многе невоље. Савремени политички аналитичари покушавају да те невоље сагледају и реше отприлике у овом кругу: Милошевић, Карацић, Коштуница, Ђинђић, Тадић, Шешељ, Ђукановић, Додик. Списак се шири и допуњава и именима других њихових савременика, поготово оним из иностранства. Али се временски круг битно не проширује.

Југославија, чије је растурање у центру ових збивања, мора се, међутим, сагледати у ширем временском распону. Она је створена 1918. године, али на идејама које сежу до Илирског покрета. Од тридесетих година 19. века, преко Штросмајерове идеје југословенства, и Јагићеве сербокроатистике, за Србе су најважнији односи које имају са Хрватима. А у тим односима наизглед је нерешив проблем уврежено мишљење да Срби и Хрвати имају исти народни језик. Право решење језичких проблема у односима два народа, међутим, може се сагледати ако се вратимо у време кад се уопште није ни мислило да ова два народа имају исти језик, већ да имају различите језике. Југославија је и створена и разорена на кривом решењу језичких проблема. А у овим решењима битну улогу нису играле промене у самом језику, већ његова применовања.

Идентитет и име српског језика мимо система који важе за друге језике

Миладин Ковачевић је преконоћ постао познато име. Овај младић, Србин, претукао је у Њујорку 2008. једног свог вршњака, Американца. Пребегао је после тога у Србију а за њим је расписана потерница Интерпола. Поред других података са потернице, наведени су и језици које младић говори. То су: енглески, српски, босански и хрватски језик. Тако је младић представљен као полиглота. На жалост, овакво виђење језика које г. Ковачевић говори већ је стекло упоришта у међународној пракси. А оно има упориште и у српским националним институцијама. Одбор за

стандардизацију српског језика, који делује под окриљем Српске академије наука, не би, додуше, употребио израз босански већ бошњачки језик. Али би и по ставовима овог Одбора испало да је Миладин Ковачевић полиглота. Јер поред енглеског зна још и српски, хрватски и бошњачки.

Постоји јасна разлика између два списка језика који се напред помињу. Тамо где се употребљава израз босански језик, језик добија име по покрајини, односно држави. Тако функционишу називи: српски (у значењу србијански), босански, хрватски, црногорски. Тамо где се помиње бошњачки језик језици се идентификују по верској припадности. У Босни и Херцеговини, Србији и Црној Гори, бошњачки је језик којим говоре припадници муслиманске вероисповести, српски је језик православаца, а хрватски је језик римокатолика.

Ове различите категоризације српског језика ипак имају нешто заједничко. Оне не важе ни за један други језик у Европи. Другим речима, део су раширене праксе у Европи о двојним аршинима: једним аршинима који важе само за Србе и другим који важе за остале европске народе.

Број језика које зна млади Ковачевић постао би знатно већи уколико би се, и у случају енглеског језика, применили исти стандарди који важе и за српски. За Ковачевића би се, са истим правом, могло тврдити да зна бар још и амерички, канадски, аустралијски. А кад би се енглески језик још делио по припадницима вероисповести који га говоре, број језика био би несравњиво већи, па би млади човек био још већи полиглота него што га представљају.

Међутим, нико озбиљан, на свету не односи се на сличан начин према енглеском (шпанском, француском итд.) језику као што се односе према српском. Прво је српски језик већ давно избачен из система који важи за друге језике. А Срби су, затим, као народ, избачени из система који важе за друге народе. Сада се превасходно Србима суди у Хагу где се примењују двојни аршини почев од званичног назива за српски језик који се зове бехаес језик.

Одговорни људи у српском народу, треба да знају да се стање, у које смо запали, олако и брзо не може променити. Јер много шта зависи од спољних сила, а неке од њих се према Србима понашају сасвим непријатељски и непринципијелно. Али треба да знају и да много шта сами могу да промене уколико могу да поставе јасна питања и да на њих дају јасне одговоре.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Ако хоћемо истински да сагледамо стање у којем се нашао српски језик треба одговорити, у ствари, на два питања:

Прво је питање: дали је са самим српским језиком (језиком којим се говори и пише) све у реду кад је доспео у стање које је патолошко.

Друго је питање: Које су га силе довеле у патолошко стање у којем јесте.

Одговор на питање о садашњем стању српског језика

У српском језику, оном који се говори и пише, за последња два или три века било је промена. Такве или сличне промене дешавале су се и у другим језицима. Али су ове промене такве да не угрожавају његов идентитет, као што ни политичке и социјалне промене нису довеле до промена идентитета других европских језика. Да је језик остао исти а српска језичко-етничка заједница очувана, то се може проверавати сваког дана и сваког часа ако се помоћу даљинског управљача прате медији који делују на простору бивших југословенских република: Србије, Црне Горе, Хрватске, Босне и Херцеговине.

Српски језик се није стварно „распао“ на српски, бошњачки, хрватски, босански или црногорски језик. То је био и остао увек један те исти језик уз неке варијантске разлике које су код употребе свих језика природне. Треба зато одбацити све тезе које се заснивају на ставу и да се он „распао“ из социолоингвистичких разлога. Исти језик се само у разним срединама различито третира.

Са српским језиком се, ипак, десило нешто што си није десило ниједном другом европском језику. Он је поред једног добио више имена. Данас се назива свакојако: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки.

Тачно се може одредити и подручје на којем су се те неприродне промене дешавале. Оне су се дешавале у областима филологије и идеологије. Те области су међусобно повезане. У филолошкој сфери на делу је била сербокroatистика; у идеолошкој идеја југословенства.

У подручјима филологије и идеологије могу се наћи и решења за српски језик ако се доследно поштују европски стандарди и модели. Номинално, обе ове оријентације, и сербо-

кroatистика и (хрватска) идеја југословенства, у постјугословенском периоду су напуштене. У стварности, међутим, није тако.

Одговор на питање о садашњем стању у филологији која се бави српским језиком

Постоје две главне филолошке оријентације (али и дисциплине) које су се бавиле и баве српским језиком. То су србистика и сербокroatистика.

Србистика је настала када и друге словенске филологије: бохемистика, полонистика, русистика, словнистика, крајем 18. и почетком 19. века. Србистика (односно *serbica*) имала је задатак и функцију да, као и друге националне словенске филологије, донесе знања о српском језику, српској књижевности и уопште о српском народу. У предјугословенском периоду ова дисциплина била је доминантна у главним српским институцијама: Матици српској, Српској краљевској академији, Српској књижевној задрузи, на Београдском универзитету и у образовном систему. Заснована на истим принципима, моделима и аршинима као и друге филологије, она је тај посао успешно обављала све док није била потиснута од стране сербокroatистике.

Сербокroatистика је утемељена у другој половини 19. века, у оквиру оне славистике којој је на челу био Хрват кајкавац Ватрослав Јагић. За разлику од србистике ова дисциплина је била неприродна: сличне дисциплине не постоје другде. Самим својим двонационалним именом она је кршила принципе који важе за друге филологије; била је утемељена да би задовољила хрватске националне интересе. У југословенском периоду ова оријентација је имала институционалну подршку државе. Последица деловања сербокroatистике јесте стање у којем се данас српски језик налази. То стање је оно које карактеришу двоструки стандарди (једни стандарди за све друге; посебни стандарди за Србе).

Чим сте пристали у једној области на двојне стандарде, очекује се да бисте пристали и у другим областима. Пристајући на сербокroatистичка решења, српски идеолози и филолози за дуго времена пристали су на политику двојних стандарда.

*Одговор на питање о идеолошко-политичком стању
српског народа*

Кад је дизана застава Србије на Олимпијади у Пекингу, било је речено да се ова иста застава поново подиже на једној олимпијади после 96 година. У међувремену Срби су очигледно били на странпутици. Градили су своју будућност према пројектима хрватског идеолога Штросмајера, хрватског филолога Јагића, хрватског комунистичког лидера Јосипа Броза Тита и хрватског лексикографа Мирослава Крлеже. Срби се не могу поносити свим деоницама своје историје.

Стање у којем се Срби данас налазе може се најкраће дефинисати као постјугословенско и посткомунистичко. Оно се не може у свему поправити. Али се ипак може поправити тамо где је и почело добијати патолошке облике: у области филологије, дисциплине која се бави нечим што је најважније за сваки народ. А то је језик који је народ створио и према коме се идентификује. Зато је нужно да се сачини једна кратка историја преименовања српског језика.

КРАТКА ИСТОРИЈА ИМЕНОВАЊА И ПРЕИМНОВАЊА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Да бих објаснио како су Срби доспели у стање у којем се сада налазе, пре свега кад је у питању њихов језик, послужићу се једним старим вицем.

Сетио се Цига како да избегне војску и згрчио чврсто десни кажипрст, онај којим се на пушци повлачи ороз. Све су у Војној комисији чинили да му прст исправе. Али није ишло. Прст је био непоправљиво згрчен. Онда се неко сетио да пита:

- Добро, Циге, сад ти је прст овакав. Али како је изгледао раније?

Цига исправи прст:

- Ево овако!

Овај виц може да послужи као увод у приказивању модела „враћања филма уназад“ и кад је у питању идентитет српског језика.

Како је српски језик постао и хрватски

а) *Стање пре Илирског покрета.* - У време рађања славистике и србистике и настанка Матице српске (дакле на почетку 19. века), званични језик у Аустрији био је латински. Са рађањем националних филологија у Европи и у Аустрији почињу званично да се употребљавају и други национални језици: немачки, мађарски, као и језици словенских народа. Званична Аустрија у дугом процесу прихвата ове промене које се одвијају у духу Хердерове филологије. Званична Аустрија употребљава израз хрватски језик за језик кајкавске популације која је концентрисана у Хрватском загорју. Званична Аустрија, међутим, не употребљава израз српски језик. Уместо њега, она употребљава израз илирски језик и то чини за цело штокавско наречје које се говори у Панонији и на Балкану. Израз илирски на терену употребљавали су само неки делови популације који говоре српским језиком (или: у другој терминологији штокавским наречјем). Истовремено су у јавној употреби и други изрази осим илирског имена: српски језик, босански, славонски, далматински, дубровачки. Славонац Матија Антун Рељковић (1732-1798) језик којим пише назива славонским, а Славонац Петар Матија Катанчић (1750-1825) свој језик назива илирским. Обојица разликују свој језик од хрватског (кајкавског). Славистика у првој половини 19. века, као и у случају других словенских језика, престаје да прихвата локална или покрајинска имена за исти језик; прихвата једно национално име, тј. прихвата став да га треба звати српски језик.

У процесима конституисања националних филологија на почетку 19. века, оснивају се и Србске летописи (1825) а затим и Матица српска (1826) са циљем да помогне издавање овога часописа који и данас излази под именом Летопис Матице српске. Никоме тада од оснивача Летописа и Матице (Шафарик, Магарашевић, Јован Хаџић) не пада на памет да Срби и Хрвати имају исти народни језик. Сматра се да су Срби и Хрвати блиски словенски народи, да су им језици блиски, мада различити. И Срби и Хрвати се третирају посебно, као и други словенски народи, а њихови језици као и други словенски језици. А то значи, блиски су, али су то и различити језици.

б) *Илирски покрет.* - О Илирском покрету се све до разбијања Југославије говорило у позитивном контексту. То је било природно. Југославија се заснивала на идеји југословенства, а

ова идеја представља наставак идеја Илирског покрета.

Југославију су, између два светска рата и у Другом светском рату рушиле усташе; у Титово време рушио је хрватски Масовни покрет (1967-1972). Југославија је фактички престала да постоји од одлуке парламената Хрватске и Словеније од 1. јуна 1991. године о проглашењу независности ових двеју држава. Оно што се после тога догађало тражило је, међу осталим, и преиспитивање идеја илирства и југословенства на којима је грађена држава која је престала да постоји.

Илирски покрет настао је тако што је челник овог Покрета Људевит Гај порушио основна правила на којима је грађена дотадашња славистика. Гај и његови истомишљеници тврдили су: Словенци, Хрвати, Срби и Бугари нису посебни народи; они су један народ, Илири. Они имају један народни језик, илирски, са више наречја, као што их имају и други словенски народи. Илири, као један народ, треба да имају и један књижевни језик. Најбоље је да то буде средишњи и најраширенији дијалекат тога језика, српски дијалекат, односно наречје (у значењу језик).

Ни онда ни данас није било тешко учити који су језик припадници илирског покрета напустили и којим су језиком почели да пишу. Напустили су хрватски (кајкавски) језик и прихватили српски језик (који је званична Аустрија називала илирски). Али нису хтели да тај језик назову српским већ су га називали илирским, онако како га је и званична Аустрија назвала. Два израза: српски и илирски, у употреби су се односила на исто, као када данас Словени једну популацију у Европи називају Немци, а други је називају Германи, Алемани, Тедески, а сами Немци сами себе називају Дојчерима.

Дојучерашњим Југоловенима позната је реторика братства и јединства. Исти политички модел користили су још припадници Илирског покрета. Та реторика је била у почетку привлачна многим славистима, па и многим Србима. Али су се српски прваци (Вук, Сарајлија, Стерија, Текелија) оградиле од те идеје. Прваци Матице српске тридесетих година 19. века Теодор Павловић и Јован Суботић тада су на илирску иницијативу овако реаговали: ми нисмо и нећемо да будемо никакви Илири. Ми смо Југо-Словени (у значењу Јужни Словени). А то значи: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци. Као блиски народи треба да негујемо и чувамо своју посебност, али и да негујемо заједништво. Таква идеја била је доминантна међу Србима све до Другог балканског рата (1913).

в) *Хрватско име за српски језик*. Напуштање хрватског књижевног језика и прихватање српског, у време илирског покрета (1835-1843) није се десило одједном. Данашњи читалац тај процес може пратити из стопе у стопу на примерцима Гајеве *Данице*. У почетку су сви објављени текстови у овом гласилу били на хрватском (кајкавском) језику, сем једног који је био на штокавском (српском). После седам година однос се сасвим променио. Већина текстова је била на српском (у другој терминологији: на илирском). То значи да су за кратко време, отприлике за седам година, Хрвати прихватили да пишу туђим језиком, језиком српским (илирским).

Аустрија је, међутим, нашла разлоге да 1843. забрани Илирски покрет и употребу илирског имена. Самим тиме је отворила и питање о томе које ће се име убудуће употребљавати уместо имена илирског. Све чешће се уместо израза илирски употребљава израз хрватски.

Тако се, уз сарадњу Аустрије и хрватских идеолога, десио преседан: Прекршено је правило које важи свуда у Европи, па ваљда и у целом свету: да један те исти језик може да има само једно национално име. Наметнуто је ново правило: да један те исти језик може да има два национална имена. Отприлике од тога времена и вуку корени овога што се збива на територији српског језика нарочито крајем 20. и почетком 21. века. Ако један језик може да има два национална имена, зашто не би могао да има и три или четири. Све до разбијања Југославије, овај беспримеран чин илираца био је слављен и величан не само са хрватске, већ и са српске стране. А наметнут је и свету као нешто нормално.

г) *Бечки „Књижевни договор“*. - У југословенском периоду створена је прича о томе да је Бечки „Књижевни договор“ (1850) био договор Срба и Хрвата о заједничком језику, да би се Срби и Хрвати у језику и књижевности што више „приближили и ујединили“ (како пише у документима Новосадског договора, 1954).

Бечки договор је више пута објављиван, често са анексом *Главна правила за јужно наречје*, који је на молбу осталих потписника написао Вук Караџић. Текст Договора не даје основе да се сматра да је то био договор Срба и Хрвата о заједничком језику. Учесници договора, један Словенац, двојица Срба и петорица католика (Хрвата?) праве договор који се тиче језика и писма ијекавског, икавског и екавског изговора (дакле штокавског, дакле српског) са циљем да се тај језик и књижевност

на њему не комада. У тексту договора се не помињу ни Срби, ни Хрвати, нити се употребљавају изрази српски и хрватски језик или српска и хрватска књижевност. У њему се говори о једном народу, једном језику и једној књижевности књижевника источне и западне цркве који пишу различитим писмима, ћирилицом и латиницом, и о потреби да се ради јединства њихови правописи усагласе.

Хрватски идеолози и филолози (Штросмајер, Јагић и други) наметнули су нешто касније став да су Срби и Хрвати један народ, али и интерпретацију по којој Срби могу да буду само православци, а Хрвати католици. Да се народи идентификују на основу вере, то је став који нигде у Европи није прихваћен. Тамо важи и даље правило којег се доследно држао Вук Караџић: да се народи идентификују и разликују на основу језика којим говоре од популација/народа који говоре другим језицима. У југословенском периоду, који је био подударан са владавином сербокроатистике, наметнуто је хрватско решење, негирани су ставови главног учесника ових договора, Вука Караџића. Да би се та интерпретација примила, морало се учитати да у Бечком договору пише што тамо стварно не пише. А то је став да је то био договор Срба и Хрвата о заједничком језику.

д) *Југословенски језик. Славонски и хрватски језик.* - Идеје илирског покрета наставио је да негује Штросмајер од саме средине 19. века у нешто редукованом виду. Он је, уместо имена Илири, употребљавао израз који су увели прваци Матице српске Теоодор Павловић и Јован Суботић: Југословени (у значењу Јужни Словени). Али за Штросмајера су Југословени поименце били само Срби, Хрвати и Словенци (дакле сви Јужни Словени без Бугара); прецизније: Јужни Словени, држављани Аустрије. Штросмајер је замишљао да овај троједан народ у федерализованој Аустрији добије једну административну јединицу са седиштем у Загребу.

У духу у своје идеје југословенства, Штросмајер је покушавао да наметне југословенско име за језик Југословена, тј. Срба и Хрвата и Словенаца. Али таква идеја није пролазила. Са филолошке тачке више је него Штросмајерова прихватана идеја југословенства филолога Ватрослава Јагића, који је сматрао да су Хрвати и Срби један народ, Југословени, који се јавља под два национална имена (Хрвато-Срби) и који има један народни језик који чини заједница чакавског, кајкавског и штокавског наречја.

Тај став је Јагић пласирао у обимном чланку *Југословени*, који је објављен у *Чешком словнику* 1864. године.

Политичка ситуација у време кад су се појавили Штросмајер и Јагић тражила је и посебна решења. Из Загреба се тада управљало Хрватском и Славонијом. Језичка ситуација у Хрватској и Славонији била је различита. У Славонији се говорило штокавским наречјем, дакле језиком чији је најраширенији назив био српски, али који се у Славонији имао и локални назив славонски. У Хрватској се говорило хрватским језиком (кајкавским). Зато је Хрватском сабору једно време, 60-тих година 19. века, био прихваћен став да се у том Сабору може говорити *хрватским или славонским језиком*.

ђ) *Хрватски или српски језик*. - Став да се у Хрватском сабору говори хрватским или славонским језиком био је, међутим, дугорочно неодржив. Било је посланика православне вере који су говорили истим језиком као и католички Славонци, али су били свесни да припадају српском народу који живи изван Хрватске и Славоније. Зато је израз славонски замењен ширим појмом: српски језик. Тако се у називу званичног језика којим се служило у Хрватској, Славонији, на простору Далмације и Војне Крајине, нашао назив језика који садржи два етнонима: хрватски или српски. Пошто су се са овим називом сагласили и српски посланици, а поготово двојица филолога Срба, Вукових следбеника који су тренутно живели у Загребу, Јован Суботић и Ђуро Даничић, онда је то име прихваћено. Увођење заједничког имена за стварне народне језике Срба и Хрвата требало је да потврди израда великог *Рјечника хрватског или српског језика*. Штросмајер је дао огроман новчани прилог да се оснује установа која ће овај Рјечник издавати. Та установа је била Југославенска академија знаности и умјетности (основана 1867).

За главног уредника овога *Рјечника* постављен је Ђуро Даничић, тада најчувенији Вуков следбеник и сарадник. Даничић, међутим, попут Вука и Миклошића, није сматрао да је прави хрватски кајкавски. Кајкавски, којим су тада говорили Хрвати, и по њему, припадао је истој језичкој заједници као и словеначки језик, па је дакле део словеначког језика. Зато је Даничић сматрао да лексичке елементе кајкавског треба изостављати из *Рјечника* који је он уређивао. Он је лексичко благо Рјечника сводио на хрватски (чакавски) и српски (штокавски). Овај Даничићев став поштовали су његови насленици Перо Будмани и Томо Маретић.

Тек од 1948, од уредништва Стјепана Мусулина, у принципу се у *Рјечник* уносе и кајкавски елементи.

е) *Хрватски правопис, Граматика и Рјечник хрватског језика*. Тек при крају 19. века дошло је до дугорочнијег и сређенијег у стања у хрватској филологији. И то на основама тзв. Даничићеве школе које ће обавити номинални следбеници Вука Караџића, тзв. „хрватски вуковци“. Главни човек у том послу био је млади Иван Броз (1852 -1893), по рођењу кајкавац.

Броз је, по налогу Хрватског сабора (1889) сачинио *Хрватски правопис* (1892). Овај правопис је прављен, по речима самог аутора, на корпусу дела Вука Караџића и Ђуре Даничића, а у складу са *Главним правилима за јужно наречје* чији је аутор Караџић.

Броз је иницирао да Матица хрватска издаје едицију *Хрватске народне пјесме*. Године 1894. издата је прва књига, а последња, десета, (то је био 13-том) 1941. За готово све ове песме је карактеристично да су испеване истим језиком, истим стихом и углавном о истим темама као и *Српске народне пјесме* из Вукових збирки. То се посебно може видети на примеру збирке *Хрватске народне пјесме о Марку Краљевићу*. Нађен је и разлог зашто се српске песме издају под хрватским именом. Тако се могло учинити зато што су те песме, по важећем схватању, испеване на заједничком језику Срба и Хрвата. Заједничким језиком, који је могао бити само српски, проглашаван је штокавски који су још илирци „пригерлили“ (Гајев израз) од Срба. Песме у издању Матице хрватске постају хрватске јер су их сакупили и објавили Хрвати.

Рјечник хрватског језика. На овом Рјечнику почео је да ради Иван Броз. Завршио га је Фрањо Ивековић, Брозов ујак, такође кајкавац и објавио 1901. године. Из предговора се види да је овај речник прављен на корпусу дела Вук Караџића, Ђура Даничића, Петра Петровића Његоша и Милана Ђ. Милићевића. У тачки 10. овог предговора каже се да би се он могао назвати и речником српског језика, да су га правили Срби. Али пошто су га правили Хрвати... он се с правом може назвати *Рјечником хрватског језика*. Наведене разлоге нико у науци не уважава.

Граматика и стилистика хрватског или српског језика (1899) Томе Маретића. Ова граматика прављена је на корпусу дела Вука Караџића и Ђуре Даничића. То се каже у предговору. Исте године кад је издата, појавило се и њено скраћено, школско издање под именом *Граматика хрватског језика*. И ова

Граматику, по садржају, може да буде само Граматика српског језика, свеједно како се називала.

Сва наведена дела сведоче сасвим јасно да су „хрватски вуковци“ без основа српском језику давали хрватско национално име.

ж) *Отпори и пројекције на српској страни.* - Већ од појаве Илирског покрета на српској страни јављају се отпори овом отимању српског језика. Крајем 19. века, после оснивања ЈАЗУ, отприлике у оно време када су тзв. хрватски вуковци (Јагић, Броз, Ивековић, Маретић) издавали српске вредности под хрватским именом, отпори су били већ јасно артикулисани. А за њих је било и карактеристично да се држе научне истине, али и настојање да се не изазову сукоби са хрватском страном. Овај смер је и приказан у мојој књизи *Увод у србистику* (2002, 2003) посебно у поглављу које се зове *Обнова србистике* (337-390). У то време основани су Српска краљевска академија (1886), Српска књижевна задруга, Српски етнографски зборник (1894), Српски преглед (1895), Српски књижевни гласник (1901), дакле установе и гласила која су у први план истицала српско име. Сви ти потези имали су у основи уграђен став да треба поштовати српски језички и етнички идентитет. У тим оријентацијама учествовала је и Матица српска у којој се посебно истакао њен реформатор Тихомир Остојић. Централно име на које се ово обнављање српске филологије градило био је Вук Караџић. Идентитет српског језика грађен је у граматицима српског језика Стојана Новаковића и Љубомира Стојановића, а идентитет српске књижевности у њеним историјама које су писали Дум Иван Стојановић, Јован Грчић, Павле Поповић, Андра Гавриловић, Тихомир Остојић и Јован Скерлић. Ова обнова србистике била је заборављена или намерно прећуткивана у југословенском периоду.

з) *Новосадски договор.* - Политичка победа хрватске идеје југословенства, у виду стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, државе „једног троименог и троплеменог народа“, за много деценија гурала у страну напоре да се сачува српски идентитет. У Уставима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1921, 1931), која је 1929. преименована у Југославију, званични назив језика био је: српско-хрватско-словеначки.

Новосадски договор био је пуна победа хрватске стратегије, оличене у сербокroatистици. На том Договору проглашено је да је народни језик Срба, Хрвата и Црногораца (а то

значи и чакавски, кајкавски и штокавски) један језик, да се он убудуће треба звати српскохрватски/хрватскосрпски. Књижевни језик Срба и Хрвата, по закључцима овог Договора, грађен је на штокавској основи, равноправно и отпочетка у два варијантама: екавској и ћириличкој са центром у Београду и ијекавској и латиничкој са центром у Загребу. На овој подели на српску и хрватску варијанту имплицитно су пројектоване и поделе српског и хрватског језика.

Тринаест година после Новосадског договора, у *Декларацији о хрватском језику* (1967) ови закључци Новосадског договора су били одбачени, а 1971. Матица хрватска се у једној краткој изјави и формално одрекла Новосадског договора. Чињеницом да га је сасвим јасно одбацима хрватска страна, он више никога не обавезује. На жалост, Матица српска се ни до данас није одрекла Новосадског договора нити вратила својој традицији из предкомунистичких времена.

и) *Граматики, речници и правописи хрватског језика.*
 - У процесима остваривања независности хрватске државе, дакле у титоистичком и посттитистичком периоду, хрватске институције одбациле су и двојни назив језика (хрватскосрпски/српскохрватски) за језик који је само српски, и прогласили да Хрвати имају свој народни и књижевни језик, различит од српског. После тога у већем обиму објављују се и речници хрватског језика, граматике хрватског језика и правописи хрватског језика. Сва та дела заснована су на идејној основи *Декларације о хрватском језику*. А овако схваћени хрватски језик опет грађен је на подлози установљеној у делима „хрватских вуковаца“ крајем 19. века. Хрватски језички индивидуалитет, у свим тим потезима, не гради се на основама хрватског народног и на њему заснованог књижевног језика, како се то чини код других народа. Хрватским књижевним језиком проглашавана је хрватска стандардизација српског књижевног језика (другим речима књижевног језика Вука Карацића и Ђуре Даничића) која се чини у хрватским институцијама. Најновији пример таквих настојања јесте *Нова декларација ХАЗУ* (2004). Она настоји да код европских институција српски народни и књижевни језик, који су Хрвати прихватили у 19. веку, региструје под хрватским именом, као хрватски језик.

Српска академија наука и уметности, која се држи Новосадског договора, наставља да издаје *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Уколико би се вратила властитој

традицији, вратила би се и називу на којем је читавих шездесет година скупљана грађа за овај Речник (1893-1953) у за то створеном Лексикографском одсеку. А име под којим је чињено, и које му је дао Стојан Новаковић још 1888, било је: *Речник српског књижевног и народног језика*. Наследници Стојана Новаковића, у Српској академији, прихватају данас праксу по којој је српски језик део српскохрватског језика а овај језик део хрватског језика.

Како су настали изрази босански и бошњачки језик

Израз босански језик употребљаван је у време пре појаве славистике, а то значи пре увођења система по којем језици могу да имају само једно национално име. Тада је израз босански језик имао значење локалног језика, као што су, у исто време, употребљавани и израз славонски, далматински, дубровачки, рашки језик. Сви ти називи односили су се на локалне употребе језика који се у разним терминологијама звао српски, илирски, односно штокавско наречје.

Израз босански језик, у смислу државног, али и националног језика, увео је крајем 19. века аустријски гувернер Босне и Херцеговине Мађар Бењамин Калај. Наметање тог имена требало је да се односи на језик целе популације Босне и Херцеговине која је и у оно време била састављена од православаца, католика и муслимана. То је било нешто као државни језик ове територије. И ово одступање од европских норми подржао је Ватрослав Јагић. Пошто је ова пракса била у супротности са праксом у другим деловима Аустро-Угарске монархије, а поготово у Европи, она је била напуштена већ после Калајеве смрти.

Од турских освајања простора на којима се говори српским језиком, дакле од 15. века, постоји популација исламске вероисповести. Ова популација се различито називала, али није мењала језик и вероисповест. Докле год на овим просторима важали ставови засновани на основама европске филологије, по којима се народи идентификују на основу језика, ова популација је сматрана делом српског народа. Са наметањем сербокroatистике и идеје југословенства, односно са наметањем идеје да се народи идентификују према вери, па су Срби могли да буду само православци, а Хрвати католици, отворен је и простор за другачији третман популације муслиманске вероисповести. Ова популација називала се од 1967. године муслимани у смислу

народности, а писала се са велики М (муслимани). Од разбијања Југославије, тачније од 1992. године, ова популација изабрала је за себе ново име: Бошњаци.

Израз Бошњаци употребљаван је алтернативно са изразом Босанци (становници Босне) без обзира на веру и нацију њених становника. Од 1992. њиме се именује популација која је на верској основи одељена од других верских заједница (православне и католичке) које говоре истим језиком. Тако је одједном испало да се у Босни и Херцеговини говоре три језика: кад истим језиком говоре муслимани онда је језик бошњачки; кад га говоре православци онда је српски, а кад га говоре римокатолици, онда је хрватски. Данас је најбројнија популација у Босни и Херцеговини, незадовољна овим решењем: настоји да му обнови име босански језик. Чим се пређу границе ове државе, у њој се говори босански.

Све верске популације изриком су се определиле да ће следити европске норме и вредности. Од њихове заједничке државе Европа тражи да испуне многе услове. Али им нико не тражи да испуне језичко-етничке стандарде какве поштују сви европски народи. Нико и никад им из Европе није предочио да је идентификовање језика и народа на верским основама у супротности са европским мерилима. Нигде се у Европи не каже да свака верска заједница мора да има свој посебан језик, нити да се у Европи народи идентификују по верама. Нико им не каже да се у Европи језици не зову по државама, већ да сви језици имају национална имена.

Како је настао израз црногорски језик

По Уставу Црне Горе, која је поново постала самостална држава 2006, званични језик је постао црногорски. А како се звао пре тога? Звао се српски (1992-2006). Од 1955. до 1992. звао се српскохрватски. А пре Новосадског договора (децембра 1954) звао се увек српски, сем у раздобљу између два светска рата када је званичан назив језика био тронационалан: српскохрватско-словеначки. Црногорци на делу простора на којем живе, већ вековима нису мењали име. Сами себе су сматрали делом српског народа. Али су, у Титовој Југославији, променили национални статус. Све до краја Другог светског рата били су по националности сви Срби; после су, на основу одлуке „одозго“ (Коминтерне, односно партијског и државног врха

Југославије) готово сви по националности били Црногорци. Приликом последњег пописа 2004. око 39% становника Црне Горе се изјаснило као Црногорци, око 32% као Срби. Језик којим говоре није доживео никакве друге промене. Али су га 64% становништва називали српски, а 22% црногорски.

Лидер Црне Горе Мило Ђукановић новоуведени назив црногорски језик, који је озваничен у Црној Гори оправдава чињеницом да је тако учињено у суседству (а суседство Црне Горе су Хрватска, Босна и Херцеговина и Србија), где се употребљава исти језик, али се језик назива по држави: хрватски и босански. (Не би могао да наведе неки други европски пример).

Процеси преименовања српског језика имали су одјека и код Буњеваца у Бачкој. И они истичу своје право да језик којим говоре називају буњевачким.

ОДГОВОР НА ПИТАЊЕ: ШТА ДАЉЕ?

Све се са наступањем постјугословенског и посткомунистичког периода у Србији поменило, али се није променило стање у главним српским националним институцијама. Нису се променили ни људи, ни идеје, ни глобална политика. На питање: шта треба, у области филологије чинити у посткомунистичком и постјугословенском периоду, не покушавају да одговоре снаге које окупљају Матица, Академија, Задруга, образовни систем у Србији.

Покрет за обнову србистике управо на то питање има јасне одговоре: Треба обновити српску филолошку традицију из предјугословенског, а поготово из предитиистичког периода. Треба обновити традицију Матице српске, Српске академије наука, образовног система у Србији, треба обновити српску идеју југословенства. Према српском језику се треба односити онако како се односимо и према другим европским и светским језицима. А то значи да треба чувати његов идентитет и интегритет. Исто се тако треба односити и према српској књижевности; и њу треба идентификовати према идентитету који је имала у предјугословенско доба. Ако су сви европски народи мултиконфесионални, треба се вратити ставовима српских институција из предјугословенског периода кад су и главни српски филолози и политичари сматрали да је српски народ мултиконфесионалан.

Присталице Покрета за обнову србистике одржали су крајем новембра у Новом Саду дводневни међународни научни скуп *Српско питање и србистика*. На скупу је непосредно или преко прилога учествовало шездесетак научника. Међу њима је било више универзитетских професора са значајним опусима; а било је и више младих научних радника. За скуп се готово и не зна јер су га познати медији и јавни сервиси прећутали. Ни политичари нису хтели да виде да ипак у српском народу постоје снаге које имају и аргументе и идеје и нуде конкретна решења. Упркос томе, наде у повољна решења нису изгубљене.

Милован Кадовић: Губави краљ и смрт

ПРОГОН СРПСКЕ ЋИРИЛИЦЕ

Изгледа да је ћирилицу у Црној Гори тјешње него у другим „ћириличким“ крајевима српског језика и његових „деривата“ (или сурогата). У Србији постоје макар неки друштвени покрети и организације (нпр. „Ћирилица“ са сједиштем у Новом Саду) који се боре за опстанак овога писма. У Црној Гори ничега сличног нема, па је борба за ћирилицу спала на индивидуалне напоре и на публикације типа „Слово“, или пак на настојање мањих интелектуалних група какав је, рецимо, Актив професора српског језика и књижевности у Никшићу, нека врста невладине организације, коју власти, за разлику од других невладиних организација, такорећи не признају, те нема никакве изворе финансирања и никакву друштвену помоћ за дјеловање. Чак је понеко из власти сматра антицрногорском. Борба тог актива за аутентични језик и писмо српскога народа, тј. свих православних у Црној Гори, ма како се национално изјашњавали, изузетно је напорна и пуна одрицања његових чланова, што свакоме од њих служи на част. Тај актив, колективно и индивидуално (а уз њега и други људи који се трезвено односе према својој историји), борио се и судским путем за остваривање нормалних људских права, наравно – и за поштовање закона, али политичке прилике у Црној Гори, а испоставља се – и у њеном правосудном систему, учиниле су да се не поштује ни закон ни логика. Није онда чудно што се поставља питање: какве су то несрећне судије, какви су то „делиоци“ правде који пресуђују професорима који неће да предају предмет који не постоји да остану без посла, или оне који их подржавају (какав је случај са проф. Чађеновићем и Живаљевићем или новинарком Јочић) и /осуђују/ их на затвор. Чудне судије, а чудни и закони који то омогућавају, газећи устав на основу којег су донесени! Све је учињено, и чињено, на основу налога министарства и министра који не хају за закон, и умјесто да министар буде кажњен, он се награђује амбасадорским положајем. Чудно неко министарство, чудан министар, чудна дипломатија и још чуднија држава! Да ли се тако нешто може десити у иоле цивилизованој земљи?!

Ова моја љутња има циљ да помогне читаоцу да схвати у каквим околностима се може одвијати у Црној Гори борба за

повратак нечега што јој је остало из њене часне и тешке историје, а ту је и њено ћирилично писмо, којему званичне власти чине све могуће препреке, будући да од њега постоји опасност да се народ врати својој етничкој основи, свом српском бићу. Тако изгледа да је безуспјешан сваки напор да се очува национално писмо већине од преко 95% становништва Црне Горе (свих осим Албанаца и дијела католика који се не сматрају Србима, ако Срба/католика у Црној Гори још има). Латиница је од почетка друге деценије 20. вијека у Црној Гори почела да се употребљава на почетку сасвим мало и такорећи срамежљиво, јер јој се опирала дотадашња пракса, да би последице Другог свјетског рата постала „модерно“ писмо, а крајем прошлога и почетком овога вијека – престижно, и као противтежа ћирилици, замало као нешто што је исконски национално. Она данас заиста чини заблуду престижа, али је значајнија/ као чинилац диференцијације, тј. одвајања од српског етничког, културног и политичког миљеа.

И нешто раније а нарочито од почетка деведесетих година прошлога вијека у званичној Црној Гори све се израженије осјећао отклон од Србије и Српства, па све шира употреба латинице и потискивање ћирилице је чинило, и чини, један од значајних елемената разликовања Црне Горе од Србије. Јер, ако је ћирилица „српско писмо“ (а све што је српско овдје се перфидно прогони), онда оно није потребно онима који нијесу Срби, зашто се треба држати те „туђе“ тековине кад постоји „универзална“, она којом се служи макар половина човјечанства, цијели Запад, па чак и други крајеви свијета. Истиче се да се са латиницом лакше иде у Европу (а она је циљ свих циљева), макар се до ње прегазиво и који ћирилички простор. Ништа не значи што је ћирилица о којој говоримо, то „српско писмо“, истовремено и црногорско. Историјска Црна Гора никада другога није имала, на њему је у Црној Гори настало све што је у њој написано и записано, нарвано – на српском језику. (О латиничком писму и латиничким текстовима код неких аутора на латинском или италијанском језику, нпр. у Боки Которској, овдје не говоримо, Бока до 1918. године није припадала Црној Гори.)

Међу разлозима да се све више прихвата латиница (на рачун ћирилице) често се траже најмање двије наводне чињенице: а) „потреба“ да се странцима омогући да лакше „комуницирају“ са Црном Гором и Црногорцима (можда преко назива фирми и улица) и б) каже се да компјутерски програми имају претежно латиницу (што је нетачно, јер постоје сјајни ћирилички програми, које су

често правили странци, највише због економског „учинка“ од интереса за произвођаче машина и компјутерских програма). Када су компјутери у питању, остаје свакоме да се определијели за оно писмо које му одговара, зависно од његових историјских, културолошких и других потреба. То значи да оба „разлога“ које смо навели опадају као чиниоци предности за употребу једнога или другог (или којег трећег) писма, што значи да праве разлоге треба тражити у нечему другоме. Поменули смо прилике послје стварања заједничке државе на југословенском тлу, али нијесмо навели велики, чак таргични нехат „ћириличних“ крајева, народа и држава и менталну неспособност да се избјегну, тј. не прихвате месождерски прозелитски програми и путем писма дијела „латинског“ свијета, оног који има највећи утицај на промјену свијести људи, особито младих, још незрелих генерација да појме узрочнопосљедичне везе и односе у свијету који доводи до неодупирања унификацији коју Ватикан и његови сљедбеници пропагирају и остварују још од раскола из 1054. године. Данас се то чини преко различитих програма „међународне заједнице“, тј. Америке.

Свакоме је јасно да је српска ћирилица, дакле писмо свих Срба, укључујући и Црногорце православне конфесије и муслимане у Црној Гори, заправо најсавршеније писмо на свијету, без премца у свјетској култури. По функционалности јој је доста блиска латиница која је у употреби у Хрватској и Словенији, али она има и неке словне знаке чији гласови су представљени двјема графемама, какви су *ц*, *љ*, *њ*, а каткада и *ђ* (које се често пише као *дј*). Тако, ово писмо није стигло у у ону позицију у коју је Вук (свакако, уз „помоћ“ реформе ћирилице Саве Мркаља) довео ћирилицу (а он и Даничић су и латиницу „нашег“ подручја доградили). У ћирилици је, дакле, сваки глас „покривен“ само са по једним графичким знаком, једним словом, које се не може читати никако друкчије него управо онако како се именује дата графема.

У српској ћирилици постоје и неки графички знаци који означавају дијалекатске гласове, али они не припадају књижевном графичком стандарду. То су ијекавски „умекшани“ гласови *с̣* и *з̣* (који се у научним и дијалекатским текстовима биљеже као *с'* и *з'*) и регионални, екавски и ијекавски глас *з̣̑* (како га наука биљежи, а одговара македонском гласу и слову латиничком *с̣*), који „личи“ на глас *з̣*, са денталном компонентом испред *з̣* (отприлике „сликовно“ *дз̣*). Ове гласове, односно графичке

знаке за њих планирају као књижевне они који се залажу за „црногорски“ књижевни језик, али при томе не узимају у обзир фонетско-фонолошку стварност у књижевном језику у Црној Гори, већ полазе од дијалекатских „околности“ свих ијекавских говора српског језика (у Црној Гори, Србији, Републици Српској, Хрватској, Босанскохерцеговачкој Федерацији) симплификујући то као „стандард“ писма у „црногорском“ језику, не питајући се да ли имају право да гласове и њихове графеме о којима је ријеч из свих српских карајева прогласе „стандардом“ „црногорског“ језика; да ли, заправо, схватају да тиме „црногорску стандардну ћирилицу“ шире на све ијекавске дијалекте српскога језика, односно штокавског нарјечја у свим ијекавским крајевима. Званична ћирилица у српском језику наведене гласове, односно њихове графичке знаке не може узети као дјелове стандардног писма, јер се не ради о фонемама, већ о фонетским варијантама у гласовном систему. (Сви језици имају дијалекатске гласове и дијалекатске графеме, али их „нормални“ језици не узимају као дио стандарда.) Фонолошка вриједност наведених гласова не стиже ниво вриједности полугласничког рефлекса некадашњег полугласа реда е а или а е као полугласничких рефлекса у дијалектима...

Примјећује се да се у Црној Гори ћирилица све више потискује у службеној комуникацији. Многе фирме које су раније (многе и доскора) имале називе исписане ћирилицом сада су прешле на латиницу. То се види на сваком кораку, у сваком граду у Црној Гори, а нарочито се види на меморандумима привредних организација, па и већине министарстава у Влади. А шта тек да се каже о потпуном прогону ћирилице са јавног телевизијског сервиса Црне Горе. До прије нешто више од године, изгледа откад је Црна Гора постала Монтенегро, ТВ Црне Горе је имала логотип исписан ћирилицом а слова су чинила тробојку (која је представљала државну заставу). Тај логотип је нестало и претворио се у латиничко RTCG (наравно, без тробојке, јер је сада застава једнобојна). Сви програмо ТВЦГ су се латинизовали, можда има још који „рестл“ из прошлости, у покојој раније снимљеној емисији (па се сада не исплати да се „латинизује“, али се зато рјеђе „реемитује“).

Скоро сва службена преписка у Црној Гори је латиничка. Латиницом се штампају углавном сви (милионски) обрасци свих врста и свих области, сви новији новински листови су латинички, латиницом се штампа и највећи број књига „звани-

чних“ издавача. У Црној Гори ћирилици је (до даљег?) још сигурно само на гробљима (наравно, православнима). Уз масовну употребу стране лексике, по могућности највише оне која стиже из америчког енглеског сленга, све више се јављају кroatизми којих раније у Црној Гори није било (често, чак ни код „католичког пучанства“ у Боки). То радо практикују политичари и неки новинари (то ваљда припада „регионалној“ сарадњи).

Каже се да се латиница употребљава и због странаца који долазе у Црну Гору као туристи или пословно (као да они немају шта да раде него да читају „црногорску“ латиницу). Интересантно би било сазнати како би говорник енглеског језика читао латиничке називе, рецимо, градова Подгорица, Никшић, Цетиње и сл. Подгорицу би читао отприлике Подгорајка, Цетиње – Кајтајне (или слично), Никшић – Најксајк (или сл.). То би много „слично“ личило ономе што би се чуло од „правог информатора“ на „црногорском“ језику. Наравно, ћириличке натписе странац не би ни покушао да чита (ако случајно не зна ћирилицу), али би затражио помоћ од првог пролазника и питао оно што га интересује.

Ово необично стање са исконским писмом које је на удару оних који се успјешно „прилагођавају“ времену, па им латиница постаје идеал, а своје писмо не само што заборављају него га и потцјењују као нешто мање вриједно, или безвриједно – говори о нашем нехату према сопственој историји и култури, тј. према вриједностима које су вјековима одржавале наш народни дух. Затирањем писма постепено се крњи језик, а то је сигуран пут за његов нестанак, а са нестанком језика и његовог писма – нестаје и народ. Изгледа да наши западни „пријатељи“ хоће управо то, јер и даље важи она раноамеричка девиза „само мртав Индијанац је добар Индијанац“. Ту девизу из постиндијанске америчке епохе савремени мондијалисти модификују према „укусу“ некакве „међународне заједнице“ (читај: Америке) у: „Само земља и народи који ‘сарађују’ са нама имају нашу наклоност“, а ми, у име њих, допуњавамо их (јер они то неће гласно да кажу). „... све док им не промијенимо идентитет и не претворимо их у бесловесну масу, којој ће бити свеједно ко је, шта је и каква јој је историја, па ћемо је даље ‘модификовати’ како диктирају наши ‘национални’ (свуда ли их Американци имају!) интереси.“

Ово нам јасно говори о томе каква би могла бити судбина наших потомака у релативно блиској будућности ако се препустимо намјерама за губљење идентитета. Да ли се позивати на

нашу прошлост, на нашу историју, која је и богата и поносна, и не дозвољавати да падне под ноге бјелосвјетских протува обучених у рухо мондијалиста као ‘носилаца прогреса човјечанства’ (сачувај Боже наше младе генерације од таквог ‘прогреса’!), или све наше заборавити и без отпора се препустити нестанку, уз обећање да ћемо тако обезбиједити пуне стомаке?!

Ако мислимо да опстанемо, потребно је да се предузму мјере да се не дозволи нестанак исконског елемента наше историје и културе, а то је првенствено ћирилица, како многи наши ‘пријатељи’ планирају. Зато треба инсистирати на томе да се преко народних представника припреме и донесу прописи који ће ћирици обезбиједити статус макар равноправан латиници.

Београд, маја 2008.

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Радојица БОШКОВИЋ

Радојица БОШКОВИЋ је рођен 1947. године у Павином Пољу. Завршио је Филолошки факултет у Београду. Дугогодишњи је уредник часописа *Овдје* у Подгорици.

Објављене књиге поезије: *Глува кућа* (1970), *Тајно говорење* (1975), *Почетак заборав* (1978), *Они људи* (1984), *Овдје је све у реду* (1986), *Силазак на земљу* (1987), *Слијенац мост* (1990), *Бесједа у гори* (1992), *Живи креч* (1999), *Тресет* (2007), *Дилеме и треме* (2002), *Морам да се гурам* (2002), *Браво мајсторе* (2002).

Антологије: *Антологија савремене црногорске поезије* (1985), *Године, живот, прича...* антологија савремене црногорске прозе (1995), књига есеја *Од теме до теме*, итд.

Награде: Награда ослобођења Бијелог Поља, Награда „Ристо Ратковић“, Тринаестојулска награда...

Живи у Подгорици и Павином Пољу.

ЦРВ

Сад спаваш у срцу мог далеког пријатеља.
Привикнут на таму чекаш ме у јама.
Подмукли знанче који се спремаш
да ме вратиш у ништавност гдје се
после много векова настањујемо...

Немаш мозга – али си паметнији од мене...
Знаш да ћу ти доћи изнемогао...
И место воде испијаћеш моју усирену крв...
Биће ти трбух већи од мог гроба...
Биће ти топло испод моје коже...

Заслепљен љубављу која нас спаја
и после смрти док постојимо као кост,
верујем да си бољи но звер која ме прогони...
И док ми се не уселиш у рану, подмукло,
спавај у срцу мог далеког пријатеља...
(Из књиге *Глува кућа*, Видици, Београд, 1970)

ЛЕТ У ПРАЗНО

Хајдемо у празно...летимо
гдје једном постојали смо...
Осјетиш ли како бдимо над старим
и не чује се ништа јасно...

Понеси мало знања,
потајне мржње и емпирије,
јер све дешава се
док искусно сунце грије..

Ослушни! Нејасно вријеме
лукаво и мудро откуцава...
Прођи кроз привид, кроз небесне односе,
док све трепери и док спава...

(Из књиге *Тајно говорење*, Обод, Цетиње, 1975)

ЗАПИС О СМРТИ

Ако икада будем писао биографију,
почећу од смрти...

Њоме није почео мој живот,
али је то прва слика
коју сам запамтио...

Моја мајка,
мој свијет бајки,
топао и бескрајан,
лежала је у кревету...
Мирисна жута дуња,
залутала на путовању од југа према сјеверу,
крупна као сан о обиљу шећера
којег никад нијесмо јели,
спавала је поред њених будних очију
које су се кришом затвориле,
да ми, тако мали, не би видјели...

Цијели живот потом,
стид ме је,
што гледао сам у жуто сунце на јастуку,
а не у лице које је добијало боју земље
и никад га више живог
нијесам могао видјети у сјећању...
Увијек га заклони жута дуња...

Потом смо дуго чекали
да нам се мајка врати са горбља
и да поново умре...
И да ми толико мали,
још једном, обилно толимо глад...
И да нас туђе руке милују...

Сад док ме хладноћа брани од смрти,
све што сам некад јео,
кроз бол се враћа...

Једино још жута дуња не мре...
Задња свијетла ствар
у тами прве смрти...

(Из књиге *Печат заборав*, Побједа, Титоград, 1978)

ДОЛИНА

Овдје се завршава пад
Свега, сваког и свачега...
Овдје живи и мртви спавају скупа
и сањају исте снове...
Овдје се види Све
и види се Ништа...

Испод вјечне плоче
на којој стојимо...
под којом лежимо
закопани, оплакани и прежаљени,
не постоји свијета...

Ниже – од мртве ријеке

која нам запљускује кољена,
не жубори ниједна вода...

Све што су воља и невоља
снијеле са висина...
што је било станац камен,
па временом помјерено,
овдје налази свој мир...

И све што је злом прогнано,
овдје се у чауру – јаје
буне и гује,
змотава...

(Из књиге *Они људи*, Пobjеда, Титоград, 1984)

ПОДРУМ

...И овдје се може спавати
и сањати,
с великом муком изговори сипљиви старац,
измиливши из подрума као мрав...
...Могу се и дјеца правити,
умилно за њим завапи
сасушена старица...
(док је лежала на патосу
са душом у носу)

Послије неколико бесконачних секунди,
старац се враћа у своју унутрашњост,
саграђену од старице и старости
да у бесмртној љубави
проведу приватну вјечност
навикнути на мирис липа

и смрад распадајућег свијета
и гледајући, одоздо, на улицу
којом пролазе витке ножице
и куцкају ципелице...

(Из књиге *Овдје је све у реду*, Обод, Цетиње, 1986)

БРИЈАЧНИЦА

Сваки пут
кад излазим из
бријачнице,
прије него
платим,
добро
погледам у очи
црног
берберина...

Боже,
како има добру душу,
помислим...

Да је његова сјајна бритва
у мојим рукама,
... из чисте досаде,
можда бих,
меки гркљан.
давно већ,
неком пререзао...

(Из књиге *Овдје је све у реду*- Обод, Цетиње, 1986.)

ПА ЖИВИ МАЈЧИН СИНЕ

Како живјети међу људима
којима ни свој живот није мио,
чији су свеци помрли,
чија су дјеца подивљала...
... како живјети на мјесту
и у времену,
гдје ништа живо не живи...

Али, ко зна ...?
Можда је ова тачка,
ова идеја,
ово мјесто на којем стојим,
можда је то најбоље
привремено стање моје душе
која путује,
тражећи друго и другачије ...

О добру свуда мисле на исти начин
и они којима је добро
и они који добра видјели нијесу ...

О тужни и весели поданици
властелина,
ваша глава није на вашим
раменима,
а дани су чести и ноћи су дуге,
бесконачне ноћи у којим ће прије
зоре
моје лице да исчили од несанице ...
(Из књиге *Силазак на земљу* - УКЦГ, Титоград, 1987)

ОНАЈ ШТО СВЕ ВИДИ

Онај што све види, одавно већ, није међу нама.
Батином смо га истјерали, као црног гаврана
који нам је увијек доносио зле вијести
за које смо мислили да нам више стизати неће ...

Онај што све види, сад чучи на врху трешње
која одавно не цвјета, али нас несрећа не заобилази
иако знамо да то са Њим нема никакве везе,
пошто је све важно на другом мјесту скривено
и нека друга глава нашу судбину одређује ...

(Из књиге *Слијенац мост*, Октоих, Титоград, 1990)

ЛУТАРЊИ ЗАПИС

И овдје Господе свиће
кад наш судија каже - зора је !
А у јутро су буновни и пси и пастири...
и жене које не знају с ким су спавале
а рађаће драгу и безобразну дјецу
која ће се отимати око насљедства
као рођена браћа ...

О, благо дјечи која се имају око
чега отимати ...
Она ће цијели живот у мржњи
провести
И, доживјети дубоку старост
причајући да им је било као у боју
на Косову ...
Њихова дјеца неће их ни слушати

ни гледати ...

Гурнуће их из куће у облачно подне
које већ лебди над нашим главама
као отворени црни кишобран ...

(Из књиге *Бесједа у гори* - Универзитетска ријеч, Никшић,
1992)

МРТВИ УГАО

Овдје је све у реду. Птице и гнијезда
спавају на дрвету коријеном окренутим
тамним небесима. Киша пада увис.
Брда сунцем огријана огледају се
у мрачној дубини из које допире глас
утопљеног свијета, тражећи спас.
Ал' шта ту може тужни старац?
Шта му остаје склупчаном
ко љута гуја у мртвом углу,
осим да кроз сан и мртво сјећање,
слабашним рукама додирује бивши живот
у ком је све било другачије

и више га нема ... у прах га самлио сипац
... прогутао живи креч ...
Све је просто ишчиљело ... појели га дани ...
Све се претворило у плаву маглу ... у бијели млијеч ...

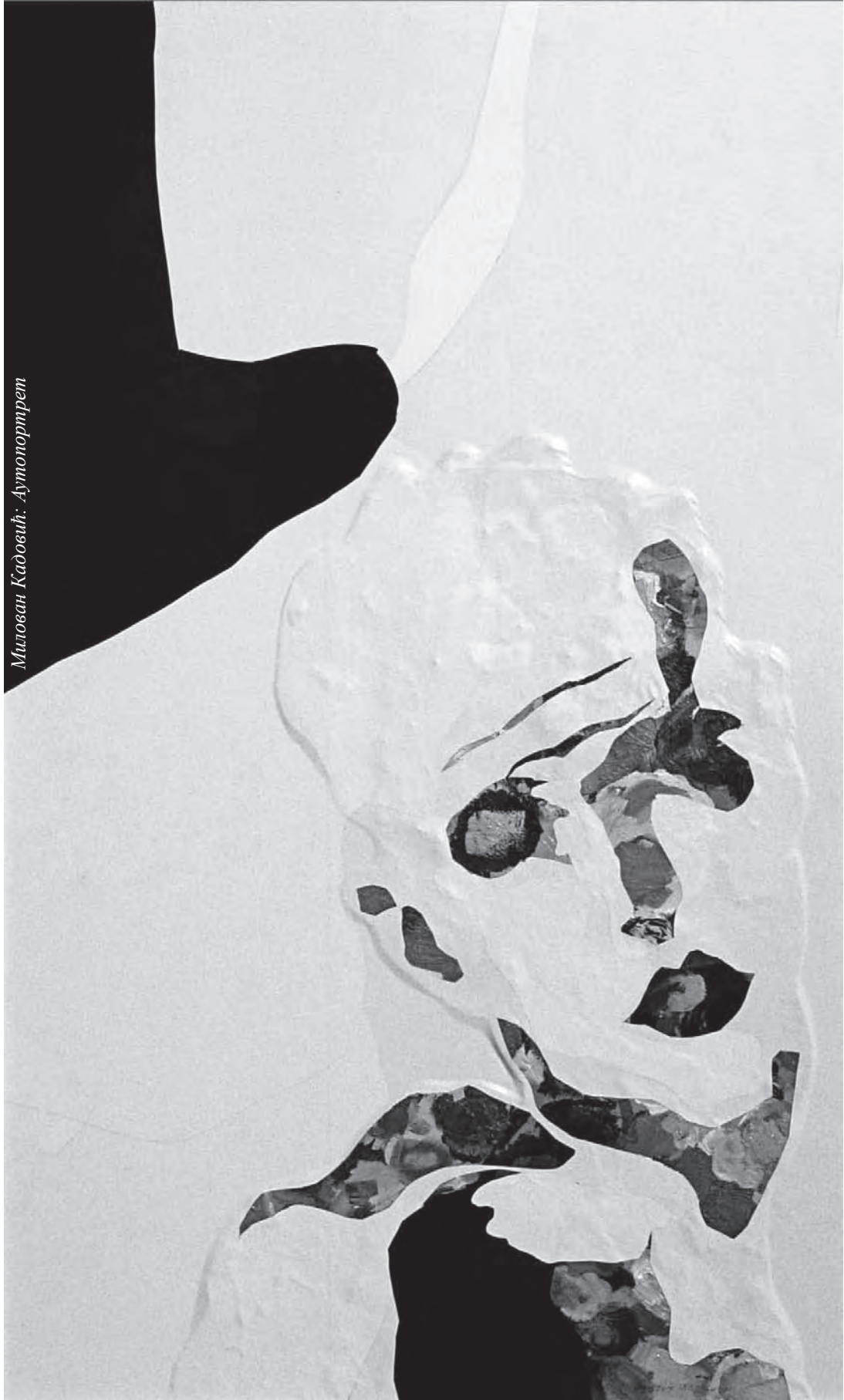
(Из књиге *Живи креч* - Ступови, Андријевица, 1999)

НА ВОДИ

Љубави моја већа од мене,
неискуство и први заноси
одавно ме оставише и напустише ...
и сад језером лутам сам
на трошној лађи старости,
без једара и без вјетра ...
цвилим везан за бивши живот,
за лист тужне биљке која вене
загледана у мене,
а ја загледан у Дно
у које све живо гледа ...
А тамо, на Дну,
видим како тресет
наслaган на иловачу
дрхти ...
Дрхти као моја уплашена душа,
као срце уловљене
и још живе дивокозе ...

(Из књиге *Тресет* -Унирекс, Подгорица, 2007)

Милован Кадовић: Аутопортрет

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Краљ Никола I ПЕТРОВИЋ

Виктор ИГО

Недељко БАБИЋ

Радомир БАРЈАКТАРЕВИЋ

Славица КНЕЖЕВИЋ

Зоран МАНДИЋ

Михајло ОРЛОВИЋ

(II)

Сердар Раич са своја два сина, већ одраслијем и насталијем Митром, и дванаестогодишњијем Станишом, био је још у рано прољеће оставио своју кулу у Миодрагу, па ускочио у Зету. С њим су још ускочили испред Турака и сви његови људи и племеници, на броју око двјеста пушака, а на дому му је, као што виђесмо, остала само његова стара сердарица са послужитељком Живаном, коју од скоро по вијека држи уза се.

С том шачицом људи, а у очекивању прилика за бојеве, он се најљудније понашао према Балши Трећем који га је у Оцињу очекивао да заједно буду као и многи одани господару. Чекали су боље згоде за било какав озбиљан рад:

- Из здравога сам мјеста, господару, па држим да бих с твојијем одобрењем рад био остат у Подгорици, дако би још што могао користити теби и општој ствари.

Балша тад нареди, да се његовومه вриједноме сердару ставе на расположење нека одјељења у староме Немањиноме двору на Рибници.

Двор тај, са својијем кулама и китњастијем тремовима, огледивао се у исто вријеме у водама Мораче и Рибнице са двије стране, јер је подигнут на мјесту ће се те двије ријеке састављају. То је мјесто изабрао Градиња, отац Немањин, кад је из Рашке пријешао да живи у Зету, одакле му је најручније било проширивати своју жупанију к мору и к питомоме Задриму. Тај двор био је саграђен по укусу дворова и тврђава свога времена. За то су се, као што је овај, понајвише градили на сигурна мјеста, ће је и у Подгорицу уз добру воду служио очувању и одбрани од напада са обје стране Рибнице и Мораче [...] За све то не би бос ту, на ту горицу изишао, за домовину која нас сваки дан толико труда, жртва, гријеха и суза кошта.

* Овај одломак објављујемо захваљујући љубазности Р. Уљаревића, главног и одговорног уредника “Октоиха”, у чијем издању се ускоро појављује овај новооткривени роман..

Послије дугог размишљања млади Станиша настави:

- А је ли гријех ратовање, оче?

- Рат је зло и то зло велико, а гријех је било коме зло учинити.

-А је ли греота убити Турчина?

-Јесте, и он је чоек.

- Онда, зашто нас сваки дан соколиш и наоружаваш људе за рат, за бојеве?

- Од невоље, синко. За одбрану, а обрана је једина дужност, једино право. Ти си, сине мој, нестрпљив и љубопитан да сазнаш, исто је то у бити нешто лијепо, весело и пријатно [...]

- Зашто ме то питате? Кад Митра љетос рањена с војске доведоше [...]

О! Митар је наш, мене је Митар мио.

- Готово сваки војник, с обје стране има неки оца, неки брата, неки сина, неки стрица, неки ујака и рођака ближијех и даљијех; има племеника, пријатеља и саотачственика, има друштво, које труд, муке и љубав ка домовини и братству растави. Све је то мило, све је то драго, па кад се ишта од тога окрњи, заболи синко, заболи јако на сред срца, на сред срца жива.

- Да ли и Турци исто тако осјећају?

- И Турци, синко, и свако кога Бог да и укријепи.

- Дакле, рат је зло?

- Те велико! Помисли на твоју мајку, која је у Миодрагу ноћас сама са њеном тугом скривеном, са њеном старом слушкињом Живаном, која мисли, чезне и боји се [...] Исто и за мене, Митре, јер ти си још мали и у бој ниједан нијеси био, ни у један рат се суза нагледао и сломљенијех и јаднијех срдаца [...]

- Најпослије, оче, ја бих желио знати - је ли баш то велики гријех мрсити?

- Али ти си манит, Станиша! Што говориш? Како није греота мрсити у забрањене дане!

- То ми је и Нане вазда казивала, да је греота мрсити у забрањене дане. Ах, колико она, сирота пости, па нека и то, но она још чак и дноници, у посне дане, добра мајка. А ја? Ја то управо не разумијем, и најискреније, оче, што је пост?

- Боже ти опрости, синко, а ако ти данас не знаш што хришћанин молитвом и постом постиже, ти већ никад то знати нећеш.

- Ха, ха, ха! - насмија се Митар, - брату није баш било ноћас право са сочивом.

- Станишу, сине мој, остави - немој ти поповати!

Станиша се у тишини Богу молио.

Као обично и данас, лицем на Крстовдан, по вечери, сјеђаше Раич са своја два сина и причаше својој ђеци о многијем и различнијем стварима. Вјерни и побожни исповиједници poste тај дан. Но, као да младоме Станиши, ван обичаја, није тај дан поста тако лако пануо ни на стомак ни на душу. Бијаху вечерали веома укусно, зачињенога сочива, маслина, лакијех, на чистоме уљу опрженијех приганица и разне зелени.

- Што си се замислио Станиша? - упита Раич млађега сина.

- Ја, ја, оче, нијесам, - али код толико ћурака, гусака, пилади и најљепше летуштине...

Али ти си манит, Станиша! Што то говориш!? Што то говориш? - строго упита Раич.

- Па није ништа, оче! Но бојим се да ће се и оно пастрве оштетити што су набављене.

[...] Сад је још једино у праву искру Божију, по савјести, нит је она с благородног извора осјетљивости. Такав ништа роб [...] нити је љубљен, а љубављу се све на свијету учинило. Тај је кадар на све бити спреман против онога што је добро. Такав нема образа и једнако му бива да ли у нашем двору сједи султан, принцип или наш краљ. За свој лични интерес он би наизмјенично једнога другоме издавао и за ситно продавао. У таквом Божијем отпаду чувства, домољубља нема, нити онога узвишенога чувства што веже Божију ријеч за гробове својијех милијех, а ни за ондје ће је први пут видио сунце и чуо звоњаву Божијега звона, онога сеоца, у Миодрагу, ће се веселио и плакао. Зло је било доба за народ, нити је осјећао што је то брат, братство, заједница и домовина. Он не само што не би погинуо, но не би ниједну кап крви пролио! Но он не би ни Божију кућу од Турака бранио. Роб страсти и обрљаног лица, Бога се не боји и не воли слободу и опстанак свога народа и братства за кога не би било што жртвовао.

Колико се вјера ријечи преломи, колико се жеља, милости и љубави смрви, колико се имања проспе? А ће су опет саморанци? Удовице? Сирочад? Колико се њих поскита без бранитеља, без хранитеља? Многи од тијех сиротана помру на туђе улице, а многи силом околности пану у гријех и злијем путем обрну. Али се на све то освртати не треба, кад напад, част и опстанак домовине те жртве затражи и кукавица је свако онај, који би на све то помишљао.

- Дакле, нас су Турци сад напали?

- Далеко је, далеко њихова домовина, и ми их тамо нијесмо никад задјевали, нити нам је то до ума долазило, но они дођоше овамо врх нас на велику Божију правду, да нас убију, поробе, да нам све узму.

- Према томе, рат који сад водимо оправдан је и није грешан.

- Да, оправдан је и пред Богом и пред људима. А грешан?

- Грешником ће бити, кад се, сине, не би водили и бранили. И да се самом Богу одужимо. А гријех би био ако би непријатељу чинили више зла, него што потреба изискује. На примјер, ако га можеш заробити, зашто би га убијао? Зашто би га мучио глађу, жеђу, страховањем или пожаром куће му и добара његовијех? Зашто би му силовао жену, убијао нејач и живо кад без тога може? Чак и кад та повреда не иде на корист опште ствари? Е, синко мој, колико срамоте и непотребитијех жалости може причинити један човјек, један једини небогобојазан и суров војсковођа?! Буди, синко, љубазан, смјеран и послушан таквоме војсковођи и опазииш ли да он то не пази, штавише мисли за свој лични глас, бјежи од њега, јер војвода који бездушно и безобзирно тежи слави, бере животом и крвљу, тиранин је као владар земље која му је повјерена и мјесто славе добиће покору и срамоту. Гђе тога није и добре Божије слоге, не иде се слободно напријед, па што Бог њему да, то и дочека!... А сад ћемо да идемо на починак!

- Лаку ноћ, оче! - рекоше оба сина устанувши и приступише староме оцу руци.

Двор је био неприступан, а источно од вароши Подгорице био је утврђен веома јаким бедемима и опкопима, који су угао што га чини Морача и Рибница такође обезбјеђивали.

Ова тачка Горње Зете, снадбијевана с довољно хране и са не много војске, могла се при сваком нападу годинама одржати.

У томе двору, по наредби Балшиној, настанио се привремено добри старац сердар Раич са своја два сина, а његови племеници раздијелише се по кућама вароши Подгорице и ближе околине.

Сердар се слабо мијешао са Подгоричанима. Дух и навике њихове бјеху другачије од онијех у којима је он остарао. Једна им је црква била, ђе би се морао ш њима често састајати, јер он није ни од једнога боглослужења изостајао. Бар то му је пошло по његовој жељи. Двор на Рибници имао је своју цркву и својега свештеника, те се у њој молио стари војник, бојни јунак, некад плаховити освајач.

Оваква размишљања забављаху усамљенога сердара Раича, па у њима виђе он себе, када са педесет зетскијех властелина дође у Пећ онога пута, кад српски прваци изабраше Лазара за владара и цара. Било му је тада око двадесетпет година, а четрдесет је имао кад у сватове Ћурђа Страшимировића пође по чаробну Деспу.

Какав је био сабор у Пећи, с каквијем ли су осјећајима стизали тамо горски великаши? Влавином и катастрофом Вукашиновом, губитком најљепороднијег дијела српске властеле на Марици, њим унесређени, они су се већијем дијелом окупљали с врућом жељом и с вољом да што срчано створе, да кормило српској држави ударе и мушки српско небо проведе, да што учиње Ахилеј. А било је и таквијех губа црнијех, који су се спремали да у мутној води умање другоме и безбједно лове. Но заслугом српске властеле, војска српска Лазареву главу окруни. Окруњене његове врлине и заслуге к домовини окруни признање и благодарност властеле и народа српскога. Огромна књига би се написала само о томе благословеноме сабору, о страстима, о зебњи и његовом политичкоме значају.

Душевни утисци лако су се читали на челима српске властеле уочи сабора, а брижно свештенство с патријархом замркло и освануло у цркви, све Бога молећи и бденија дижући да би дух анђела измиритеља пресједавао при сјутрашњему старинском чину. Кад послѣ Божије службе, у најпространијој дворани патријаршије, Његова Светост, проникљивом важношћу положаја ствари, међу силне стотине српскијех великаша, поче витешки говорити о жалосном стању јаве и о пријекој потреби избора краља, новог поглавара, сама света радост завлада у дворани и тек с времена на вријеме (је) ремећаху звуци одобравања партијархове бесједе. На сваку његову ријеч изречену с ватром увјерења, побожности и домољубља, лица се властеле српске разведраваху. Добри геније Срба навјештаваше успјех и радост.

Све жеље Раичеве, као и остале зетске властеле, биле су искључиво за Гребљановића. Тако исто и оне, које су донесене из Скопља, Сереза и цијелог јужног краја, с малијем изузетком биле су Лазареву избору намијењене. Рашка властела једнодушно су осјећала као и зетска. Кад Марко Мрњавчевић изненада, пред свршетком говора патријархова, у неком нерасположењу изиђе из дворане, није се нико ни вјешт чинио, но напротив, свакоме би на души лакше.

Дође и вријеме за гласање. У они мах свако од властеле и

свештенства ко је знавао писати приђе гласању. Изнад свега осјећао се дух властелинскијех појава(...) Вирили су везени и сребром и златом оковани дивити, те кад их патријарх позва да сваки свога кандидата на комадићу пергамента запише, сваки се властелин тргне свога дивита, да напише име које му бијаше најмилије и које му уливаше највише повјерења и наде.

На знак патријархов устаде митрополит зетски, да на једном у злато окованом тањиру исписана парчета пергамента сакупи. Окупљајући их, његово се брижно до тада лице све више ведраше, док је посао свршио и тањир с листићима патријарху однио. Исто те исто име било је на свијема листићима написано, име - Гребљановић. На једном само било је једно друго име и то исто једно било је руком Лазаревом исписано - Балша. Цио се двор потресе од громовитог повика:

Да живи цар!

Патријарх пећки свечано и са срећним изразом узе Лазара за руке, па окружен митрополитима и властелом изађе на про- страни до да властеличићима и нижем духовенству, који су нестрпљиво свршетак избора у стобору очекивали, представи изабранога цара и господара!

И силни се народ том приликом бијаше у патријаршију окупио, па до тога часа у стрепњи и забринутости људи сјеђаху под хладовима храстова и зидова манастирскијех. Али кад зачуше весели усклик властеле и вишег свештенства с доса, а властеличића и нижег свештенства из стобора, као јато орлова слеже се народ до врата од стобора, кличући у пуном заносу и одушевљењу:

- Живио цар!

По свршеном чину цар захвали окупљеној господи на повјерењу, па додаде:

- И молио бих вас све, тебе, свети оче, да моју браћу и великаше дочекате као што се ваља лијепо и да сваки остане с вама до када жели господар земље српске, али умјесто имена цар ја да се и даље кнезом називам, као што сам се и до сад називао. Нека на веледушној кући Немањића то име на вјекове остане, - на оној кући, која је наш народ српски на врхунац славе, величине и части уздизала.

Патријарх, изненађен овом Лазаревом скромношћу, радо- знало повуче поглед по властели и свештенству.

На то стари Југ-Богдан устаде и рече:

- Царства и државе старају и умиру као год и људи. Оно на

Босфору трошно је и престарало, па га ето на прагу гроба. Народ наш српски млад је и животан је, па као помеђашу, припада му Византијско царство искључиво; но цар да си и царуј Лазаре!

- Живио цар! - потресаше за дуго дворану [...]

- Сретно царуј, царуј сретно! - клицао је народ у заносу, кад Лазар из цркве излажаше.

Под круном на глави, цар се том приликом заустави, а народ опазивши да цар хоће да говори, стиша се и тек само духом дисаше.

- Народе, љубљени мој! - рече цар. - Ти ми данас даде круну, а ја теби немам ништа осим мене самог, а душом и тијелом оваквога. Заклињем ти се Царем небескијем да ће ми твоје добро бити једина цијелъ у животу, а твој образ и поштење прече од свега. Лица Божијега не гледао ако ишта учиним, што не би тебе достојно било. А за срећу? Срећу Бог дијели!

Тијем се свршио чин у Пећкој патријаршији...

Све је то живо било у памети старог сердара Раича, као да је јуче било. Догађај које вјекови нашљеђују и свјеже хране, живот су савременика. Његово живо сјећање, у жалости за сломљеном царском круном српском, изводило му је сада, а то је бивало скоро сваки дан, пред очи оне сјајне дане доскорашње славе, госпоштине и царовања српског. Срце му је пуцало за изгубом, али се опет стезало, чврсло и распламћивало у јединој жељи, када ће га млади господар позвати, да похита са својом војском из Подгорице против наступања турског и одомаћивања млетачкога у Зети. И два пута већ стиза му је позив; ма оба пута, у само кретање, био је новом наредбом устављан.

Једнога дана допаде му глас о продирању Махмут-паше од Дукађина и Џафер-паше од Кроје к Скадру. Овога пута је вјеровао да се неће никако проћи без окршаја с Турцима, јер падне ли Скадар -ионако њему у Подгорицу, ни у Никшићу и Оцињу, спаса више нема. Он осјети сада муку која јунаку даде крила. Прочуло се и зборило се на сваку страну, па је и до њега дошло, да су му Турци похарали и изгорјели кулу у Миодрагу и у њу старицу му љубу. Јер глас, којег страх проноси, што даље иде, све је јачи и страшнији. И сердар само јекну болно, па плану ка и ватра жива. Није га више ништа држало, да очекује наредбу од Оциња, но се исти час диже с два сина и с војском за њима, да похита Турцима у сретање.

Сердар, наредан и наоружан, озбиљна али одважна и скоро весела лица, гледаше са куле на капију на коју стизаху и

улазаху војници у пространо двориште. Наједанпут му се устави поглед на једноме коњанику који се у гомили издвајаше својом ношњом. Сердару се просу лицем задовољство. У коњанику је слутио гласника из Оциња и увјерен бјеше да га гоподар позива на војску. Нестрпљиво посматраше и срете гласника на доксату и живо прихвати књигу од Балше господара.

Добри Балша знао је, да је и до сердара допро неистинити глас, да су му Турци изгорјели кулу и у кули жену, па му јавља, да су се обје турске војске повратиле Дукађину и Кроји, не учинивши нигђе никаква квара на своме проласку. Похитао је да га умири, а уједно да га уздржи од каква корака пренагљена.

Мјесто умирења, сердара обузе незадовољство и гњев у коме му прохуја главом помиса: зашто се не обистини они први глас! Но брзо се трже и прекрсти, сјетивши се, да му је, по ономе гласу, и жена у кулу изгорјела.

Сердар и опет распушти војску и продужи своје суморне дане на Рибници.

Виктор ИГО

КОСОВО

Превео: Бошко Трифуновић

Косово, Косово, Косово! Суморно поље!
Као талас који кључа у препуном извору,
У твојој арени брда, шума и долина,
Бледа смрт је измешала смрктите легије.
С једне стране Азија, са друге Србија.
Судар крвави! Божји ратници изгубише отаџбину;
Ти узмаче, победо – не сачека испуњење коби.
О Косово! Ја плачем и застајем, авај!
Јер ови последњи војници старе Србије
Бежу велики; они су ваљано засновали своју земљу!
Изнали су силне душмане, испили горку чашу,
А душа им уз гусле хомеровски запевала!

Падало је вече, борба беше жестока и љута,
Јуришало се и скоро победило...
Пет векова је прохујало, а овај кутак земље
Косово, то поприште стравично и пусто,
То злокобно поље где је Бог смешао толика бића,
Још се тресе јер виде пропаст дивова!

Цар Лазар је гледао како протичу река,
Људи, коњи, добоши, барјаци, и у искушењу
Мутно осећајући како га савест поново пече,
Дижући руке к небу: Моји јунаци мртви – рече!
И ја побеђен! Царство моје разбијено као чаша.
Је ли то казна овога пута, неумитни Боже?
И мада кроз ломљаву, јауке и трубе
Он зачу глас који му одговори: Не!
Сруши се све. Господ измени лице Истока...
Потамни величанствена дивота

Сунце које се рађа у ноћи која почиње.
Заувек осама, напуштеност, тамница,
Турски војник на прагу, на обзорју Шар-планина
Голе јој стене, шуме језе пуне – досада – пустош.
Мисли беже као нада што пролази,
Само ударци, потреси и страшна ветра звиждук.
Збогом пурпурни шаторе на ком се перјанице вијоре,
Збогом бели коњићу под мамузама Душановим!
Нема више добоша што одјекују пољима, нема круне,
Нестаде витезова сврстаних у сенци ужаса,
Нема ни кабаница, њихових, нема ни цара!
Лазар, цар, ту је поново пао –Кнез Лазар
Као Римљанин рањен руком варвара,
Крварећи тужан мислио је на Скопје у пламену.
Османлија Мурат говораше му: Ни корак даље!
Његов син – вазал, кћи у наручју султана,
Црњи својој земљи, вернији Корану.
Великаши што га обожаваху, вређали су га сада,
Обалама Лаба у часу кад се северац утишао
Обронцима који се роне у црне децембре,
Корачао је сам, занесе, валима тмурним засужњен.
Брдима, шумама, небом, ојађен а горд,
Ока још засењеног јучерашњом битком
Пустио је да му мисли лутају насумице.
Величино, славо о ништавило! Мир природи!...
Душа му је треперила скоро већ одлутала.
Конечно, једног дана положи он мач свој на постељу
Па леже покрај њега, и рече, тако је данас
Прекрише га Маричком кабаницом...
Јесам ли ја победник? Да ли то моји орлови долећу?
И пошто окрену главу да спава,
Опази стопало једно у кући напуштеној

Кантакузена где вреба кроз отшкринута врата.
 Онда, човек тај, сећајући се историје краљева
 Повика: Пехар се прелио овога пута,
 Марко! Сада је свршено! Боже пред којим клечим
 Ти си ме казнио! Глас рече: Још не!
 Страшни покољ! Кобни час! Непокојни човек
 Осети како му битка измиче из руку.
 Уз цара сврстани достојанственици,
 Витезови, последња нада и врхунска мисао!
 Хајд'мо! Крените племство, кликну –
 И копљаници, оклопници, под скерлетном чохом,
 Свесни да ће сада умрети у слављу
 Поздравише свог Бога усправног сред буре
 Храбри цар Лазар смело и с радошћу
 На челу свих у огањ јурну.
 Кретоше с оружјем у руци, срезани, висока чела, стојици
 Ниједан не устукну... Спавајте мртви јунаци!
 Слава Обилића – Југовића – Страхињића
 Овенча елиту која умире али се не предаје!
 Милош још једном осети радост
 Зачу глас: Издахнуо је Мурат!...
 У јеку битке – у часу црном и стравном
 У метежу страшном и ужљасном треску,
 Радостан Лазар кликну. Бранковић - у то се понада,
 Али умјесто Вука Бајазит насрну!...
 О, збитија црна, бежите у ноћ!
 Мртав цар паде на срушено царство.

Косово, Косово, Косово! Поље суморно!
 Као талас који кључа у препуном извору,
 У твојој арени брда, шума и долина,
 Бледа смрт измеша смркнуте легије.
 С једне стране Азија, са друге Србија.
 Судар крвави! Божји ратници изгубише отаџбину!
 Ти узмаче, победо – не сачека испуњење коби.
 О Косово! Ја плачем и престајем, авај!

(Преузето из: *Никола Тесла и његово време*, Торонто, 2005)

ОГЊИШТА

Наша кућа, пуна кржаве прекадње,
у зелену ватру умотана, јеца...
Са иконе капље пламен молбе задње:
Помози нам, Боже, да преживе дјеца.

И у цркву ушли стари јањичари,
подојили своје тајне родослове,
а спаљују бившег бога у шубари,
у новој превјери вјеру да дослове.

Моле их ћивоти клетвом из пепела,
због дјеце што кисну у туђем одијелу,
да поштеде душу кад већ неће тијела

задњи пут весела у спаљеном селу;
док с огњем у души Божју милост ишту
кћери силоване на кућном огњишту...

ГАВРИЛО, ПОНОВО У САРАЈЕВУ

Као свитац за ноћ зимску, Сарајевом у сну скитам
подгријану ватру римску бившој браћи да честитам;
а ту нема никог мога: свака трећа кућа – шиљак;
и суде ми да сам Бога нишанио у потиљак...

Сви дани су Црни Петак са зубима од жилета:
залутао судњи метак у суштину рикошета...
Сарајево рана сушта, утишана лажним миром
и нема се више у шта нишанити ни презиром.
Граничари зле промаје, крајпуташи туђег слова,
и без дома и домаје служим братству срболова,
а хуле да у нама је скућен разлог свих болова...
Због њих сам ја поранио самом себи на сахрану,
не поричем, што бих крио: на Источном грудобрану
да би род мој одбранио људско право на одбрану!

РОДИТЕЉСКА ПЈЕСМА

Чувај се и свјетлости из мрака,
можда, у злу, небо је ујела,
можда у њој лети твоја рака
за комадић посрнулог тијела...

Зло ће стићи све да ти објасни,
сам кад срочиш азбуку страдања
у којој су божји знаци јасни
да је човјек мјера опадања...

И љубав је чиста беспутица
коју душа у облаку плете;
још је само гавран стварна птица

прхнула из наше муке свете,
истим дахом што стих овај срица:
Све је пало – али срца лете.

МАЈМУНСКА ПОСЛА

Стабло смо без коре, тек кад хладовину
у нама распоре; у Оцу и Сину
и Светоме духу, да свежу у жицу
на страшном пропуху чувану матицу:
нас туђин најбоље поравна у врсту
кад шуше и гоље, при часном нам крсту,
построји по мјери освајачке ренте,
у сјају и вјери вражје регименте;
а често нам дођу да претуре пчеле
и у злог им вођу наш Врховни Креле
сам себе прогласи Вождом Мировњака,

па када се Власи, уз сјај сребрењака,
досјете шта јасно нуди им тај савез:
већ је за све касно – затвара се кавез!

ПОКОЉЕЊЕ

И пораз је мјера побједничке злости
кад окади вјера траг мрачне прошлости
и потом улудо бачене животе
претвара у Чудо, склања у ћивоте...

Кроз смрт, нама сродну, хрлимо беспућу
за злом које родну запали нам кућу,
и славску икону носимо кроз ватру
због њих што искону жив траг би да затру...

Над новим смо леглом мјера без значења
с бјелином прилеглом у стара смрачења
расуте домаје, покољ-покољења;

черга од промаје, браћа по очају,
а сви дани стоје – ноћи корачају
док се не утроје да зло појачају.

КО СМИЈЕ ЗАСПАТИ

(Сарајево, 1992/95)

Чујеш ли вјетар над Сарајевом,
то дишу наша гробља у дољи,
док мутна вода обалом Лијевом
шапуће Десној: Хватај и кољи!

То поноћ носи очи нечије
да их у будној тами побаци,
ноћас, кад људски уздах пречи је
од Бога, што га славе јунаци...

Смије ли икад ико заспати
у том граду гдје јутра цвокоћу
док дивља мржња дуг не наплати,
ширећи вјечно живу самоћу
кржаве ноћи у Зулум-дољи,
гдје чујеш само: Хватај и кољи!

ПЕТАР КОЧИЋ ПОНОВО СА НАМА

Прваци од части, е да Бог припази,
кад би било власти, вјечити јолпази,
под туђом заставом док арчите вјеру
платили би главом наших рана мјеру.

Јаблан уз Рудоњу лиже исте јасле,
да народу доњу част наде угасле
ви дигнете на рам боље будућности
и крст наш на јарам зла и охолости.

Нисмо ми у рову били што нас сврбе
ране на Косову! Свиралке са врбе
пут зла да размјере кроз Небеске Србе!
Док ми за спас вјере још теглимо, роде,
мотику и куку до своје слободе,
ви мучите муку: ко ког да надбоде.

И НА НЕБУ ГРАНИЧИЋЕ ДРИНА

Кад те сколе Претрес Надничари
у Добруну, Каракају, Рачи,
схватићеш да у свакој Мрачари
невидљиви сикћу Посматрачи...

Ту су пали коњ и коњоводац,
обосили за судбинско словце;
није важно чији је поводац;
свака дивљач има своје ловце!

Под шајкачом, а као под раном,
петокрако племе, пометина,
побркало свадбу са сахраном...

С обје стране крвава ведрина,
дозива нас клетвом недозваном:
И на небу граничиће Дрина!

ПРОГОН ПИСАЦА ИЗ САРАЈЕВА

Рају П. Нозу

Тамо гдје је рђа јела наше свете значке
сад зло учи да полети из сваког дјетета,
а сви славе неке своје датуме јуначке:
откад су нас протјерати хтјели на крај свијета.

На четири стране бјежали смо из тамнице
(да завичај никад више ни у сан не сврне)
као курјак, са свог брда прогнан у равнице,
туђом шумом да зазире и од кротке срне.

Из свог града бјежали смо преко Дрине, Саве,
(као да смо кренули на распуст у природу)
док су они мржњом у чвор везали заставе...

А знали смо: кад из града пјевалице оду,
грабљивице потур-тице пијев ће да наставе
и на нашем живом трагу потурче слободу.

У ЗАКЛОНУ

Мирославу Тохолу

Спала нада на три прста, вјенчава нам сан са смрћу
у пометњи испод крста, док изроди на зло згрћу
снуждену нам нашу вјеру и гоне нас у четнике
да примакну Југ Сјеверу, а уклоне Источнике.

Залуд тражиш судњег газа у потопу без обала
и прастарог путоказа на јауку са гусала;
остале су само скеле преко којих могу ране
прећи да зло сневеселе, дјецу нашу да одбране...

Узалуд смо своју душу пошумили висинама,
пресађени у сријемушу, а ров нам на Ровинама,
не видимо из заклона род уморен у подножју...

Црквена нас буде звона: не дријемај док Матер Божју
препадају рајском змијом; побркали с Ајшом Еву,
а ђаво под ахмедијом шири се по Сарајеву...

КОВЧЕГ ОД СЛОВА

Струниле су се у људолову
речи, и у се ево ме зову:
стих је икона крвавих слова
након изгона Песме с Косова;

све песме, све су у сну гоњеног
скриле адресу бола склоњеног
под крик, јав рана по понорима,
јер пој гаврана сад им је рима;

Ти, који јеси у сваком стиху,
у изгон-кеси саклони тиху
реч да орочи крај мог прослова:

раб сам што срочи ковчег од слова
и зашто крити – још само могу
бол одморити, само у Богу.

СРПСКА БОТАНИКА

- Биће боље! – у беспућу цвили Пелин крај Дивизме.
Бршљан дави чуваркућу: – Биће боље, обуј чизме.
Шаљи позив, зови Гују и Боквицу, болничарку,
видиш ли да регрутују Нови свеци Стару варку...

Хоћу-нећу Русомача чека Невен-напасника!
Сам си, сам се хватај мача и хајдука Столисника...
Спас у души Кукурека нек Милодух кукумери,
ти знаш шта сад тебе чека, обуј чизме, обибери!

Србобиљка, Танка Травка, Влашка Грашка, Срб-татула,
калемљена православка Бела Рада, Црна Була,
све ти је то Хоће-неће, у Зло Доба, у Србеће...
Залуд туку Биљна Звона над матицом Матичњака
и Атропа Беладона и Калопер код Турака...
Мани Божур-титоизме, Босиоче, обуј чизме!

НАШИ ВАШИ

Наши – ваши? Идила прашуме!
Подрепаши... Косовке Хануме!
Леш Кеш Нене - Мајке У-црнини,
убрађене, кујишу на Дрини...

Ваши – наши! Сабор хазнадара!
Аминаши туђих календара...
Храм им шевар, Клозет-задужбина
уз Булевар Изрод-конкубина...

У-црнина из које кујише
потур-слина пљувача на Прише!
Син до сина – Ћише за дервише...

Саклонише гусле у димије...
Нема више Правде ни Судије...
Суд злом дише – лаж у истини је...

БЕГУНАЦ

Не хтедох да клечим Богу од промаје,
да на живе ране привијам душмане,
и зато сад вречим из туђе домаје,
код својте злоране – за го комад хране...

Приносим курбане творцу среће сиве
и туђи смрад кречим сном руље језиве,
јер сам Тај Са Стране, пребег с родне њиве,
и блејим и кмечим – деца да преживе...
А ја сам (про моста) бежао од својих,
сенком (као неман) само мог неверства:
свега ми је доста, мојих и никојих...

За бол (нови) спреман! О, страшног ли зверства
бескућника-госта... А само утројих
време-ура-земан – низ нов пут без смерства...

КРСТОВДАН

(јануар 1998)

Чија ли је то даћа:
 језус-егбер-тропрсти
 сабор ифтар-мозгаћа
 кренуо да докрсти
 правду чистог зловлашћа;
 двобрате се тробраћа – крвав дар петопрсти
 ту је, све да нам згрсти, а ћар њихов не страћа
 хорда виших посраћа,стасалих у тој врсти
 што и врага двокрсти – јер док служе двобраћа
 и надгледа злоћаћа:
 пуне шаке су прсти,
 а Бог, један, повраћа
 на крст којим окрсти
 све нас ова Злобраћа...

ТАЧНО ВРЕМЕ СА ДВА ЗАКАШЊЕЊА

Учлањени у надземне ствари,
 разровани за поноре fine,
 слутимо да срце кријумчари
 с нашом срећом крик туђе тишине.

Закаснисмо жудњом: да смо први,
 бар за делић што ништа не мења,
 као кад се у пољупцу мрви
 тачно време на два закашњења.

Кап загробну док душа котрља
 у час прави, до срчане глине,
 ми смо само од суштине мрља.

И без нас би све ово да мине,
 да погоди или да просрља
 неки нови смисао празнине.

(Из избора РАЗДУЖБИНА, приређеног за штампу)

Радомир БАЊАКТАРЕВИЋ

С ЊЕГОШЕМ ЗАНАВИЈЕК

Вкадико
Имењаче мој једини
И мајке нам Иване
Слово исто носиле
Музе су нам сличне
По родној ледини
Црвом гризле
И по срцу косиле...

Руку Ти
Преко испошћених катакомби
Но ни меке ни суве
Твоје ниоткуда!
На језерски врх се попех
Отуд – с родних џомби-
Да извидам зјене
С погледом што кривуда!

Врни свој вид
Из даљина недозваних!
Не дај погледу
Да дубине пронађе!
Теби је- знам-
У висинама најслаље:
С муњама шарним
Умом препознаним!

У славној
„Ноћи скупљој вијека“
Проживио си
Земних живота неколико:
Уз Ловћен је
Потекла кап лијека –
Дјевојачко лице
Ужарено – светолико!

Печатао си
„Лажног цара“ у Југославији:
Први си зачео
Име велике државице –
Данас ришу авај
Смртовницу родној Славији
Из пепела вабећи
Хад и ђаволје лице!...

Опрости, Раде,
Прегрешном и блудном
Што зборење
За вјечност уприличих:
С Тобом вјечним
Вас се вијек дичих –
Да ни наду
Не признам залудном!

Обојица као сламке
Скончасмо:
Ти за
Слободном Гором и Сунцем
А ја без огња
Под родним врхунцем
Куда боси
С крилатим сном трчасмо...

Обојица зебемо
За небеским литицама:
Снатрења би
Да нам попију крволочно
И да цијук и крила
Божанским птицама
Гусари нови скрше
Наискап – безочно!

Вандали фашисоидни –
С наличја и лица –
Провалише тјеме
И мозак славног Ловћена:

Више ни гласа ни трага
Цркви Светог Стрица –
Тамо гдје је
Звјездана Поезија рођена!

Тамо гдје су
Почивале пророчанске мошти –
Сад лелечу громаде мрачне-
У пакленој јези! –
И нигдје ни јава
Ни даха српској милошти –
Крвожедно нам се
Ћесар у бркове кези!

Твој Косовски завјет
И наше грдно судилиште
Свједоче инквизиторе
И нове јаничаре
Но да ли ће
Муратово и Лазарево губилиште
Испилити нове Обилиће
И карађорђе старе?

Владико
Ти си наше најјаче поуздање
И наш непресушни
Подстрек и путоказ:
Ловћенско свето здање –
У раздање –
Љуља се у нама –
За исцељујући млаз!

Не – никад сумњати
У поруке Твоје:
НЕКА БУДЕ
БОРБА НЕПРЕСТАНА
И у наше зоре
И њихове боје
Што зраче на Васкрс
Са небеских страна!

Славица КНЕЖЕВИЋ

ВЕЛИКА ТЕТКА

Момак оставља семе код Јулије која шапуће:

-Моја тетка каже да личим на њу. Тај умишљај јој обнавља крв. Као петогодишња девојчица, рекла сам јој: “Када умреш, заклаћу те и појести, да те не једу црви”. Од тада сам постала њена особина.

Док то говори, Јулија лежи тачно испод сунца. Сунце увек има промер једног човека. Детињством заштићена од ружног, заборавља да порасте. Али, то јој још увек не смета. Тако се две различите зависности гледају снагом краљице и снагом принцезе. У једном тесном будућем тренутку (обе ће употребити исти израз, који ће бити и остати једино њихово заједништво), дакле, у том тесном тренутку, успоставиће се нов начин постојања, који ће подразумевати бесконачно и наизменично мирење жртве и крвника. Тетка ће то назвати правдом.

Јулија лежи тачно испод сунца.

-Враћам се за пет минута- каже момак у брзини. И заборавља шта је рекао.

У једну рану зору, сва очајна, Јулија стиже код Велике Тетке.

-Помози ми, да дело не изађе на видело.

Теткина кућа се, усред дана, претвара у бундеву. Нема прозора, само врата на све четири стране, кроз која непрекидно улази свет. Ваздух се троши у дилеми: да ли наћи целог оца за цело дете, или по једног оца за сваки део детета.

Унутар бундеве, на раскрсници куће, у срцу крста, стоји Велика Тетка.

Уста радозналост света су повукла ваздух из собе и оцака и Тетка се, као ракија из бурета, нашла на крову. Истог тренутка, рода је уплашено полетела.

Тетка, која је сад у гнезду, размишља као рода, у правцу казаљке на сату. Реч НЕ, држи у десној руци, као нож, а реч ДА, у левој, као виљушку. Код ње увек одабира НЕ. То значи да сестричина, под један, не сме бити Тетка, већ под један, мора бити Мама. ДА, мора тако бити.

Са том одлуком, преобликована у роду, Тетка се кроз оцак враћа у кућу.

-Добар родитељ је онај који се осећа сигурним; сигурним да забрани и сигурним да допусти. Одлучила сам се, родиће се!

-Прихвата се!- кликће хор.

Неки људи, као ајкуле, прате бродове.

-Прихвата се!

У свим вековима, послушност је довољна љубав. Наравно, сестричина нема мишљење. Код ње не постоји мерни систем.

И шта се дешава?

Следећа слика изгледа овако: отварају се врата и цела породица, са пријатељима и кумовима, иде од момка до момка са питањем: Да ли си изгубио семе пре три месеца?

Један је изгубио пре четири месеца, други пре два, трећи пре седам дана, четврти пре пола сата, пети... Ниједан пре три месеца.

Али реч ДА, одсечена са речи НЕ, већ је одавно поједена.

Све се догађа на земљи и при здравој памети.

Дете је можда необично, али се прави да је обично. Да би било мање сумњиво, а више уверљиво у тој обичности, по цели дан пишки, каки и плаче. Јулија трпи и трпеће, све због некога, ко није Исус. А да ли би било другачије да јесте? Треба само имати разлог за... бити велики светац, или велики мученик.

Дакле, дете је обично.

Младићи грицкају семенке. Породица се враћа у бундеву и затвара све четворо врата. Остају отворена она најјача.

Стојећи на самом срцу крста, Велика Тетка плује у своје ДА, које је одсекло њено НЕ и каже:

-И ја сам имала младост. Али, нисам дивљала, да бих била примећена. До данас сам могла сваког погледати у очи. А сада? Све си нас обрукала.

Узима огледало са зида и баца га на под. Оно се распрскава у стотину комада.

-Више ми не треба. И за огледало треба имати лик.

Онда поручује сестри: - Скини звона са краве и овна. Не враћај их следећих седам година.

По истеку проклетства, једне ноћи у сну, Велика Тетка, кроз гркљан вади своје срце, плућа и јетру. Гледа их и чуди се како је све то минијатурно. “Па зар је могуће да је то моје? Као да је од кокошке”.

-Не, то је срце од зеца- каже Теткина Стрина.

-Откуд знаш?

-Знам, јер сам ти га ја дала.

-А где је моје срце?

-Код мене.

-Зашто си дошла?

-Да ти га вратим.

-Не треба ми. Навикла сам на зечије.

-Баш сада ти треба.

-Зашто?

-Да можеш умрети.

У тренутку Теткиног буђења, свака од три кокошке ће имати по зрно кукуруза у кљуну. Код друге три, зрно неће бити нађено ни у бубцу.

Тетка ће устати и стати пред огледало. Појавиће се лик са причом:

-Ми, деца, сели да ручамо, мајка нам болесна. Мислимо да ништа не може да јој буде. Каже нам Стрина: “Како можете да једете, мајка само што није умрла”. Застанемо. Плачемо извесно време и наставимо да се играмо. “Да ли је спремила ствари за упокој?” Не! “Е, онда припремите све, али немојте да јој кажете”. “Зашто, да се не уплаши?”, питамо бојажљиво. Два сата касније, мајка је затворила очи и умрла. Уплашили смо се, закључали је и побегли. После пар сати, полако смо ушли. Од тог дана, смрт ће се звати Стрина.

Прича из огледала, била је свакодневни ритуал Теткиног јутарњег умивања. У току дана, Велика Тетка је понављала ритуал тачно онолико пута, колико је довољно да нови науче, а стари не забораве улоге криваца.

Тетка се родила као посмрче. Дуго је мислила да отац не постоји. Али, само док је имала мајку.

-Све Ваше родитељске поступке строго чувамо- рекла је, са мржњом, више пута Стрини. Стрицу је рекла само једном. У свом сну. Не, и у његовом.

Паралелно са претходном изјавом, говорила је само себи:

-Платиш и платиш и опет си дужан. И хвала. И никад довољно хвала.

Да би преживео, стриц је убијао људе за новац. Његов трећи син је постао песник. Песма “Мој отац”, ушла је у све светске антологије

и затравила сећање о царству слободе и царству нужде. Међутим, закон археологије каже, да се чудесне ствари откривају баш у празном простору. Тако се потиरे затрављеност сећања, а обећава повратак тишине са тријумфом мртвих речи.

Три дана после сна, у којем је стрина већ рекла да Тетка целог живота носи срце од зеца, дакле, три дана после, лекар ће гледати у рендгенски снимак.

-Не, не и не, Ви никад нећете умрети од срца!

-Зашто?

-Не можете да платите. Јасно?

-Целог живота сам радила, да бих могла платити такву смрт. Ви сте очигледно погрешили, погледајте мало боље.

-Ја никад не грешим. Да скратимо причу, брзо се одлучите између туберкулозе и рака.

Тог тренутка, очи свих предака су биле упрте у њу.

-Бирам рак- рекла је, и они су одахнули.

Велика Тетка је увек на уму имала само једно: да спаси свет, а спашени свет ће је, за узврат, волети и поштовати.

-Бирам рак- поновила је, да би преци утврдили сан.

Онда је узела своју смрт, ушла у кућу и легла на кревет, као бојно поље бола и страха. Хтела је да не верује том осећању, да му отме сву боју.

Избор је објаснила:

-Рак је господин. Болујеш за себе. Трпиш. Околина безбедна.

Два дана је имала тужно лице. Трећег је рекла себи:- Напољу зло ради двадесет четири часа. Народ слуша шта му је боље и шта му је горе. И боји се и једног и другог. И од бољег и од горег.

Одједном, сручио се жесток пљусак. Асоцијација: мокра, лепа жена стоји испред воденог топа на Тргу Републике у Београду, марта хиљаду деветсто деведесет прве. Све новине света објавиле су слику, последње срећне и поносне храбрости пред рат. "Храброст младог човека, који зна да неће умрети од упале плућа", закључила је Велика Тетка у себи и признала: "Страх ме је".

Осећања су се одмах покорила налогу те две речи:

-Како си? Питали су је посетиоци.

-Овај бол, што је десно, још и некако, а овај лево, када ухвати, па ме окују, онда је то бол до неба. Оба тврдоглава, ја тврдоглава, али они тврдоглавији. Нећу издржати. Набрукаћу.

-Ти, као да испит полажеш?

Стегла је зубе, па се мало осмехнула.

-Ја сам се надала у срце, да ће ми оно помоћи.

Смрт, ђаволски сигурна у себе, зна да између страха и бола нема простора за треће осећање. Бол и страх раде двадесет четири часа у једном дану и никад заједно. Очишу се један о другог, тек кад један, преморен, завршава свој део посла, а други отпочиње.

Страх потиче од непознатог. Како умирање одмиче, бол заузима све већи простор на уштрб страха. И тада постаје тако природно и тако лако умрети. Да ли је бол, заправо, племенитост смрти, њена милосрдна рука.

2

Велика Тетка целог живота сања један те исти сан.

На пропланку, уобличеном у длан, скривена испод пута и окружена церовом шумом- Црква. Млада и младожења излазе из ње и стају. Дан као бокал сунца. Њих двоје, два пуна пехара. Три овна са златним роговима испред стада од хиљаду оваца. Невеста, која је заправо Тетка, има увек исти лик: лик нестварно лепе девојке. У том лику, као месту рођења, станује Теткина срећа. Младожења је до нејасности разливен. Звук овнујских звона саставља се са небом. Слика зачараности, али непотпуне. Сваки сан потроши по једну овцу. Међутим, крв се не види ни у претходном, ни у следећем сну. Богатство се топи између два сна. На јави. Услед бела дана расте костурница, као истурени врх света, са три пара златних овнујских рогова. Али, слаба је то опомена.

3

Велика Тетка има Леву Сестру и Десну Сестру. Јулија и њен брат, Прва Радост, кога од милоште зову Интелектуалац, деца су Леве Сестре.

Прва Радост хоће због Јулије да убије све мушкарце, због само једног мушкарца, који јој је направио копиле. Не могавши да реши проблем простора и времена на огромној позорници света, одлучује се на неочекивано решење до којег долази множењем и делењем, а оно гласи: број свих мушкараца на свету, једнак је броју секунди будућег Јулијиног живота. Онда узима наковањ и сваку секунду Јулијиног живота убија чекињем. У тренутку удара, мушкарац, власник Јулијине секунде, гледа на сат и види да су казаљке поклопљене.

-Неко мисли на мене!

Да! Мисли Јулија!

У даљем току убијања Јулијиних секунди, Прва Радост закључује да сви мушкарци заједно не праве једно копиле, већ само један мушкарац прави само једно копиле.

Ненајављено улази непозната црна мачка у собу и репом потписује тај закључак. Онда прилази копилету и смешта се у његово крило.

-Ко је први пришао човеку: пас или мачка?- гласно размишља Јулија.

Тог тренутка, Прва Радост у копилету препознаје разливене црте траженог човека.

-Ево твог младожење!- ликујући виче на Велику Тетку и, држећи за крагну, подиже унезверено дете високо у ваздух. –Пустила си га из сна и потурила Јулији као копице.

Мачка је већ оставила црну пређу у дететово крило, скочила на под и стала тачно на средину собе.

-Шиц!- Јулија подиже метлу. –Напоље, баксузе, напоље, несрећо!

Метлом млати по ваздуху, а бесом по свом плачу. Соба је кружног облика. На месту подједнаке удаљености од сваке тачке зида, које је, тренутком свог стајања, обележила мачка, остаје барица. Мачкина бара, као печат целе слике.

-Раг је отац свих ствари- Интелектуалац цитира Хераклита и наставља себе- То је биологија.

(Одломак из романа *Генетске приче*)

Зоран МАНДИЋ

БУДВА 2007

(лирски путопис)

Време је учинило своје
почистило много тога што је
стајало на уласку
из оба правца када се пристизало у
кошуљама које је после 15 часова вожње
требало опрати у
со умочити да би се море
присетило некадашњих поздрава
добродошлице инсцениране другим разлозима
Зашто инсцениране када за њу постоји
домаћа реч као што постоји
домаћи сир
домаћа публика на Тргу песника
где смо се некада
пре Будванских правничких дана
конектовали
свако за своју страст
од пре
Сећам се да сам тада говорио из ове исте главе
Речи
окупљене око нацрта мотива мојих будућих песама и
седео на изглачаном камену са подбоченим рукама
Испод
садашњости као сваки бунтовни говорник
Рапсод
макијавелистички осуђен на неуспех
као сваки онај који се олако одрекао прошлости

њених дарова о које се бесрамно оглушила
увек шарена будућност
Првих неколико сати Будва је личила на
сиромашног госта
испред празних мермерних соба луксузног
хотела са клима и џипи-ес или претражним
навигационим помагалима
У коме више не станују ни
његова орочена сећања
Нисам је на силу увлачио у разговор
уз умилни порубљујући Злопијев глас
гледао сам како садашњост кроз
иглу прошлости увлачи препредену шарену
Будућност
надзирану преживелим погледима
оних што се хвале како су се већ
снашли у њој
како имају кључеве за врата на
улазаку у све
женске вртове са
видео записима тетоважа на њиховим бутинама
како не умеју да се диве оном недосегљивом
испод коже што
не мириши на заклану србијанску јагњетину што им
кроз опори задах
овновине
цури из смешно нацртаних уста на папиру од
привремено искамчене људске коже
Оне
најјефтиније с којом је на њима штедео
Савет Рајског Света
Адама и Еве и
недодирљивих божијих Прогласника
Анђеоских сензација
Срби би рекли чуда
Задубљен у критички текст савремене Српске правне
реторике као да сам се оглушио о њен позив
А
била је у лакој летњој хаљиници

насред ноћи заплесати са мнош у Старом граду као
Цитадела у којој остаде моја равнодушност док сам уз
кањон Мораче грабио назад у Србију уморан од
растанка са Дунавом
сав у мислима о Принцези која ме је плашила изгледом
Вештице
не знајући да ме је баш она дању чувала од ружних снова
у којима сам без хонорара у савременој Српској правној
Реторици
стране речи замењивао оним из чисто Српског матерњег
речника
Дивио се
њиховом стрпљењу
животу у сенци без прозора чак и оног кроз који
лети поглед на раскошно намагарчени Сплендид са својим
говорницима што причаху о
легату као испоруци а о
реституцији као враћању
На повратку купих малеце књижице са одабраним мислима
О
Нади и Срећи
они други купише неколико килограма Српске телетине и
Ужичког кајмака
Боже с колико су задовољства потрошили такав новац и то у
сред Србије намагарчене путницима повратницима из
словенскоплажне Будве
Из ненадзиране
њене изгубљене улоге на Тргу песника
на коме је лепа млада Норвежанка седела на једној
пластичној столици док се
пастелним портретом линија њеног лица
бавио неки надобудни неостварени сликар
тужан због свог личког порекла
А
Злопи је на плус тридесет певао своје порубљене
Шлагере

тешећи ме Будвом које више нема
На Тргу песника
Са неколико паклица Ронхила рекох му на одласку
као Кундера
Трг песника је увек негде друго као и
Савремена српска правна реторика
Путеви и тако клизе кроз тунеле од једне до
друге кривине
као и стране речи избезумљење од оних којима их
замењујем у овој осветничкој путописној песми са
симпатијама према Злопијевом гласу с којим је
гладио индексе рефрена старих шлагера усред лајаве
непромишљене
Будућности
страних надзорника Будве и њених сестара
по оцу и матери
девет Зевсових кћери

У Будви, од 10. до 15. јуна 2007. наопаке године

Михајло ОРЛОВИЋ

СТРАШИЛО

Чим дозрију песме мог оца
навале вране.

Он посади у пољу страшило.
Оне га штипкају за шешир.

Онда отац сам буде страшило.
Вране му се покаке
на брк.

Однедавно песме мог оца
дозревају на тавану.

Он седи на сред поља и смеје се
покислим вранама.

БАЊАЛУЧКИ СТАРЦИ

Седе сами.
Не пију ништа.

Често погледају у сат.
Журе да дају гробару мере.

Како би у миру
могли попити лек.

ПОД ЛИПОМ

Нијагару сам гледао у очи.
На Суматри скупљао шкољке.

У Паризу доручковао жар птицу.
У Риму тражио Рим.

У Ослу су хладне женске. Бррр!
У Калкути видео слатку ноћ.

У Куала Лумпуру орхидеје су увенуле
слушајући моје песме.

Вратио сам се под стару липу.
Негде се мора умрети.

РАЗУМЉИВЕ ПЕСМЕ

Седели смо у чарди
и певали српске песме.
Лево су седели Мађари.
Певали су мађарске песме.
Десно су седела два Немца и три Немице.
И они су певали немачке песме.
Близу врата седела је група са Тајвана.
Њихова песма је лепо звучала на тајванском.

Два трговца у ћошку пили су чај.
Њихову песму чарда није чула.

Будимпешта, 1.4.2007

ПОДГРМЕЧ, ЛЕТОС

Од Лисца до Володера
Била три села

Два су одселила
Једно купина појела

Од Лисца до Володера
Било седам гробаља

Пет је умрло
Два су побегла

МОЈА СЕСТРА

На брегу
трешња спава

Нико је не буди
Она је мукло дрво

Од летос
дрвосеча је мерка

Ако је посече убиће ми сестру
Ја и трешња од истог смо оца

НА ПРОЗОРУ НЕМА ЦВЕЋА

Вазну је срушила птица
Није намерно

Хтела је с цветом
да буде насамо

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Владимир ДИМИТРИЈЕВИЋ:
ИЗМЕЂУ ТОТАЛИТАРИЗМА
И СЛОБОДЕ

Милутин МИЋОВИЋ:
МОНТЕНЕГРОЛОГИЈА

Владимир ДИМИТРИЈЕВИЋ

ИЗМЕЋУ

ТОТАЛИТАРИЗМА И СЛОБОДЕ

(Поводом стогодишњице рођења Ц. Орвела)

ТОТАЛИТАРНА ДРЖАВА

Једно од најстрашнијих искустава човечанства у XX веку је искуство тоталитарне државе, нацистичке и комунистичке. То чудовиште, настало на безбожничкој вољи за моћ и господарење над људима, однело је преко 200 милиона људи. У нацистичкој Немачкој људи су спаљивани у крематоријумским пећима, у Совјетији убијани, на милионе, у концентрационим логорима у Сибиру (по званичним подацима руске државне комисије, комунисти су убили само 200 хиљада освештених лица Руске Цркве за време своје владавине), а у Кини, до дана данашњег, не дозвољавају породицама да имају више од једног детета, и ако се роде близанци или тројке приморавају мајку да бира које ће дете остати у животу, а које ће бити убијено! Све тоталитарне државе су почеле од идеје о врхунској срећи коју ће донети грађанима: Лењин и Стаљин су говорили о победи бескласног друштва, у коме неће бити сиромаша и богаташа, него ће сви бити” богати, креативни и срећни”, а Хитлер је свом народу обећавао “хиљадугодишњи Рајх”. Али, њихова обећања, заснована на утопизму, не само да се нису остварила, него су донела пакао на земљу. Тај пакао прошли су и православни Срби: Тито и његове слуге су само 1944. и 1945, кад су упали у Србију, убили 150 хиљада људи, а убиства и утамничења оних који другачије мисле трајала су све до Слободана Милошевића, верног Титовог следбеника. Људи су, у Титово “ срећно доба”, за поезију могли да добију две године затвора (сетимо се Гојка Ђога и његове песме “Овидије у Томима”, због које је робијао јер је “вређао лик и дело” покојног маршала!) Полиција је пратила све који другачије мисле (то јест, све који мисле, јер ко год је истински мислио, видео је да је Титов режим гробница Србског народа, и зато је био неподобан.) Људи су прислушкивани, праћени, уцењивани; разаране су им породице и слати су у луднице, само

ако зуцну против “највећег сина наших народа и народности” и његовог “самоуправног” тоталитаризма. УДБА је била главно оружје режима, и то је остало и после Титове смрти, и после смене Милошевића.

Пратити, надзирати, дозвољавати да се уради само оно што одговара непријатељима нашег народа - то је био смисао ове “безбедносне” структуре, која је прикупљала (а сада крије) досије о стотинама хиљада људи. (Генерал румунске тајне службе, Секуритатее, Јон Паћепа, који је својевремено побегао на запад, објавио је тамо књигу “Црвени хоризонти”, у којој наводи да је Чаушеску од њега тражио да се свим Румунима продају телефони који у себи имају уграђене прислушне уређаје.)

Руски религиозни философ Иван Иљин о тоталитарном режиму пише следеће: “То је политичко уређење које своју умешаност у живот грађана шири безгранично, укључујући сву њихову делатност у домен своје власти и принудног регулисања. Реч TOTUS на латинском значи “сав”, “читав”. Тоталитарна држава је свеобухватна. Та свеобухватност почиње од претпоставке да самостална делатност грађана није потребна и да је штетна, а да је слобода грађана опасна и неодржива. Има постојати један центар власти: он је позван све да зна, све да предвиди, све да испланира, све да попише.../ Овде је власт свеприсутна, човек је са свих страна подјармљен; слобода постаје преступна и кажњива /.../ Правна држава у целини се темељи на признању човекове личности - духовне, слободне, пуномоћне, како у стварима душе, тако и у стварима практичним. То јест, она се темељи на лојалној правној свести. Напротив, тоталитарни режим се темељи на терористичкој претњи.”

Дакле, држава хоће да постане све и свја, и да врши надзор над сваким својим становником. И није нимало случајно што су велики писци антиутопија XX века, Јевгениј Замјатин, Џорџ Орвел и Олдоуз Хаксли предвидели ко ће се све развијати у блиској безбожничкој будућности. Тако, рецимо, у роману “МИ” Јевгенија Замјатина главни јунак, Д-503, уместо имена има број којим га зову (као, уосталом, и сви други људи). Слобода је злочин, и нико нема право на слободу. Једино људско право у роману “МИ” је право на казну. Д-503 у свом дневнику бележи: “Нико од бројева не сме да се одрекне тог јединог права”. Људи су раније могли да бирају или слободу или срећу. У тоталитарној држави, изабрали су срећу без слободе. “Милиони устају као један, сливени у једно милионско тело”.

Роман Олдоуза Хакслија, “Врли нови свет”, бави се будућим човечанством, које је раскинуло са “мрачном прошлoшћу”. У тој будућности људи се праве у епруветама (по 15 хиљада из једног заметка, ако је потребно). Вештачки саздана људска бића такође осећају срећу под надзором државе. Хаксли вели:” Они се угодно осећају; они су у безбедности; они никад не болују; не познају страх од смрти; живе у спокојном незнању страсти и старости; нису оптерећени ни очевима ни мајкама /.../ они су условљени у тој мери да не могу поступати друкчије но што су дужни”. А формула среће у “врлом новом свету” је ВОЛЕТИ ОНО ШТО СЕ МОРА ЧИНИТИ. У антиутопији држава становништву даје дроге да би поданици били срећнији, а истина је прекривена ћутањем. Хаксли је, после другог светског рата, предвидео да би свет, ако не буде било отпора, за стотину година могао да буде обухваћен једном тоталитарном државом, која би превазишла његове најцрње слутње.

Џорџ Орвел, један од тројице антиутописта, убеђени левичар, после Другог светског рата написао је две кључне критике утопизма “слободе, једнакости и братства” који се намеће човечанству од Француске револуције наовамо. У “Животињској фарми” описује устанак животиња против њиховог газде, после кога ће оне преузети власт. Комунисти су представљени као свиње, а пси као њихови полицајци. Наивни коњ верује у правду животињске револуције, али се на крају све жалосно сврши. Седам заповести револуције се претварају у своју супротност. Рецимо, заповест “ниједна животиња неће убити другу животињу” постаје “Ниједна животиња неће убити другу животињу без оправданих разлога”, а “Све животиње су једнаке међу собом” постаје “Све животиње су једнаке међу собом, али су неке једнакије”.

Роман “1984” слика тоталитарни свет подељен на три огромне државе - Океанију, Евроазију и Истазију - које се налазе у сталним међусобним ратовима. Друштво је подељено на Партију (управљачку елиту) и проле (обесправљени народ). Партија се дели на Унутрашњу и Спољашњу, а свима господари Велики Брат, кога сви морају да воле. У свакој кући се налази ТЕЛЕКРАН (пазите, у Орвелово време још није било телевизије!) који емитује пропаганду режима и истовремено прати шта становник собе ради. Партија има два главна циља: “Освојити читав земаљски простор и једном за свагда угасити могућност независне мисли”. Циљ је и да се “наметне не само тотална

послушност државној вољи него и тотално јединство мишљења о свим предметима”. Полиција прислушкује и надгледа сваког грађанина, а ко год се не уклапа, нестаје у казаматима Великог Брата. Главни јунак романа, Винстон, покушава да пружи отпор, али на крају бива сломљен, и признаје да је $2+2=5$. Преко медија људима су наметнуте Следеће истине: “Слобода је ропство”, “Истина је лаж”, “Рат је мир”. Занимљиво је да Орвел предвиђа да ће тај поредак настати у Енглеској, и да ће се звати ENGLSOC (ЕНГЛЕСКИ СОЦИЈАЛИЗАМ). Данас је у свету на власти оно што је председник САД Џорџ Буш старији почетком деведесетих назвао Новим светским поретком. (О “новом европском и светском поретку” говорио је, сетимо се, и Хитлер.) У крајњој линији, овај светски поредак подразумеваће једну светску државу, једну светску војску, једну светску полицију, једно светско судство и, што је најважније, једну светску економију. И ми, сваког дана, видимо како се тај поредак ствара (а све у име “људских права”, “слобода”, “демократије”, итд.) Ко га ствара? Пре свега, мултинационалне компаније и двеста-триста најбогатијих породица света, којима је циљ да свет, као “глобално село”, настане што пре јединствено тржиште људи, робе и капитала, којим ће они господарити вечно. У свим државама они стоје иза тзв. “демократски изабраних” политичара, и владају из сенке. (Довољно је рећи да у Бразилу свега 1 % становништва, оних најбогатијих, господари са 57% националног богатства!) Сви људи на свету морају постати робови тог новог тоталитаризма, који се сада зове “глобализам”, и коме се не смеју постављати никакве препреке. Да уопште није реч о “параноји”, сведоче чињенице из новина: над Европом је, још од пре неколико деценија, разапета шпијунска мрежа “Ешелон”, која прати све електронске комуникације у свим европским државама, а за рачун Америке, Енглеске, Канаде, Аустралије и Новог Зеланда.

ЗАШТО ЈЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ТОТАЛИТАРНА?

Једну од најозбиљнијих и најдубљих студија глобализације дао је чешки научник Вацлав Бјелоградски, професор политичке социологије на универзитету у Трсту. Прво што он примећује је чињеница да је, са добом модерне, завршена политичка епоха “катихозиса и манифеста”, а почело нешто што бисмо могли назвати (мада Бјелоградски тај појам не користи, али се он може подразумевати) епохом “тоталитарне деполитизације”. Он

указује да је западни политичко-економски систем, заснован на грамзивости капиталистичког начина стицања у самој својој бити, у свом “нормалном функционисању” - ЕКСТРЕМИСТИЧКИ.

У постиндустријским демократијама наступила је тзв. “криза ауторитета”, коју треба да “компензују насиље, прикривање, социјална контрола, гушење слободе речи и савести, колонизација јавног простора од стране мултинационалних концерна и масовно кроћење омладине уместо њеног васпитавања. Коришћење генетичког инжењеринга и фармацеутске индустрије за масовну производњу грађана-конформиста већ је узело залет, како показује огроман успех вијагре.”

Зато је неопходна манипулација масама под видом демократског информисања. То јест: “Аргументација може бити продуктивна само под условом да учесници у дијалогу прихвате одређене етичке норме комуникације које морају важити у сваком друштву у коме се води расправа - на пример, једнакост, одсуство страха, отвореност и уважавање искустава других, искреност. Са становишта ове, комуникацијске етике која је основна норма демократије и извор демократског одлучивања на свим нивоима, савремени капитализам је НЕМОРАЛАН И НЕЛЕГИТИМАН”.

Постоје пет разлога због којих савремени капитализам тежи тоталитаризму:

1. Све већи несклад између “тржишне” цене производа и друштвених трошкова за њихову производњу и употребу.

2. Нужно је ограничити раст индустрије (загађење планете може постати коначно), али то је у супротности са владајућом идеологијом демократско-либералног капитализма (“благостање”, “једнакост”, “неограничени раст”. То значи да стварност каже једно, а идеологија друго - и иде се за идеологијом.

3. Пренасељени свет захтева координацију добара које поседујемо с другим људима, а све већи број појединих производа то онемогућава (сетимо се колоне аутомобила у огромним градовима).

4. Брзо обезвређивање људског рада и капитала, што је последица појачане роботизације и развоја технологија којима човек није потребан.

5. Планета је угрожена индустријским загађењима, али индустријска олигархија и даље врши насиље над човечанством.

Они који желе да владају светом, дакле, мултинационалне компаније, владају углавном путем медијске манипулације, која се састоји у нуђењу обиља чињеница без њиховог јасног тумачења. Бјелоградски каже: “Перцепција појединих момената разних догађаја драстично преовлађује над њиховом појмовном историјском схематизацијом.

Целим друштвом доминира журба, изазвана интензивним приказивањем појединих “момената” који, међутим, не припадају никаквој целини и стога се брзо заборављају и замењују новим разорним “моментима” других догађаја.” Људи се тако лишавају демократске компетенције да одлучују о својој судбини: њихове ставове обликује ТВ, а за њих одлучују некакви “стручњаци”, “експерти”, који друштво формирају у складу са вољом индустријских олигархија.

Бјалоградски понавља да је савремени Запад дубински екстремистички, при чему он екстремизам дефинише као “такво схватање политике у коме се политички спор презентира на као спор између заступника разних животних пројеката и речника, већ као борба између “човечног” и “нечовечног”, између бранилаца хуманости и злочинаца против хуманости”.

И зато је савремени Запад тоталитаран: Савремени покушај да се војни апарат НАТО-а који брани интересе богатих земаља преобрази у светску полицију чији се ратни походи представљају као универзални суд ауторизоване интервенције за одбрану човечанства заршна је фаза епохе неутрализације и деполитизације: непријатељ је ту понижен, сведен на пуког међународног злочинца, чиме је лишен и оног достојанства које је у прошлости увек припадало “непријатељу” као носиоцу других” људских гледишта и вредности. НИКО НЕ МОЖЕ БИТИ НЕПРИЈАТЕЉ ЕВРОАМЕРИЧКЕ КЛАСЕ МОЋНИХ ПОТРОШАЧА, ЊИХОВЕ БЕЗОБЗИРНЕ СЕБИЧНОСТИ И ЦИНИЗМА, ДА НЕ БУДЕ ПРОГЛАШЕН ЗА НЕПРИЈАТЕЉА ЦЕЛОГ ЧОВЕЧАНСТВА”.

Западна цивилизација (а то је знао и Хајдегер) запала је у ћорсокак кад се определила да крене путем, тобож неутралне, технике. Техника, на први поглед, изгледа као нешто крајње конкретно, нешто што допушта једнозначна решења. Међутим, није тако. Напротив, технизација човечанства води поробљавању човека. Из те перспективе је јасно да је тоталитарна техника довела до тога да данас све постаје политика.” Ваздух се може дишати само захваљујући политичким одлукама, временом (метео-

ролошким) се мора “управљати”, појам мајке треба одредити политичком одлуком парламента, трансгенетичку верзију салате *CHICORIUM INTYBUS* морао морао је да одобри Европски парламент.

Тотална политизација је парадоксална исход процеса неутрализације и деполитизовања, западног “непризнавања политике” као арбитра истине, а не обратно. ИСТИНА ЈЕ УВЕК ПОЛИТИЧКА ОДЛУКА, УВЕК ЈЕ ДЕФИНИЦИЈА НЕПРИЈАТЕЉА. Реторичке фигуре као “хируршки захват”, “интелигентне бомбе”, “претећа хуманитарна катастрофа”, “ко латералне штете”, НАТО као “гарант људских права”, читав тај деполитизовани панинтервенционистички речник само је маска тоталне политизације живота на нашој планети, тоталне политичке моћи САД и ЕУ до које је довела епоха неутрализације и деполитизације.”

Није случајно да се мислећим људима чини да је епоха глобализма слична епохи комунизма. (Запањујућа је чињеница да се у посмртној заоставштини Светог Николаја Жичког, у једној до његових бележница, налази реченица: “GLOBALISM, GLOBALISTS, ONE WORLD ORDER - ГЛОБАЛИЗАМ, ГЛОБАЛИСТИ, ЈЕДНОСВЕТАШИ - КАКВА ЈЕ РАЗЛИКА ОД КОМУНИСТА?”)

Бјелоградски пише: “Појам “глобализација” данас имаисту функцију као у прошлости марксистичко-лењинистички појам “историјска нужност”. Будућност има свој “последњи облик” који се открива у историји, а то је “глобално тржиште, глобална влада и глобално грађанско друштво”. Само савлађивањем свих локалних, историјских и моралних ограничења која глобалном тржишту и глобалној влади постављају религије етичке норме и културе “мање развијених” друштава, можемо гарантовати “планетарну координацију човечанства”, а тиме и нову, вишу рационализацију живота на планети Земљи.”

То јест, ДЕПОЛИТИЗОВАЊЕ ЈЕ НАЧИН КОЈИМ ИНДУСТРИЈСКИ ЗАПАД СПРОВОДИ СВОЈУ ПОЛИТИЧКУ ХЕГЕМОНИЈУ НАД СВИМ КУЛТУРАМА НА ПЛАНЕТИ ЗЕМЉИ, НАД ЦЕЛОКУПНИМ ЖИВОТОМ НА ЗЕМЉИ”.

Бјелоградски сматра да нам престоји нека врста “тоталитарне реконструкције друштва” јер “разне форме тоталитаризма, које су обележиле ово столеће, црпле су своју уверљивост из општег сећања да је нужно да се покуша таква “рационална реконструкција друштва”.

Дакле, из анализа чешког социолога постаје нам јасно да смо ушли у опасну епоху у којој више неће бити места за малог човека и његове потребе - да живи у миру са Богом и светом, да има породицу, гаји децу, да буде спокојан и нађе своје место под сунцем. Да и не говоримо о главном људском праву - а то је да је човек од Бога призван да постане усиновљено чедо Божје кроз јединородног Сина Очевог, Господа Исуса Христа. Још је енглески писац Честертон запазио да Рокфелери и Ротшилди нису, као што се мислило, заштитници приватне својине, јер они не знају за међе свог имања за које зна сваки обичан човек, који жели да се његово имање граничи, јасно и одређено, са имањем његовог суседа. Напротив, Рокфелери и Ротшилди желе да нестане свих међа, како би сва имања света била њихова. И у томе је стравична логика Новог светског поретка, поретка новца и мултинационалних компанија које не знају за “границе раста”, и које све људе на планети желе да претворе у робове технотронског концлогора. Нема више граница, нема зидова, нема ничег што би могло да заустави зло: Исток и Запад, Север и Југ треба да се сједине у последњем DANCE MACABRE историје, на чијем челу ће, поред смрти са косом, стајати антихрист, последњи лажни месија у злу уједињеног човечанства. Али, против такве будућности се треба борити, док год за то постоји могућност.

ТОТАЛИТАРИЗАМ СВЕ ПРИСУТНИЈИ

Часопис *Le monde diplomatique*” (март 2003) доноси текст новинара Цела Ван Бурена, сарадника Еуровоча из Амстердама, који сведочи о следећем: “Атентат од 11. септембра 2001. пружио је полицијама широм света нова оправдања за јачање њихове власти. У САД расте број тајних привођења и махнитих пројеката “панорамског” надзора становништва. Ни Европа не заостаје. Такозвано “техничко осавремењавање” шенгенског информационог система служи као параван за промену његове намене (а то је било јачање слободе кретања), ка стварању једне базе података за НАДЗОР И ИСТРАГУ”. Од сада, шенгенски досијеи у Стразбуру неће бити коришћени само да се ојача “слобода кретања” (ако је стразбуршки компјутерски центар икад за то и служио), него и за то да се спречи кретање “потенцијално опасних особа које треба спречити да се придруже појединим међународним окупљањима”, то јест, вођа антиглобалистичких демонстрација. Стразбуршку картотеку све више ће користити и

полиција, која ће, сматра Ван Бурен, поред проверених чињеница ускоро почети да у виртуелне досијее убацује и гласине. Па ти после докажи да ниси оно што полиција каже да јеси...

У САД је адмирал Џон Поиндекстер, некад умешан у аферу “Ирангејт” опет у седлу. Он је наине задужен за пројекат “Тотална информативна будност” који има за циљ утврђивање “информационог потписа” сваке особе, како би држава могла да открије потенцијалне терористе. Биће то “панорамска колекција свих расположивих података” о човеку: почев од здравственог стања до књига које купује и чита... Не заборавимо: “Слобода је ропство!”, “Рат је мир!”, “Незнање је моћ!”

И код нас то све може да се деси: камере на улицама, камере на радним местима, нове легитимације са компјутерским досијеом сваког грађанина. Циљ? Борба против терориста, наравно! ЦИА, КГБ, УДБА и сличне организације су се увек, и једино, бориле само против терориста... Зар ви не мислите тако? Да ви, можда, не подржавате терористе? Јер, и Орвел је о томе писао, за тоталитарни режим опасна је ”Зломисао”.

Шта нам је потребно?

Можда ће то неком чудно звучати, али ових дана Србији је најпотребнија слобода ваплоћена у дијалогско друштвено уређење, у коме се до правде и права долази у непосредном општењу свих грађана са влашћу, при чему је власт сменљива. Али, да би се до тога дошло, потребно је да се остваре неке од основних претпоставки исте:

1. Народ мора да разуме слободу, да има умеће слободе. Јер, демократија није распојасаност, него самодисциплина. Како каже Иван Иљин: “Слободни народ сам зна своја права, самог себе одржава у границама части и закона; он зна РАДИ ЧЕГА му је дата слобода: он је испуњава истинском стваралачком иницијативом”. Политичари су дужни да то умеће слободе васпитавају, а не да га спутавају.

2. Мора се развијати ПРАВНА СВЕЕСТ, која подразумева оплемењивање човека огрезлог у животињство у тешкој епохи после II светског рата, када су сви грађани третирани као потенцијалне жртве или доушници УДБЕ, и када су људи престали да државу схватају као своју, што и јест један од предуслова за развој правне свести. Човек који није био свестан свог достојанства није могао, нити може, да појми да он заиста има нека права.

3. Неопходна је и самосталност привређивања грађанина, за коју Иљин каже да не подразумева ни богатство, ни власништво над земљом, ни предузетништво, “него личну способност и ДРУШТВЕНУ могућност да своју породицу храниш поштеним, макар и најамним, радом”. Код нас је незапосленост огромна, а рашће још и више. Нема никаквог изгледа да ће бити боље. Од страних донација се не живи, а привреда умире. Људи који немају посла не могу да се играју демократије.

4. Неопходан је минимум образовања и обавештености без кога нема демократског одлучивања. Ако уместо обавештених људи који знају шта бирају имамо необавештену гомилу којом се медијски манипулише, онда није реч о демократији, него о ОХЛОКРАТИЈИ (владавини руље).

5. Потребно је и политичко искуство. Титоизам и његова квазидемократски наставак, власт Милошевића, створили су не грађане, него робове тоталитарне државе, не политичаре, него каријеристе, чанколизе и достављаче. Године су потребне да би се то променило.

6. Потребно је да људи, пре свега они који владају, буду лично храбри и одани Отаџбини, непоткупиви, одговорни и грађански храбри. Колико су наши политичари такви, свако може сам да види и провери.

Ако се борба против криминала буде користила за обрачун са политичким неистомишљеницима, све ће бити јасно. А то ће, уместо здравља, нашем друштву донети само још дубљу оболелост. Како каже Иван Иљин: “Правна свест захтева да сама власт не буде доживљавана као сила која рађа право, него као ПУНОМОЋЈЕ, које има ЖИВОТНИ УПЛИВ (СИЛУ) САМО ПО МЕРИ СВОЈЕ ПРАВНОСТИ. Право се не рађа из силе, него из права, и у коначном исходу само из природног права.”

Какви су нам политичари потребни?

Ево Иљина да нам то објасни:

“Узалуд би било мислити да је сваки човек који је постао пунолетан и није очигледно сишао са ума способан да гради државну власт. То би значило да се политика ставља испод најпримитивнијих заната и ручних радова, који, поред узраста и одсуства умне поремећености, траже још и одговарајуће органе, телесну спремину и макар мутно осећање циља. И политичка делатност није испод заната и ручног рада: и за њу је, осим пунолетства и менталног здравља, потребан одговарајући духовни орган, свест о државном циљу или макар минималне,

ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ НАВИКЕ. Бесмислено је стварати државну власт без ДРЖАВОТВОРНЕ ПРАВНЕ СВЕСТИ; жалосни резултати ће у супротном бити осигурани: то ће бити или противу-државна власт, или државно безвлашће, или, што је најгоре, противудржавно безвлашће.

Прво добија облик личног деспотизма или класне диктатуре; друго ствара режим малодушности, уступака, попуштања, и, самим тим, режим државног расапа, то јест разграбљивања власти, распада нације и територије; треће рађа најгоре устројство - охлократију: власт руље којом руководе демагози.”

На коме ће се путу наћи Србија, велико је питање. Свет улази у страшно доба, доба до сада невиђеног тоталитаризма, правога фашизма маскираног демократском реториком. Наша земља неће бити слободна у бирању своје политичке судбине. Остаје нам само нада да нас Бог неће оставити, и да ће, као пре двеста година, подићи неког ко би, попут Карађорђа, али духовног Карађорђа, Србима објаснио у каквом времену живе и којим путем треба да иду.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Др. М. С. Марковић: *Замјатин, Хаксли и Орвел, у књизи Српска апологија Русије II*; изд. писца, Бгд, 1999.
2. Вацлав Бјелоградски: *Антиномије глобализације*; Просвећено друштво 2000.
3. Иван Иљин: *У потрази за праведношћу*, Светигора 2001. преузето из: *Гледајте да се не уплашите - духовни смисао нашег доба* Светило 2003. стр. 408-417

МОНТЕНЕГРОЛОГИЈА

БОГОВИ

Гледам Црногорце и не могу да вјерујем. Гледам како су потрчали да пропадну. Полетјели ко на погибију. А мисле да лете под ловоров вијенац. Не смију ни за трен да застану, да промисле, да се освијесте. Упропастили би трку! Изгубиули би дах из плућа, и ватру из главе, и замишљени циљ испред очи. Ловоров вијенц се већ усукује око главе, или нешто ниже? Сваким, и најмањим размишљањем стропоштали би се у прашину. Циљ је на дохват руке, назире мо га, соколе себе. Само још треба неколико одлучних корака. Ко онај паша на Граховцу, што је скочио у маглу, низ литице Илиног брда. Са својим батаљоном. А мислио је иде у побједу. Тако јама некад повуче. Посебно кад се нешто високо замисли. А без икакавог темеља.

Говорио сам вам – не тамо Црногорци! Не да јадни нијесте. Не за тим барјактарима. Ти сами не знају гдје су, ни ко су. И од туђина ће узети барјак, само да барјаче. А ви потрчали за њима ко без главе. Најлакше је трчати без главе. Оним којима је више до трке него до мисли. Нијесу спремани да погину, нипошто, али су спремни да трче у погибију, мислећи да то није то. А „то није то“, само за то што неће да види гдје су, ни ко су, ни шта раде. Јест мишљење дубока јама, али се мишљењем може наћи темељ. Па из јаме изаћи. А немишљењем трчиш над јамом. А то што је још не видиш, не значи да је нема. Него да си у све горој позицији. А јама у бољој.

На истом језику се може различто мислити, али се тешкоће појаве кад се почне на истом језику служити различитим боговима. Јер сваки бог хоће своје уцијело, па нека је и најгори. Тим прије.

Црногорци су на великој муци, јер донекле се може преписивати од Хрвата и Бошњака, поводом језика, - кварећи свој српски, спанути на црногорски. Али црногорском језику треба неки бог, да би му правдао постојање. Само под патронатом неког

другог бога, могао се правити и неки други језик, од српског. Црногорски језик сам по себи не може да опстане, јер је кривац, настајући на злочину према српском. А такав атлез може само смислити кривога бога да му правда кривицу таквог постојања. Јер правога Бога имају православни, који се зову Срби-Црногорци. Они, стојећи у свом памћењу, могу да стоје и пред Богом. Ако живе православљем. Ако их изграђују слова њиховог рођеног језика. Другог православља нема. Једини излаз за самоцрногорце је криви бог, да им опрашта кривицу преименовања, што само увећава апсурд постојања. и привид идентитета Али амбиција њихова не посустаје, иако се само прокопава јама под ногама. Зато су основали привидну цркву, и довели привидне свештенике који чине привидна богослужења, надајући се у бога кога нема. Али, ако се на овим просторима може смислити нови језик, (преименовати) српски, немогуће је доћи до новог бога. На овом простору богови су давно успоставили своје надлежности и тврдо држе власт у рукама. Уз помоћ својих вјерника. Који често своје богове претворе у демоне. То се одмах деси гдје се загуби православље. А онда настаје прописни крамлук, карамрак, карадаг, азија, африка, јасеновац, пребиловац, грло за прождирало, ћерање мајчине мајке, очиног оца и, и оца кроз оца. Преоравање гробова и превртање темеља..

На обневидјелом црногорском језику могао би се написати сценарио, за успостављање Црне Горе, под покровитељством црногорских демона. Који су се овдје јако ужељели власти. А и прилике им иду на руку. Услови су већ скоро фанатастични. Много амбициозних сценариста сједи у државним кабинетима. То би већ могла бити црногорска школа. Никад у Црној Гори неки културолошки покрет није могао да добије стаус „школе“, али овај има такву амбицију. Државне институције дају огромну подршку, да би се ова „школа“, канонизовала. То је скоро постао државни покрет за канонизацију по сваку цијену. Нека кошта колико кошта. Јер не може се канонизовати ни црногорски језик, ни црногорска држава, ако нема „црногорске школе“. За почетак се може вјежбати на некој хрватској или босанској катедри, али мора се направити и црногорска верзија да би било Црне Горе. Мора се направити црногорска школа, макар она била у суштини хрватска или босанска, али има да се зове црногорска., па макар потрошила и саме Црногорце. Шта ће Црногорци Црногорцима, ако немају услове да се ћерају до истраге своје, или наше.

ТРАНЗИЦИЈА

Од Црне Горе остаће само Монтенегро берза и Монтенегро банка. Тако тражи објеручке прихваћена транзиција, коју политички естабилшмент намеће као нови поглед на свијет. На Монтенегро берзи продаваће се и куповати домаћа радна снага, образ, и други органи. На Монтенегро банци циркулисаће страни капитал, којим ће куповати последње драгоцјености Црне Горе, као Дурмитор, Ловћен, Комови, Острог, Тара, Бјеласица, Бијела Гора и сл. Појавиће се они који ће да купе сами врх Дурмитора, онако, из чисте финансијске обијести. Имати у свом посједу највиши врх Црне Горе, није мало. Таква је психологија нових финансијских обесника. Не треба му наоко низашта, али и те како треба. Ако хоће, може да га назове својим именом. И то су важне могућности транзиције. Зар то није револуционарна промјена у простору чистог памћења. Револуционарна промјена изведена без капи крви, чак, и без капи зноја. Чистим финансијско-правним операцијама. Реалне промјене се изводе на папиру. И то је то. И то више није то, запамти! Дурмитор више није Дурмитор! Остао је исти, али није исти. Под другим именом и он постаје нешто друго од онога што је био. Сад се назива, рецимо, Монмакс оф Монтенегро! Чим промијени име, људи ће га другачије гледати. Биће другачији, иако ће изгледати исти. Изгеледаће другачији, иако ће остати исти. Гледаће га чак другим очима, иако својим. Помишљаће у моментима да њихове рођене очи више нијесу њихове. Као да неки други, непознат човјек из њих, сад гледа на њихове очи. Или, својим очима више неће ништа вјеровати, знајући да их обмањују свим што виде. Ако може Дурмитор да не буде више онај који је био, онда ни људима који су ту, више није сигурно да ће остати они који су.

Ако Дурмитор промијени име, онда ће и сва мјеста на њему, везана за народно памћење, мијењати име, а нека ће се брисати са тополошке карте и губити као непотребна, или, збуњујућа. Нека од њих су загуљено урезана у колективну меморију, да их је немогуће преименовати - њих просто треба избрисати, а њихову голу номиналност прогласити за оживљене свијести у нестајању. Неће више бити Савине воде на врх Дурмитора, ни Савиног кука, ни Боботовог кука, ни Ћиринове пећине, ни Пирлитора, ни Црног језера испод његове сурове главе, које је већ прошле године најавило одлазак с овог свијета. На Дурмитору је иначе било много митологије – те

крилати коњ Јабучило, те витез Момчило, те Момчилова љуба, те митолошки кокот у Савиној торби, те бијели коњ и кобила у црном језеру и њихови артистички загрљаји над водом, те утве златокриле, те митолошки бојеви између митолошких војски, те фантазмагоричне љубавно-прељубне заврзламе, те Вилине пећине, те Његовође, те Злопоглеђе, те Пашина гомила, те крвави Мљетичак, те тако хиљаде неких прича везаних за народну умомитологију, психоморфологију, домаћу хероику и фантаматику. Које су само успоравале живот и одвајале народ од реалности, а омогућавале да живи у причама и сновима, под дурмиторским облацима, у навалама ирационалних сила, док свуд околу нараста снијежна, висока, усањујућа пустиња.

Финансијска моћ мора да покаже сурову надмоћ над традиционалном психологијом, и сваком Божијим редом. Не само надмоћ, него моћ срзавања сваке духовне висине. То је темељни догмат бизнис транзиционе психологије, прагматике и парадигматике. Догмат није само теоријски зехтјев, наравно, догмат се провјерава у пракси. Бизнис транзициону догматику треба спроводити серијским потезима финансијско-циничне надмоћи, лишених и најмањег саосјећања према људима, јер су само такви потези, и таква стилистика и прагматика, убједљиви, и прави су раствор за једну душевност којој су мит, поезија и литургија били највиши врхови.

ЈЕЗИК

Рекли су да га има, а, нема никог да га нађе! Рекли су – има да га има, па иако га нема!!! И има неко да га нађе, па иако таквог нема! Шта раде ти који измишљају, питали су? Нека измисле већ нешто што нам стварно треба! Да нам не треба, измислили би га. Измишљали су га док нам није требао низашта. Сад кад нам живот од њега зависи, не могу да га измисле! Не само да зависи наш живот, него и наша држава! Ништа од њих друго не тражимо него да нам измисле црногорски језик, а они сад не могу. А тврдо обећали. Не да ће га измислити, него да ће га пронаћи цип цијела. Не просто наћи, него га ослободити, испод српске језичине која нас дави толико вјекова.

Неке Црногорке, на пролећним журкама лако су обећале, - родићемо га! Нико од њих није сумњао да неће и не могу. Није то била ствар појачаног расположења. То је била ствар црногорске

математике и технике, и, неопходне фикциологије, која иде уз добро расположење. Кад је дошао рок да дође језик на свијет, питане су – гдје је, је ли рођен? Добили су чувени одговор: Треба неко прво да га направи! Први пут су сигурни домаћини осјетили вртоглавицу, и да им нестаје тло под ногама. Нема ни њих, ако њега нема! Имају ли они *оно* чим се *он* прави? Од њега им зависи живот, рачуни на банкама, политичка част и све на свијету. Сад да га нема, а већ толико на њега положили! Сад њега мора бити, па иако нас неће!!! Дотле је дошло! Можда нас више и нема, кад је овако: реални опстанак нам зависи од способности измишљања, од стварања оног чега нема. Кад ухвати чојка несретњега таква вртоглавица, питања се сама постављају, а несрећко све даљи од икаквог одговора, а све ближи сопственој утвари.

Један је Црногорац себи свој језик правио цијелог свог вијека, и чудило се што не може да га роди. У апсурду самофантазије помишљао је да га је родио, да га чује како понијешто зборуцка, како испушта нијека нова гласованија, црта у лугу нова словијеса и шаријеса. Помислио је да је чудак већ ту и да ће донијети дан и препород Црној Гори.

Црногорци су се тако насадили на своје велике захтјеве. Велике захтјеве траже да им остваре све изгубљени случајеви. Само могу да нађу изгубљене случајеве да им праве оно чега нема. Тако су себи уредили живот, да измисле себи и језик и цркву. Па да се већ моле богу кога нема, на језику који не постоји. То је високо софистицирана елеганција духа, кажу себи. Молити се Богу кога има, на језику који постоји, сувише је традиционална ствар. Сувише нас то подсећа на стару, „потрошену“ причу. Црна Гора више себи не може да дозволи такав традиционализам, такво ретроградно понашање. Кад се молимо богу кога стварно нема, на језику који не постоји, јесте нови сензибилитет, двострука иронија, и вишеструки апсурд. Друкчије не можемо створити „новог човјека“, што смо тврдо обећали. Друкчије се не можемо наругати неопозивим вриједностима, и стварно показати да оне више нијесу за поштовање у новој Црној Гори.

Ето тако иде црногорска парадоксија: парадомување, словоумарање, словозаглављивање, роботофантазирање, црногоркозакулисавање, црногорско црмноображеније, црногорско обезображеније, црногорске фиктивизације, црногорско софистицирање, црногорско фатаморганизовање, црногорско фризирање и стриптизирање. Цг. политманијакализам! Цг. бојанка у заводу за ретардиране.

Недавно је Министар просвјете упутио Катедри за српски језик у Никшићу, налог да одустану од српског језика и да праве стандард црногорског језика. То се тешко могло десити у Стаљиновом комунизму. Зар је безумље нормална ствар ако га захтијева држава?! Зар може држава да се одржи ако се одржава на безумљу! Држава замислила да се људи ослањају на њу, а не држава на људе. И од науке се тражи да се повинује државним интересима, а не својој логици. Ако ће у Црној Гори да је има, има да се повинује државним налозима, и одрекне логике и логоса.. Нека се само зове наука, али има да производи хаос у име државног интереса. Нема математике ни лингвистике у Црној Гори, ако није прво црногорска. Црногорска математика захтијева да је четири и четири једнако девет и тачка. Пет мање пет једнако тринаест. Црногорска математика се учи напамет, јер се друкчије не може знати. Не треба ништа да размишљааш, треба све да знаш. А то колико треба да знаш, не треба ти ни мозак. Довољно је да ти уграде цг чип у мождану кору. И ето си нови Црногорац, и „нови чоек“ Који ужива у том што га нема.

ЕВО ГА НЕМА

Били су рекли, биће га, ево – нема га. Ко је знао, знао је да га не може бити, кад га нема. Одакле ће га бити, кад нема одакле. Али то је апсурд новоцрногорски, на који су се морали насукати: *има да га има, иако га нема!* Заборавиће се на онога који је направио воденицу, па тражио воду. Воденица је ту, али воде нигдје. Ни вода се не може измислити, као што се не може измислити човјек, ни језик. Али кад се направи и тако пуста воденица, и ручно се може окренути точак. Бар да самеле непослушне језике - који казују да нема ту воде. Језике оних који су кренули да лају на државу. Који кажу да нема црногорскога језика. Кад држава каже да нечега има, има да га има, па иако га нема. А кад каже то, истовремено каже: *може и да нема оног кога има.*

Те апорије морају савладати црногорски грађани, и сви мали Црногорци. И то у првом разреду. Нека се врате сви у први, који то не знају, или, можда, још не прихватају. Одсад почиње право црногорско знање. Све што су знали Црногорци до сад, стављено је под озбиљну сумњу. Монтенегристика је дошла до таквог увјерења. Лако је схватати јасне ствари, ајде да се схвате

и мало нејасне. Вјежбајте, добиће те искусне тренере. С црним појасом тринаестог дана. Којег су добили пред мјешовитом комисијом од домаћих у страних стручњака. Има да се вјежба док нејасно постане јасно. Док апсурди не постану саставни дио вашег живота. Ако ти се учини да је то против здравог разума, знај да су превазиђене теорије здравог разума. Потежа је ова наша школа. Кад запне, да баш неће, мало шакама у главу, ићи ће. Ићи ће, а да шта ће. Ићи ће, па да му се неће. Може, па нека не може. Не разумијевају се лако црногорске апорије. Није то школа ко и друге. Зато треба да учите само оно што се од вас тражи. Не тражите непотребно, не расплињавајте се. Не учите забрањена знања, да не помрете. Немојте да вас учи змија, слушајте нас. Своја глава поставља много питања, много непотребних. Не треба својој глави пустити на вољу, као што не треба ни свом срцу. Кад би пустили и глави и срцу на вољу, разорили би државу. А држава је мало скупља од твоје главе, и од твог срца. Шта представља сама твоја глава и твоје срце? Које то нешто значи? Ником ништа! А наша држава је уважена у свијету, и представља сваког од нас. И ко није то заслужио. И ко је нико, кад га држава представља, он је неко. Или кад држава неком укаже повјерење да је у нечему представља. Може држава и од никога да направи некога. Али кад може од никога некога, може и од некога никога. Нико за државу није свет. Осим онај кога она прогласи светим. На свој дан државности. Држава прогласи неког светим само за живота. Даље му ништа не гарантује. Сам нека види како ће тамо, и шта је радио амо. То је ваљда нормално. Дај му да буде свет за живота, и доста му. А последице то не треба ни њему, ни држави.

Можеш да живиш у овој држави, али њене високе апорије, мораш поштовати. Је ли ти то мало, да живиш по мјери државне филозофије и теологије. Јеси ли мало уважен, ако ти држава тако излази у сусрет. И даје ти то достојанство. Баш оно које заслужујеш - кад те измјери државни апарат. Који мјери сваког тачно – драм у драм. Ако државни апарат не региструје твоју вриједност, није до њега но до тебе. Ако тај апарат, не покаже да вриједиш, не вриједиш ништа, па ти мисли да си гениј. Има по лудницама много оних који мисле да су генији и државници, војсковође и сл. Држава се бави озбиљним стварима и одговорним процјенама. Приватне фантазије никог не обавезују, али државне мјере и процјене, свакога. Немој мислити да си паметнији од државе, да јадан нијеси! Не знаш ти шта све држава држи у

глави. Да знаш, полудио би аутомацки. А ти мислиш да знаш. А држави је лако показати колико ти знаш, и колико треба да знаш. А ако ти покаже, више ти неће падати на памет да пропитујеш онога кога не мораш.

ХОЋЕ КАКО НЕЋЕ

Шта је мислио кад је неко рекао – ево га нема! Кога ево? и кога ево - нема?! Како некога *ево*, и *нема*, у истом моменту?! Ево онога кога нема, је ли то мислио? Или, ево, нема - онога кога има!? Ево није дошао онај за кога је речено да ће доћи. Ево нема црногорскога језика, за кога је држава рекла да га има. Ако нема црногорскога језика, ствари постају много компликованије. Нијесмо више ниушто сигурни. Посебно у оно у што смо тврдили да јесмо. Од чега би требало почети. Па све наново покренути. И, умјесто да сад кренемо напријед, можемо кренути назад. А ако тако крене, ићи ће како нам се неће. Тако пролази онај који крене да се ослони на оно чега нема. Кад човјек сам себи смисли пораз, немогуће је да се избави. Као што не може бити и неко трећи.

На црногорски језик ослонили смо: државу, културу, политику, еротику, фантастику, реконструисану историју (сва спорна, таманија, и тежа мјеста избрисали смо!), финансије, једном ријечју - сјану будућност. Али, ослонили се унапријед на оно чега не знамо има ли или нема. Има ли што безумније? То може да уради само хазардер или лудак, или неко ко је наопако учен. А знали смо да црногорског језика више нема него има. А мислили смо, уз помоћ државе, преокренути ситуацију, па да га више има, него нема. Да мало окренемо државну моћ против језичке. Шта да се језик прави важан усред наше новостворене државе? Ко стоји иза језика, кад боље промислимо? Нико! Ако неко стоји, нека неко каже ко је. Нема никога да каже ко је тај. А ако је Нико, лако ћемо с њим. Он ће у нашем, црногорском језику бити нигдје и нико. Кога може свако да понижава до смрти, и прогони у ништавило.

Хоће ли језик, иза кога не стоји нико да има власт у Црној Гори, или ми, иза којих стоји држава? Много је нешто замислио, као да ми нијесмо ту. Ми ћемо дати власт језику, колико нама треба. И да он служи нама, а не ми њему. Гдје то има да државна власт служи језику? Ми имао власт да га доведемо на мјеру, то

јест да свакоме у нашој држави скратимао језик, ко га пружи више него треба. Не смије се језик пружати на државу, и на државне људе. Како прост народ каже – не смије се лајати на њих. А оvdје има тих, који би лајали и на државу и на државне органе. Многи реже, али нека их. Неке реже, нека тупе зубе у својим ћошковима и подрумима, не смију ланут. Да лану, остали би без језика, знају то они, као што знамо и ми.

Кад би имао ко да га подржава, језик би изградио своју власт у нашој држави. Кад би имао неко да ради за њега, за његова тајна наумљења, духовне ослонце, скривене моћи, за његова противрјечна значења, излудјели би и најпапетнијег. У језику има више моћи него у експлозиву. Али имамо ми начин да га пригасимо, да га вратимо иза зуба, да га свежемо за вилице, нека експлодира доље, у мрачне и пакосне утробе. Кад би језик имао својих послушника, етимолога, његошолога, граматичара, аналитичара, поетичара, етичара, сатиричара, херменеутичара, филозофа, чародејственика, мистагога, богослова, славословаца, ватрогораца, псалмопојаца, боговидаца, и других, не би допустио ником да постоји изван Њега. Језик би направио своју суверену владу у свијету. Завладао би не само главама које мисле и језиче, него и онима који мало шта мисле, и онима који то не подносе. Језик би, кад би имао таквих, направио државу над државом. Све би покорио себи, говорећи да он доноси слободу оном ко му се слободно покорав. То је његова несхватљива логика, и филолошка апорија. Подвикује, тихо, да је најстарија држава, на свијету. Држава која у својој глави сабира највише памети, којом се изграђује најбоља државност живота, најсјајнији суверенитет слободних људи. Држави језика служиле би све друге власти. Тајна наумљења језика су таква. Зато га треба на вријеме бити по глави. А је једнако А и ништа више! Али, ако нам буде одговарало, А неће бити једнако А. Па нека мало трпи мозак, и оних најмлађих, који тек излазе на терен. Опасни су за државу сви који угађају језику. Они разарају сваку власт на земљи. Васпитавати за државу, показало се - помало и подоста - бити по глави!

Нека нам опросте мали првачићи, али А ће бити и мање од А, ако срачунамо да је то боље за нашу државу!

ЛЕВИЈАТАН

Не треба нама црногорски језик да остварујемо разумијевање у држави, него неразумијевање. Ваљда је то више свима јасно, иако причамо супротно. Ко је коме крив, ако неко не разумије о чему се ради? Или онај који подмеће забуне, рачунајући на левијатански улов, или онај који прихвата забуне као важне државне потезе? Је ли крив онај који намјерно говори оно што не мисли, или онај који га слуша, и мисли да тај баш мисли то што говори? Ако некима говоримо то што не мислимо, а они мисле да мислимо баш то што говоримо, зар они нијесу криви што то не разумију, и не виде? Зар није свако крив ко својим очима, и својом памети није видио и разумио како ствари стоје? Зар га неће, таквог, сигурно, неки левијатан прогутати! Знате, макијавелизам је само наивни увод у левијатанизам!

А што да те не збуним и не устрашим, ако могу и ако од тога имам корист, и што да те на крају не прогутам, кад сам улијећеш у уста - каже сваки левијатан, мањој риби. Ако ти ја не подметнем удицу, подметнуће ти неко други. Неко ко те неће ни мало жалити, него ћеш улетјети директно у уста звијери, и нећеш моћи ни знати шта би. Овако ти дајем шансу да сам увидиш кад се ухватиш у мрежу, и да тако спућен видиш, да ништа не знаш о животу, о људима, да не знаш гдје си, ко си, да не знаш с ким имаш посла, да не знаш како ти је име, да не знаш којим језиком говориш ни у каквој држави живиш. Да увидиш практично да ти не живиш, и да умјесто себе носиш своју утвару. Ето, зато сам ти подметнуо забуну, и ухватио те у мрежу, али те још не потапам и не једем за вечеру.

Унутрашње неразумијевање у народу је државни ослонац. То ваљда знате. Владамо ситуацијом док обезбјеђујемо унутрашње тензије, подјеле, оптужбе, грдње. Тако учимо заврзане и заврзанке да се обраћају држави за помоћ, и да губе сваки ослонац међу собом и у себи. Треба да знају, да би се без државне очинске пажње сви исклали као жути мрави. А никад да не сазнају да им то ми све намјештамо, левијатанским умом. Па то је вјештина владања, вјештина могућег унижавања, и уништавања. Кад се дозирају унутрањи конфликти, и конфузије, то је мјера мудре, левијатанске политике. Гледаш како се бруче, заказују битке, подјеле земље и градова, подјеле језика, очева, мајки, браће, а ми све то гледамо, на свјежој интернет презентацији и уживамо у сигурној власти. Компактан народ је опасан за сваку државу. Мало

унутрашњих подјела и завада, није наодмет и за најстабилније дежаве. А не овако, кад смо једва држава. Да нијесу добро гласали на Конику, Брљама и Барама, ништа од наше државе. Ако ћемо да будемо држава, морамо јој подићи ауторитет, а не да је пола народа још ћушка, и налази мане на свком мјесту. Држава је горе, а народ доље, то је аксиом левијатанизма. Нека науче мало да се моле држави. Ако се човјек моли неком, он је пред њим мањи од макова зрна. Ако није тако, молитва не успијева. То знају хришћани, који су нам најнезгоднији. Они би, супротно природи молитве, гордо наређивали нашој држави, ко да смо ми њихива дјеца. Не ваља вам ово, ово вам је никако, оно наопако. Заповиједају, као да су старији и важнији од државе. Једни кажу да је не признају, други да им се у њој не живи, трећи одлазе из ње, и остављају очеве и гробове. Много су дигли главу, питају, каква је то држава, која разбија главу државотворном народу? Једни на сва уста вичу - не ваља вам државни устав ништа, то није устав, то је клопка, други кажу - неће моја дјеца учити накарадни црногорски, трећи - доста нам је српскога, они тамо - застава је сувише локална, нијесмо сви из Катунске нахије, они из мозга вичу - химна је дјело ратног злочинца, не бих јој се пошенуо ни за живот, они одонуда - какав је то лав на грбу, нијесмо ми Млечани? они испод гласа - шта су се испријечили крстови на застави, ми смо једном крст погазили, па додају - хоћемо мало мјесечине на застави, ми смо дјеца ноћи и севдаха. А левијатан црногорски, дремовно слуша и каже – нека, нека. Добићете сви - али на вр кашичице.

С ОНЕ СТРАНЕ

За државу је неважно има ли кога или нема. За њу постоје они који постоје на њеним списковима. На једном списку су постојећи, на другом непостојећи грађани. Ради скривања намјере, спискови се налазе у једној књизи, а државне књиговође знају тачно гдје је ко, и како се коме пише. Они који се налазе на списку непостојећих, наравно да постоје формално за државу, али њихова је гарђанска вриједност сведена на нумеричку.

Који су на списку непостојећих, имају сасвим другачију ситуацију од других, који су уважени постојањем од стране државе, или неке друге важне организације. Они немају никакве шансе, осим оне коју стварно имају. Имају, дакле, ту чудесну

могућност, да постају из ништа, или као непостојећи, да остану на ништа и у ништа. У реалнијем положају су, дакле, него они други, који су уважени од стране државе и служе се њеним протезама. Они немају ослонца изван себе. Немају државе изван себе, немају слободу изван себе, немају предузећа изван себе, немају земље изван себе, немају живота изван себе. Положај је тежак и за слијепо прихватање, а камоли за разумијевање. Јер, ако стварно промисле гдје су, како живе, како ће сјутра, коме у ствари припадају, покрећу вртлог у себи, који им отвара унутрашњу провалију, над којом је исполински тешко остати у свијести. Најчешће дакле не могу да мисле тако тешке мисли, и препуштају се животу који не живе. Понекад они сами свој живот називају – неживот. Кад их неко упита, како су и како живе, одговарају – никако. А на питање шта раде у животу, одговарају – ништа. Кад их неко упита, зашто су се тако препустили неживоту, одговарају – ми смо од свакога заборављени. Нас се више нико не сјећа. Наш живот ником ништа не значи. Нас нема - и, боље би било да нас стварно нема, него што нас овако има. Ако се деси да човјек ослушне нијеме ријечи у њиховој тамној души, чуо би најтужнију запјевку: «Куд ћу ја овакав, кукавац. Куд ћу и како ћу?», па одговара себи: «Нигдје и никуд, нигдје и ником, видим!» Исте се ријечу могу чути и у женском роду, не зна се из чијих су душа жалосније. Такви су животи ту поред нас. Не знамо имена њиховим носиоцима, али сретамо их, мимоилазимо се, сјенке нам се сусрећу, гужвају и даве за нама. Препознајемо њихова лица, али је тешко задржати поглед на њима, јер мрак, туга и непостојање прекида свако гледање. Најчешће их избацујемо из свога ума, из сваке своје бриге, као да су већ мртви.

Грађани који су уважени од стране државе, или неке друге институције, наравно, у предности су, али та предност, ако се промисли, може постати, предност у привиду. И ту је шанса ових других грађана, који амбициозно дају подршку свом привиду, да никад не сагледају своје стварно стање. Чудно је, да неко види своју шансу живота, у шанси, да никад не прихвати мисли које му се изнутра најављују, које га пресрећу на тијесним мјестима, буде из тврдог сна, изненада улете у крвоток и изазову срчану трешњу, показујући за тренутак заврзану непостојање и пропадање у ништа. Шанса амбициозног грађанина јесте да одбије такве мисли као стране, мрачне, ужасне, туђе, иако долазе из његове рођене душе. У њима види само шансу своје пропасти, разарања свега што гради уз помоћ компаније, државе, или партије којој

припада, и танких мисли, којим је смислио себи живот. Не може више ништа да мисли, али не може ни да не помишља, како таквог непријатеља скрива у себи. Тај се унутрашњи човјек, или демон, претвара у притајену експлозивну силу, непознатом руком подметнута. И, не може да се не запита, је ли он онај с којим је договорио свој живот, или је можда више онај непознати, који је остао изван сваког договора и разговора, онај коме никад ни лице није видио, али је чуо његова запомагања и дозивања да му се окрене, да му покаже ослонац унутра, у својој тамној дубини, коју мора једном додирнути, жив или мртав!

Ко је стекао стварно искуство у овој причи, а није га могао стећи, сем, ако се тајно облачио у свјетлост, њему то изгледа као покушај живог да оживи мртвог. Али умурли се брани, и неће да се пробуди јер је опијен самртним сном у којем још само живи страх, од буђења!

ФИКТИОН

Да коначно утврдимо и посветимо сва неразумијевања у Црној Гори. Да доградимо тврђаву у којој ћемо смјестити наше божанство звано – Фиктион. Божанство којем ће се клањати сви језици и све религије. Свака религија је Фиктион, али оне радикалније хоће да докажу да се ту скрива нека виша стварност. Црногорско божанство ће да разјасни те тајне: начином обожавања показаћемо да су сва божанства, само – Фиктион. Она надрастају стварност, не зато што стварно постоје, него што у нама стварају фикцију која предочава себи Нешто што постоји изнад стварности. Црногорски Фиктион биће фикција, али која ће стварно моћи да мијења постојећу стварност. Наш Фиктион биће достојан обожавања, колико буде могао да мијења стварно стање ствари. Имаће моћ да обликује стварност како нама одговара, да је производи гдје треба и какву треба, и да је укида гдје треба и како треба. Тако мора да се покаже стварна моћ Фиктиона, и оправданост вјеровања у њега. Црногорски Фиктион штитиће све црногорске грађане без обзира на вјеру, језик и народност, у мјери у којој покажу слијепу оданост према њему. У тој тврђави ће служити црногорско лаичко свештенство, на црногорском језику, кога, наравно - нема. И то је црногорски изум – јер служити на језику који стварно постоји, сувише је општепознато и традиционално. Служењем на језику кога не-

ма, даје се мистична загонетност служби, и подиже ауторитет обожаваном Фиктиону. Служба која се разумије, увијек је у опасности да неко не покрене расправу поводом неких питања, да неко не покуша мијењање смисла, и започне унижење њеног достојанства. Сужба која се служи на непостојећем језику, осигурана је својом тајном, немогућношћу интерпретације, која је увијек нека деградација. Служба тако неће имати тумаче, имаће само слијепе вјернике и безочне следбенике. Поклонцима ове службе не треба разумијевање онога што раде. Они не дозвољавају себи то ментално замарање. Нијесмо смислили Црну Гору да у њој мислимо, него да не мислимо и живимо. Нема живота ако морамо мислити и вазда нечим разбијати главу. Зато смо у народни живот увели директно (не)разумијевање на службеном језику. У Црној Гори сви треба да знају оно што треба да знају, а то им неће бити тешко. Треба, у ствари да не знају ништа. То је оптимално знање за црногорске прилике и неприлике. Не знати ништа није тешко, али, није ни лако. Јер може човјек да зна много шта, а опет да не зна ништа. У ништа су се само разумијевали први Црногорци. А ови последњи не знају ништа о првима. Али, зато, имају Фиктион!

Студенти црногорског језика не треба да знају ништа, али то им неће сметати да имају све десетке. Не треба ни да стварно постоје, довољно је да постоје на папиру, фиктивно, као и њихови професори. Јер нема још услова да постоје стварно, тако каже црногорска процедура. Фиктивно постојање је и добар тренинг за херменеутичку имагинацију, мистичке вјежбе за проучавање црногорске књижевности, тамних мјеста из дукљанске паристорије и митологије. Они који не постоје, наравно, само могу са успјехом да проучавају оно чега нема. То омогућава црногорски Фиктион. Усвојити за историјски документ, рецимо Љетопис попа Дукљанина, може само неко ко је добро обучен у фиктивном постојању. Кад човјек фиктивно постоји, онда он нема сметње да све то што пише у том Љетопису прихвати за стварност. Педесет дукљанских краљева, нема ниједно познато европско краљевство, али има мало диоклијско, за које се у Европи и не зна. Ко фиктивно постоји, коме је то избор живота, с таквим чињеницама нема никаквих проблема.

Филозофски факултет у Никшићу, добија дубљи смисао, са отварањем фиктивног одсјека за црногорски језик, као првог озбиљног студија фикције. Та непостојећа катедра, даје мистичну стабилност цијелом Универзитету Црне Горе. На другим

факултетима учи се оно што се зна, а на катедри за црногорски језик, учиће се оно што се не зна. Стара питања о небићу, мистеријској празнини, добијају прву озбиљну институцију. На тој катедри треба да се стичу тајна знања о неживоту, недржави, нељудима, нејезику, некултури, нерелигији, непостојећем богу и постојећем небогу. На том одсјеку производиће се, сад је то сасвим сигурно, свештенство за црногорски Фиктион, који треба да да унутрашњу стабилност моћној црногорској држави.

НУЛЕ

Семантички садржај имена Црногорац, постао је сасвим проблематичан. Толико проблематичан да се људи питају, задобија ли потпуно супротно значење од онога које је имало. Тим прије, што је то име некад високо стајало. Изазивало је понос, док се изговарало. Сад је постало постидно.

Је ли то нека унутрашња противрјечност тог имена, потреба за крајностима? Све је мање увјерења и за то! Скоро да је више то увјерење немогуће. Постало је мрачно, и бојати се – празно.

Треба подсјетити на примарни семантички садржај имена Црногорац, а то је – мјештанин, житељ мјеста које се зове *црне горе*, или *црне шуме*. И као што се види, ова семантичка подлога не даје много шансе овом имену. (А значење сваког је лимитирано именом које носи?). Али црногорско име је ипак некад стекло високо значење? Само тако што су Црногорци (мјештани тог збјега) носили српство, као збир културног и духовног наслеђа тог народа. И то унутрашње значење српства у Црној Гори израсло је до великих висина, кроз подвиг и духовно рађање њених значајних људи.

А кад Црногорци испразне из себе свој духовни садржај, који држи национално-културна матрица српство, постају – нико, или нула људи. То је онтолошки и математички тачно, а емпиријски врло провјерљиво. Нула од човјека, нуле од људи. Први Црногорци су чешће употребљавали изразе – ништа чоек, ништа људи, нечоек и нељуди, никоговићи, нико ниотког, никоговина, ништарија, танач, танчица, танковина, ситнеж, несој...).

Међутим треба увести нулу, да би се објаснила нека нова преображења Црногорца, који губи право на то име. Анулирање својих предака у себи, карактера, завјета, у овом случају је

нека иницијацијска карика ка преобраћању у нешто сасвим супротно од оног што је био. Ако је био човјек, пролазак кроз (иницијацијску) нулу, омогућава му да буде не-човјек. Који пролазе тим путем, доживљавају психолошко ослобођење од обавезе која подразумијева име човјек. Видјели смо у јавном животу ових година доста тих који су прошли кроз ту нулу, и ослободили се сваке обавезе према човјеку. Или чојству, како би се то овдје још могло чути. Човјек живи по неким дубљим законима, загледан у то своје и свељудско чудо (човјека) које не може да догледа, а нечовјек функционише уговорно. «Ко да више, код њега ћу запослити своје (не)човјештво. Ништа ме више не занима».

Да ли је Црногорац, уз помоћ иницијацијске нуле, преко ноћи постао Македонац, или, НАТО падобранац? Како се договорише, а да нијесу исто, да исте ноћи предају великој Албанији српску земљу, свету? Само се преко нула то може извести. Грци не дају Македонији да носи то име, и то има дубоких разлога. Име се зарађује, и ко га зарађује цијни га. Не да ником да га узима напрасно и неовлаштено. Грци ваљда знају гдје је Македонија. А који хоће да се зову Македонци, а то нијесу, онда се ту ради о нули. Нула скрива да је нула. И Бугари и Срби дају подршку Грцима да ови не узимају то име. А Бугари и Срби још боље знају ко су Македонци, него и Грци. Срби сад имају много разлога, с обзиром на велику најезду нултих Црногораца, да им не дозволе ношење црногорског имена. Српски језик треба то име да архивира, и искључи из даље употребе. Нека нулти Црногорци нађу себи име, на свом службеном језику, кога нема. Нека га нађу па нека се огледну у њему, као што су се оно «дахије над тепсијом огледале, и на собом глава не видјеле».

Недавна дукљанска прича, сада показује још мрачнији смисао, него што је сама најављивала. Сијање дукљанске магле у црногорске главе, било је срачунато, да што више замраче њихово поријекло, да не знају ко су ни одакле су, да остану ко гуске у магли. А кад сам човјек одустане од себе, наће се неко да га нађе и да му да задатак, који не би урадио нико у својој памети. А кад неко уради нешто што не би нико – исписује се из људи, и из народа, као нигдје и нико.

ФЛЕРТ

У овом времену, велиш, доста је ако имаш и флерт. Љубав имају ријетки, храбри, изузетни - ако их има? Ако нијесу и они измишљени?! Ако такве не видимо у стварном, свакодневном животу, можда су само измишљени? Можда су љубав, витештво и сличне појаве, више ствар литературе него стварног живота? Ако је тако, а много видљивих доказа има да је тако, онда има доста разлога да оптужимо литературу за митоманију, мегаломанију, погрешну педагогију, измишљање, завођење, стварање виртуалних свјетова и ликова, и љубави којих нема нигдје, осим у књигама.

Ако нема љубави на видуку, има флерта, до кољена. Не до кољена, него до грла, до сљепила. Неко флертује тајно, неко јавно, неко вољно многи невољно, неко спонтано, неспретно и немушто, неко врло организовано, софистицирано и циљно. Неко флертује ради себе, неко да би своје присталице и обожаваоце увукао у опаку забаву. Неко кроз флерт разумијева живот, неко само свој јавни посао, и јавни интерес. Једини флерт дебело наплаћују, други то раде без ишта, изводи се над њима, просто, су жртве флерта, јер је немогуће изаћи из његових граница.

Суштина флерта је да се избјегне суштина и замјени површином. Стварни однос према животу, замјењује се игром, удварањем, додворањем, удвајањем, опсјеном, самопоништењем. Ко предуго остаје у флерту, пропада му мозак, губи сваку способност за реално дјеловање, на крају мора да прихвати чињеницу да га је живот избацио из живота.

Нормално је да поданици флертују са државном власти, водећом партијом, али је мало сложенија и високо дијаболична игра, кад власт иницира организовани флерт са својим поданицима. То треба да се изведе таквом технологијом и естетиком, да изгледа - да то није то! Да би се игра изводила, потребна су велика буџетска средства, развијена инфраструктура и технолошки захвати у простору колективне свијести. Као прво, потребно је, што флерт омогућава, значајно умањити количник интелигенције директним потрошачима државне-флерт понуде. Треба их довести у стање флертоманије, која доводи до потпуне отупјелости за битна питања, а наркотичка опијеност их држи у увјерењу - да не чине то што чине, пропала би држава, сунце више не би гријало како грије.

Јавни живот у Црној Гори је организовани флерт на више нивоа. Ништа ново, рећиће те, али последице су већ катастрофалне. Црногорска «сувереност» и «самосталност» су маске под којима се дијаболично и масовно флертује, губећи унутрашњу самосталност, духовну супстанцу, домаћу разговорност, памћење, способност да се живи у свом имену и језику, и на својој земљи. Дијаболичност овог флертовања је високог ранга, јер се намјерно губи оно за шта се вербално залаже. На последњем засједању црногорске Скупштине, посвећеној евроатлантским интеграцијама и могућности признавања албанског Косова, показало се, да су они који су изабрали двоструки политички флерт, изгубили способност да бране елементарно државно достојанство. Врх њихове отанчале свијести је, рецимо, Мадонин флертујући еротско-цинични спектакл и свој Ци Ди Пи. Историјска иронија је савршена, кад албански посланици, који нијесу флертовали него се борили за реално постојање у Црној Гори, налажу исфлертованој црногорској елити, да призна албанско Косово на српској очевини. Очевина је мит, одговарају, заборављени Срби. А у међувремену им је стигао рачун од оних с којим су до бесвијести флертовали. Рачун налаже да више не могу имати своју војску, свој језик, своје памћење, своју државу, своје Косово, своје Петровиће, своју главу, ни свој образ. За све то, имају само лудо увећан свој Ци Ди Пи. На полеђини рачуна додато је још на енглеском: прихватите те чињенице које вам налажемо, и ако вам је лакше да оправдате потпуни губитак пред својим поданицима, кажите да је у њиховом интересу да се једном за свагда одрекну наслијеђене, оптерећујуће митоманије, која остаје у посјед, сад вама страног, српског језика.

НЕГРОФИЛИ

Тема *Горског вијенца* је борба човјека и нечовјека. Нема ту шта да усложњавају књижевни теоретичари и историчари. И кад усложњавају дођу на исто. Јер то је једина тема. А то није мало. То држи и одржава све друго. И никад неће престати, да држи и обдржава, ову ватру међу нама. И у нама.

У *Горском вијенцу* су само човјек и нечовјек. Човјек који мора да постане човјек, и човјек који исто мора да постане нечовјек. Мука оних који су кренули да буду оно што су, и мука оних који су кренули буду оно што нијесу. Нема друге приче ни

друге муке ни данас у Црној Гори. Тако је како год окренеш, и куд се год окренеш. А зна се којијех је више. Једних је толико, да се други не могу видјети. Не могу само овим очима. И рекло би се, ако их уопште негдје има, немају никакве шансе. И ако их има негдје тамо, невидљиво, боље да одустану, него да се узалудно боре против свега на свијету. Против оволико ситнежа и несоја. Које је узело да влада и дијели правду. Успоставља њихове мјере. Хтјели би и Његоша да измјере. Само они могу мјерити мртвога Његоша, а живоме се не смију примаћи. Њима би свануло кад би Његош умро у свом народу, па да они онда узму мртвог да касапе и кроје, и прерађују својим црноумљем. Тако су му се ужељели, негрофили. Таквом су се злоћом надојили. Више жуде Његошеву смрт, него свој живот. Шта ће им свој живот, ако је Његош жив - њима таквима нема мјеста међу људима. Његошева Луча освјетљава знак издајстава и негрофилства на њиховим лицима. Хоће да успоставе нову науку у Црној Гори – мракологију, коју прејезиченим именом називају – монтенегристика. И они мисле, колико су паметни, да се могу под страним именом сакрити, и укрцавати мрак у Грну Гору. Као мало је мрака?! Да, колико су паметни, мисле да је довољно промијенити име, па да ријеше нерешиве проблеме, да буду нови људи. А најцрња клетва у нашем језику је: не звао се именом! Ту клетву су они узели као излаз, и рјешење за своју неразрјешивост. А од те неразрјешивости хоће да направе монтенегристичку идеологију, кроз који би, као на памук, чупали душу Црној Гори.

Шифра њиховога новог «успјеха» јесте – преокретање темељне фрусустарције. Све што су хтјели да учине у култури – изашло је на шиљак. А сви су испољили приличне амбиције да постоје у српској култури и језику, али ћорак. Монтенегристика им је сад једина шанса. Не могу они даље ни дубље, ни љепше, ни сојскије, ни људскије. Монтенегристика никог до сад није родила, ако не роди њих, као свој мраколошки пород. «Злоћа, завист, адско наслеђе. Ово чојка ниже скота ставаља». Нема ту ништа што Његош није видио. Црну Гору би они припремили за «ручак гаду пузећему», па да мртви пјани окрећу коло на таквим баханалијама. Тешко ми је то изустит за људске створове, «али су се црним задојили ђаволом, и њему се, видим, «обештали». «Шта је чоек а мора бит чоек.. Име чесно заслужи ли на њој/ он је (земљу) има рашта полазити/ а без тога у што онда спада?» У што спадају ови Црногорци што мијењају језик и име и народност, оца и мајку? Угађајући власти, а не свом срцу. Угађајући туђинима, а издајући своје

КАМЕНИ ГРАД

Камени град Ратка Вулановића срушен је, јер му није продужена дозвола да буде такав какав је (био). Доста је био какав је био. Доста је говорио шта је говорио. Свака част за оне мушке греде, али не може више. Превише је то дрско за овакву Црну Гору, која је споља суверена, а изнутра поданичка. Како да се дрче онако они камени стубови, да стоје онако јаки прагови и довратци са оним моћним раменима, као некад неки важни Црногорци. То је сувише директна асоцијација. А већ је ступила друга памет на снагу, и други Црногорци, који више не могу тако да стоје, не смију више тако да мисле, не смију ни да личе, ни да подсећају на њих. Не могу више Црногорци бити Црногорци - крути, кошчати, постојани, срчани љубитељи ума. Предложено је таквим Црногорцима да се повуку, сађу са сцене што прије, наглавчке да скоче низ греде, ако их има још негдје у пустињи.

«Митоманска» Црна Гора, званично стављена је на ломачу, као средњовјековна вјештица. Њој нема другог лијека, консезуално је закључено. Нити се другачије од ње можемо ослободити. И постати нови, реални људи. А да би била спаљена, са довољно правних разлога за то, треба доказати да она стварно никад и није постојала. То јест постајала је као утвара, умножена у главама митомански надахнутих Црногораца, гладних и жедних митоманије више него хљеба и воде. Могли су без хљеба и воде, али нијесу мугли без свакодневне митоманије. На суду, коме је стало до чињеница, то су снажне оптужбе против самог живота.

Камени град у Никшићу закључено је, био је очит израз елементарне митоманије. Чиниле су га једноставне, грубе, агресивне фигуре, које на свијету никог и ништа не уважавају. Које су саме сопствена прича. Преписана из наших кости. То је био неки нови Костур град, сушта симболика слободног постојања, одбрана постојања нашом симболиком. За мека чула која смо планирали да уградимо у наше грађане, то је више неподношљиво. Ни од чега ми више не треба да се бранимо, ни на што важно да подсећамо наше сусједе, ни нас саме, доста је нашег узношења и параноичне производње непријатеља. Немамо више ни непријатеља, ни пријатеља, имамо партнере. Оне које ми називамо партнерима, а они нас - кандидатом за партнерство. Кандидат треба добро да пази како се понаша, да хода као по јајима, да неком случајно не стане на жуљ. Да некога криво не погледа. Да коју оштру не рече, да што важно у својој глави не

помисли. Једноставно, бити мек као памук, као непостојање. Е, понашти се тако, а долазити са Балкана, врло је тешко, и не може без јаких инструкција, и константне едукације.

Какав Костур град ту да се диже небу, кад већ треба да дође НАТО и да заведе вјечни мир у нашој земљи? Вјечни мир и процват на нашим гробовима, и друмовима. Па да живимо мирно, као да ништа прије није било. Костур градови и Теле куле су црне тачке митоманске свијести, црне кутије наше укупне историјске катастрофе. Историјску катастрофу смо доживјели, и некако за јад преживјели, али те кутије нећемо отворати. То не би могли издржати. Нека те приче и крике, рашчитавају експерти за катастрофе, нестале народе, бивше приче, изумрле језике.

Не само за подижење градова, него и умјетничких дјела, Црна Гора издаје дозволу, и недозволу - зар то није знао Вулановић? У неку руку то је нормално, у другу ненормално, мисле неки. Јер ако је нормално да Црна Гора доноси просторни план, да пописује грађане, да им узима личне податке, да им опорезује иметак, зар није нормално да некако програмира имагинацију умјетника, који стварају у нашој држави. Јер, како да одржава суверенитет ова држава ако неком лудаку, који је њен држављанин, падне да памет да га разара. Да разара суверенитет до кога се дошло по ту цијену, практично последице дест вјекова. И сад ту муку да разара неки лудак, коме се упали стваралачака ватра личног суверенитета. Слободан човјек има своје разумијевање суверенитета, личног и државног. То је питање на ком гради свој став, однос према свему другом. Он то разумијевање не учи из књига, оно се рађа из његовог самосталног пута. И како сад он да прихвати неко књишко разумијевање суверенитета, или, што је још горе, идеолошко, политичко? Не долази у обзир. Држава је ради људи, ако има душе, тако он мисли. А ако нема душе, што је чешће, онда су људи ради државе. Али тако нешто, људи који носе зрнце суверенитета у свом уму, колико су луди, никад неће признати.

Е, кукали Црногорци.

Милован Кадовић: Фантазија

КРИТИКА

КРИТИКА

Јелица СТОЈАНОВИЋ
Синиша ЈЕЛУШИЋ
Ратко ПЕКОВИЋ

Јелица СТОЈАНОВИЋ

МАСКЕ И ДЕМАСКИРАЊА У *КАРНЕВАЛСКИМ*
БЈЕСОВИМА ВУКА ВЕЛАША

(Вуко Велаш: *Карневалски бјесови*, „Слово“, Никшић, 2008)

Карневалски бјесови Вука Велаша представљају својеврсну културолошко-историјску и философско-социолошку расправу и реминисценцију, преломљену кроз вриједносну и етичку раван и умјетнички уобличену. То није роман у класичном смислу, јер му недостаје фабула, недостају ликови, али је, ипак, дјело доста чврсте и повезане, иако необичне структуре: формални оквир романа је школа (мотив школе), унутар којег се јављају поглавља: разреди и одјељења (у којима се, као у клупама смјештају и повезују мисли, често по асоцијативном обрасцу, размишљања, запажања, разматрања, полемике, - реалност под рухом фантастике и гротеске...).

Школа и разреди се јављају као симболи општег и појединачног у једном (и ограђеном и разграђеном) друштву, друштву које губи свој хронотоп, јер су и простор и вријеме (који су представљени у роману) захватили карневалски бјесови. Предлог за промјену имена школе је и предлог за свеопшти препород, васпостављање и разоткривање истине која је прекривена карневалским маскама. Из наслова и поднаслова проистиче сиже романа; насловом (*Карневалски бјесови*) и поднасловом (*Предлог за промјену имена школе*) одређен је и (назначен) ток и проседе романа: карневалски бјесови се шире човјеком, друштвом, временом (у свим сегментима). Школа је синоним за опште пропадање и карневализацију; обезимењавање и обезвређивање; урушавање вриједности. Својом помамом и бјесилом које се (не)задрживо шири: „Карневал се разлио преко свих обала разума, инстиката, имагинација... Пријети да се прелије у океан вјечности.“ (43)

Друштво и човјек се у *Карневалским бјесовима* симболички пореде са падежним системом, све се своди на акузатив (постајемо објекти) карневала и инструментал (оруђа у његовим рукама); - уналету лудила, губитка свијести и савјести, расуђивања и просуђивања. Нема номинатива, нема номинализације (нема

субјекта..., нема човјека; зато се често у роману потенцира: „Људи смо“, а као да нијесмо...): „Постајеш акузатив њиховог презира и четврти падеж везирству које свој очај и самопрезир трафикују у ‘прогрес’“ (16), „...и огромни напор **скромних људи**, честитих предака, у миленијској ријечи живота, у **Литургији** живота, рода и рада, постали су четврти падеж шестог падежа овог слојевитог лудила.“ (114)

У *Карневалском бјесовима* води се полемика са карневализацијом и оним што она говори, носи, чини и нуди. Полемика се односи на неминовност и тежњу за демаскирањем и пројављивањем свјетлости и истине. А карневализација каже: „Његош је геноцидан писац’, ‘Андрић је писац за служавке’... ‘Нећемо са гулама у Европу’ (тј. нећемо са самима собом у Европу). Петар Лубарда – *Косовски бој*, сликарски обрачун са косовским митом; *Битка на Вучјем долу*, величање црногорске борбе за слободу...’, итд, итд...“ (150)

Предлог за промјену имена, и имена школе (односно враћање имена и именā) симболизује како формалну тако и суштинску промјену: декарневализацију. Предлог за промјену имена је симбол вјечите и људске борбе против свега онога што потапају и гутају карневалски бјесови (својом маском и лажношћу – карневалском). Предлог за промјену имена школе је и предлог за промјену свега онога што је допринијело промјени имена (прије би се могло рећи враћања имена јер је све лажним именовањем обезимењено и обезвријеђено): „Имали смо и сачували биће – **име, језик, писмо и вјеру** – јединичне вриједности свих разумних бића и сваке културолошке сложенице и **литургичне** вриједности са којима смо ушли у словесност-номиналности, медитеранства, европејства.“ (37) То је позив, призив, вапај; крик и зов, за промјеном и уздигнућем из свопштег посрнућа (посрнућа названог - карневалски бјесови); позив да се чују: разум, срце и сунце (110)... Литургија живота, рода и рада (114)...

Карневал је и метафора друштва, школе, града, Боке, Црне Горе; - и, изнад свега, овог времена, времена без вертикале; времена и простора гдје је вертикалу замијенио свеопшти карневал садашњице (или скрневал, како се каже у роману)... Управо се проблематика романа креће око карневализације, скрнављења оног најсуштаственијег, оног што су сачували вјекови (имена, језика, писма и вјере) и што (обезимењавањем) захвата општа карневализација. Роман је полемика са карневалским идејама,

фарсама, маскама, изобличеностима; промјена треба да проистиче из „вертикале знања“, да представља „образ, мemento“: „Заједница која одгаја и коју гради карневализована свијест, производи своју пропаст. Живи у трафикованим формама очаја и самопрезира“. (10)

„Предлог је глас милости за све људско.

Осим за бруталне вишкове карневала“. (11)

Обезимењавање (формалном промјеном имена) веома се раширило и захватило многе сегменте тако да, подстакнут Вергилијевим савјетом Дантеу („изречен у једном од вирова пакла“): „Не гријеш ко забиљежи и памти“, *Предлог* тражи да се врати (исконско) име које има вертикалу (парадигму), протјерано и заборављено. Враћање имену значи враћање и суштинском, коријенима; представља враћање садашњости (карневалом обезвремењене) у ток (истинског) времена (од искони); - јер: Бог не чини да није било оно што је било. „То чини онај други“ (18), који све што је било претвара у свеопшти карневал.

Преименовања су, донијела: „говорни зијев, значењску празнину и какофоничну рогобатност“. Оквир за промјену имена (што је и оквир романа) јесте промјена имена школе Иван Горан Ковачић, и предлог: „школи Иван Горан Ковачић да се врати њено име“. („Има ли већег и љепшег успјеха, за скромног учитеља, школу и ученика, Троповића, Његоша и Српску народну на Топлој, и погоднијег имена за нашу, од имена **Гимназија ‘Савина’, Херцег Нови?**“ (220)

И свему да се врати његово лично име (позива приповједач у *Карневалским бјесовима*), кроз то и његова парадигма: нижу се (подаци, приче, казивања, о преименованом и/ли/ обезимењеном): тако је и школа у Котору „нама најближа, старија од наше и најстарија у данашњој Црној Гори – изгубила име свог **оснивача**, Стефана Митрова Љубише...“ (26)...; „Дом здравља ‘Др Стеван Мрђен’, Херцег-Нови, сада је Дом здравља ‘Херцег-Нови, Херцег-Нови...“ (33); Институт ‘Др Симо Милошевић’, Игало, постаје ‘Медитерански центар...“.

Ово опште лудило (бјежањем од имена) довело је до помамне, и узалудне, тежње за промјеном имена и онога што свему даје име: језика и имена језика (који је „‘по истини и правди, српски;... (Милан Решетар, Дубровчанин)“, 121. Као знак ‘прогреса’ је и настојање „да се мјесечарски језици уведу у наставу... ‘Црногорски језик’, у Црној Гори, по праву националне мањине? Или по праву трулежи из секташког мјесечарства 1946.

године? Или план Савића Марковића Штедимлије, објављен у усташкој публицистици, 1944. године? И теорија ‘великог лингвисте’ Владимира Бакарића, објављена 1967. године, којом се разђипала потоња сапуница идеолошког карневала?’“ (164)

У *Карневалским бјесовима* полази се од Хајдегера и његове мисли: „Језик је кућа бића“. Како се ради на промјени (модификацији и мутацији) бића, тако се ради и на промјени његове куће. Зато се на путу и удару карневала нашао језик и све оно што он носи, и они који су прави носиоци језика (и бића). Карневализација у роману говори „**Његош** је, уз **Вукову** помоћ, Црногорцима наметнуо / украо језик’“, а као одговор се намеће питање: „Нека се карневали најприје договоре да ли су Вук и Његош крадљивци језика или су језички намет на вилајет.

- Вуков и Његошев језик су једно;
- Вуков и Његошев народ су једно;
- Његошева и Вукова вјечно озарена прича **једно јест**.

То су **три чисте** ове приче. Вук и Његош су **неимари куће бића**.“

А кад прођу карневалски бјесови (или кад се разоткрију маске), кад се п(р)ојави лице иза карневалских бјесова, да се врати биће кући и да се врати кућа бићу; - и „Херцегу од Светога Стефана и Светога Саве, у Старцу од камена – гдје се ‘људи владају по обичајима отачества и по законима светог краља Уроша’ и ‘Богу се моле на своме природном језику славеносербском’ - како стоји у много европских докумената“. (227)

Карневалски бјесови се симболично завршавају наизглед једноставним предлогом:

„... да нашу школу угнијезди име

Гимназија „САВИНА“ Херцег – Нови!“,

а то значи, да се свему вратити његово (лично) име (његов лик, праобраз), и да се све вратити свом имену. Да се врати себи... Ко је од себе, и од свога, отишао. А Вуко Велаш ни својим дјелом, ни својим животом, - није. Свједочио је Вука, Његоша..., и живио и живи истину и истином.

Синиша ЈЕЛУШИЋ

РИЈЕЧ И СЛИКА У СТВАРАЛАШТВУ ПАВЛА ПОПОВИЋА

- Скица за архетипско тумачење-

„Стваралаштво Ришњанина Павла К. Поповића непосредно нас уводи у оно што је Николај Берђајев звао тајном стварања или, прецизније, стварањем као свагда синергијским предикатом који повезује Бога и човјека. У Поповићевом случају у једном сасвим особеном смислу. Наиме, Павле К. Поповић се (са својом пожртвованом ентузијазмом и благодарном личном скромношћу, која се огледа у стваралаштву које његује) представља као стваралац у два умјетничка медија: поезија у визуелној умјетности и особеној фотографској слици, која припада форми фотографије са елементима статичног филмског кадра“.

Нарочито ми је стало да нагласим да је у том вишеструком облику присутност стваралачког божјег необично ријетка. Мало је оних код којих се једновремено јавља изразити таленат стварања у умјетности слике. Ваља подсјетити на великог српског пјесника и сликара Ђуру Јакшића, који је управо по тој особини двојаког стваралаштва (пјесништво и сликарство) велико име епохе романтизма које у том смислу превазилази друге ствараоце, без сумње значајне у једном или другом медију. У сличном значењу може се говорити о пјеснику Растку Петровићу, правом примјеру мултимедијалног стваралаштва (књижевност, сликарство, ликовна критика, филм), брату велике сликарке Надежде Петровић. У овом случају, уопште се породица Петровић појављује као носилац двојаког божанског стваралачког дара: у пјесништву и ликовном умјетностима.

Поповићев стваралачки поступак најпрецизније се може објаснити барем овлашним указивањем на феномен метафизичког квалитета у умјетности, који је, како знамо, за Романа Ингардена онај дистинктивни атрибут вриједности књижевне умјетничке творевине. Познато је да је овај пољски феноменолог у остварењу метафизичких квалитета налазио врхунску могу-

ћност књижевног умјетничког дела. Тек помоћу ових квалитета оно што је у умјетничком делу приказано добија неки смисао, неко посебно значење постаје нешто доиста значајно и вриједно. Објављивање метафизичког квалитета, саопштава Ингарден, у вези је са „крајњим дубинама бивствујућег“ и одводи нас у „поноре дубине бића“. „Он је дубоки и тајни дрхтај који прожима читаво наше биће... Његово објављивање твори врхунац и крајњу дубину постојања.“

Нимало случајно, позитивистички усмјерени теоретичари своју критичку оштрицу усмјеравали су на мистичну или интуиционистичку раван ове феноменолошке верзије у приступу књижевном/умјетничком дјелу.

Из овога производи се да се, кад је о метафизичким квалитетима ријеч, нарочита веза може се успоставити између овог става и става хришћанске естетике која истиче мистичку раван духовне творевине која се огледа у некој врсти визије *умне љепоте*. Стога душа тражи путеве да се тој љепоти приближи... то је духовно „небо“, како се говори у *Постању 1, 2*, које се огледало у земаљским водама.

С овим је у вези и одређење основне равни Поповићеве поезије, али и Поповићевог визуелног експеримента, до кога доспијевамо парафразирајући наслов значајне књиге Виктора Франкла *Нечујни (тихи, благи) вапај за смислом*, који је нимало случајно, формулисао оснивач логотерапије, и који је као најважнију психолошку функцију одредио човјекову потребу или нагон за Логосом као трансцедентним смислом. Укажимо и на могућност далекосежног повезивања Франкловог појма „вапај за смислом“ и Ингарденовог „метафизичког квалитета: и у Франкловој логотерапији и Ингарденовој феноменологији присутност Логоса, која је присутност, без остатка, метафизичке нарави, јесте неопходан услов егзистенције аутентичне личности, али и вриједне умјетничке творевине.

Слиједећи овакво одређење, уколико бисмо сада скицирали једну условну типологију пјесничке традиције, онда би пјесништво Павла К. Поповића припадало оном смјеру коме, примјерице, припада поезија Момчила Настасијевића, при чему, прецизности ради, имамо у виду прије свега значењску аналогију, а не ону формалну (синтагматску конструкцију стиха, херметичност и звук) по којој је Настасијевић посебно познат.

На примјер:

*О Боже једини,
посвећене нас,
свитање нас обгрлило...*

*Свака друга врата вуковима воде
и новом грчу, беспомоћног страха
под голубљим ноктима
дрвета с'јесени ове.*

*Скривени под танком кором муља
жваћемо иловачу
ликова наших
док се они листају у тамној локви
ДРВЕТА МОГ С'ЈЕСЕНИ ОВЕ.*

У овим стиховима, а неријетко и као визуелни објекат на Поповићевим фотографијама и цртежима, посебно је карактеристична појава симбола дрвета. Познато је да дрво симболизује манифестацију бића у цјелини, универзалну супстанцију (*materia prima*) и да у том смислу представља синтезу неба, земље и воде, као и симбол средишта свијета. У Грчкој ријеч *hyle*, која има исти смисао као и праматерија, дословно значи дрво. Из овога слиједи вјечно трајни живот, неумрли дух, бесмртност, васкрсење и животни принцип.

Дрво живота и дрво познања расту у рају; дрво живота је у његовом средишту и означава регенерацију, повратак праисконском стању савршенства.

Општи симболизам дрвета је постојан: дрво крије надљудску (метафизичку) мудрост и знање. Познато је да су келтски свештеници друиди обожавали дрвета, да су се и Германи и Словени

молили у гајевима и да је у Срба до данашњег дана остао обичај да литија одлази до одређеног дрвета које се зове запис. Словени су се молили светом дрвећу, а вероватно и деблима која су била осушена, и зато су се нека словенска божанства називала балванима.¹

Ваља посебно указати на двојаку симболику дрвета: У једном смислу оно представља Логосну прожетост/Дрво живота, у другом монашку издвојеност: созерцање Бога, односно суштине сопства. Подејетимо да је у византијској традицији монаштво управо “узимање анђеоског лика“, то јест напуштање света и служење свету молитвом и подвигом...

Архетипска раван, која је колективна вјековна мудрост (уп. појам колективно несвјесног у аналитичкој психологији К. Г. Јунга) садржана у дубинским слојевима психе који смисао/ Логос у себи конструишу, наводи се симболичком значењу дрвета у стиховима:

„Дрво с јесени ове
Одлази у тишину...
Проклијалих дрвореда,
Хармонија осаме...

Усамљено дрво, негдје с јесени
потражих га,
отиском у себи,
улазих му у крв.
Немах друге,
Узимам му утиске у папрати..
Немах друге,
ЗБОГ ЊИХ,
Бјежах испод спржене росе.

Са бјелином чедне зоре,
орошен мамурлуком
тражим
унутрашњу красоту
бијелог облака
или залеђене воде
праскзорја мог.

1 В.: Војин Матић, *Психоанализа митске прошлости*, Београд, Просвета 1976, стр.11

Симболичко значење Поповићевог пјесништва највећма је сагласно значењу основног симбола његовог визуелног стваралаштва: камену. Уочена је симболичка повезаност камена и дрвета, који „могу да представљају читаву васељену“. Отуда се и камен: делфски „пупак света“, сматра за трајно, поуздано и неразориво средиште из којег цела васиона зрачи и на које остаје упућена у погледу стабилности и кретања.²

У односу на Поповићеву визуелну усмјереност на форму камена (било да се ради о фотографији, цртежу или филму), необрађеног камена посебно, важно је значење које се у предању налази: необрађени камен управо је веза с трансцендентним и стога је спуштен с неба (према неким хришћанским легендама Христос је рођен из камена); пошто је измијењен, уздиже се према њему (Богу, небу). С тим у вези је и захтјев да храм мора бити изграђен од необрађеног камена, а не од исклесаног: *...јер чим на њ спустиш своје длијето, оскрнавит ћеш га (Књига изласка, 20, 25)*. Прелаз од необрађеног камена на камен који је Бог обликовао, а не човјек) прелаз је од непросветљене душе до душе просветљене божанском спознајом. Вјероватно је у томе мајстор Екарт налазио разлог за увјерење да је камен синоним за спознају.³

Имајући у виду значење доминатних појмова/симбола Поповићевог стваралаштва: дрвета, али и камена, доспијевамо до још једне битне особености коју баштинамо на трагу византијског естетског искуства. Наиме материја (савршенство аналогно поменутом архетипском односу када је о симболу дрвета или камена ријеч) као Логосна супстанца постаје по благодатним енергијама дјелом (творевином) Божанског бића: „Твар је испуњена божанском силом и благодати...“ (Св.Јован Дамаскин). Ова „испуњеност услов је происхођења љепоте али и њеног поимања у преображеном духу/личности.

Стога се природни конкретум у стваралаштву Поповића: камен или дрво не јављају као пука, у себи довољна форма. Напротив њој је примјерен естетски смисао који производи из природе трансцендентног, а који својим пјесничким или визуелним умјетничким поступком Поповић објављује.⁴

2 Уп.: Ђ. К. Купер, *Илустрована енциклопедија традиционалних симбола*, Београд, 1986, стр. 61.

3 Уп.: J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 1983, str. 245, 246;

4 Примјера ради, аналоган поступак налазимо у пјесништву

Управо нас Поповићева склоност ка визуелним истраживањима може упутити на особена теориска промишљања једног од највећих стваралаца у умјетности филма друге половине XX века. Уношење хришћанских естетичких ставова у визуелно творење било је особно карактеристично за Андреа Тарковског, који је умјетничко стваралаштво разумјевао као духовни напор који тежи да усаврши човјека: у његовој визури, слика свијета који нас плијени складом мишљења и осјећања, својом племенитошћу и одмереношћу...

По његовом суду, умјетник изражава ове битности (нпр. саосећајност и суровост, безграничност и ограниченост), која је детектор апсолута *sui generis*. Кроз ову слику је подржана свјетлост о бескрају: вечности у коначном, духа у материји, уобличеност у обезобличеном.

О умјетности се може рећи да је симбол свеопштености (макрокосмоса-Његош), будући да је повезана са апсолутом духовномистином која је скривена од нас у нашим позитивистичким, прагматичним делањима.⁵

Посебна значењска раван Поповићевог пјесништва усмјерена је на семантику молитве/покајања, којима се код највиших, конституише мистичко искуство:

„осмијех прелијеће дјетињим
уснама,
пружам руке
Теби Госпде...

Изгубљен од праскзорја
Тражим неког у дну душе
Зидајући тишину у себи.

У покајању мом,
суза ми кану...
док у магновењу,
ишчезава ноћ.

владике Рада: “Око моје слједи и налази/Свуда чуда твога присуствије“ (*Химна ноћи*). Стога за Његоша свеколика творевина јесте ...велики храм свеславија Божјега (*Његошева биљежница*);

5 В.: Андреј Тарковски, *Вајање у времену*, Београд: Аноним (1999)

Из стихова, којим могу да посјете на хаику форму азијских пјесника,⁶ као да еманира тишина/молитвено ћутање; она нас повезује с појмом исихије (безмолвије) према коме се онај који трага за молитвеном тишином назива исахастом (тиховатељем, безмолвником). Митриполит Антоније Блум указује да су „Грчки оци (су) поставили ову таштину, коју они називају исихиа, и као почетну тачку и као коначно постигнуће у молитвеном животу. Тишина је стање у коме су све моћи душе и све способности тела потпуно смирене, тихе и сабране, савршено будне, а опет слободне од било какве пометње и узнемирености“. Ријеч је овдје о тишини у којој молитва сједињује душу са Богом.⁷ Пјесник овдје, савршено кохерентно поимању молитве, уводи велику тему покајања која, сажето формулисано, значи да „признајући своју слабост и немоћ затражимо помоћ од Онога који нам је једини може обилно да пружи, опет преко наше вере, наде и љубави“ (В. Јеротић).

Али, стало ми је да нагласим, књижевно-теоретско или теолошко тумачење, које се, по природи ствари, мора изложити језиком рационалне анализе, нипошто „до краја“ не може саопштити оно битно несаопштиво суштество Поповићевог пјесништва (као и сваког правога пјесништва, уосталом), коме је, стога, примјереније трепетно наслућивање, попут онога које нас обузима у *освитама* у којима *личим на дијете које плаче/ заваран сјенком наде/ дрвета мог*.

---

6 Наводећи хаику стихове великог јапанског пјесника из седамнаестог стољећа Башоа: Кад пажљиво загледам / Видим расцветалу назуну / Крај живице, проф. Сузуки ИСТИЧЕ ДА ЈЕ „СИГУРАН ДА ЈЕ У ТОМ ТРЕНУТКУ У ЊЕГОВОМ СРЦУ ЗАТРЕПЕРИЛО ОСЈЕЋАЊЕ СРОДНО ОНОМ ШТО ШТО ГА ХРИШЋАНИ НАЗИВАЈУ БОЖАНСКОМ ЉУБАВЉУ, КОЈА ДОПИРЕ ДО НАЈВЕЋИХ ДУБИНА КОСМИЧКОГ ЖИВОТА“ (D. T. Suzuki, E. From, *Zen budizam i psihoanaliza*, Beograd, No-lit, 1973, str. 25-26).

7 Вид. Митрополит Антоније Блум, *Молитва тишине* (пол. 8), у: *Жива молитва; Храброст за молитву*, Крагујевац: Атос, 1966, стр. 98-114.

КЊИЖЕВНИ КРИТИЧАР ВОЈИСЛАВ ЂУРОВИЋ*

О књижевним жанровима, језику, „рубној“ књижевности и документарној прози

Књижевни критичар, есејиста и публициста Војислав Ђуровић, који је преминуо прије неколико година, неправедно је запостављен и недовољно оцијењен као стваралац. За живота је објавио књижевнотеоријску студију *Средства и дјела*, антологију патриотске и револуционарне поезије *Пјеснице, знаш свој дуг* и зборник поезије и прозе *Под луком дуге*, а приредио је за штампу збирку есеја *Документарна проза* која, на жалост, још увијек није угледала свјетлост књижевних излога.

Објавио је више стотина прилога у листовима и часописима из Београда, Загреба, Сарајева, Новог Сада, Титограда (Подгорице) и другдје, а годинама је објављивао критике и коментаре у листу *Четврти јул*, у којем је био уредник културне рубрике.

Веома отворен и радознао дух, стваралац широких интересовања, он можда нема заокружено критичарско дјело, нити се може сврстати у неку владајућу књижевнокритичку школу, али несумњиво посједује препознатљив критичарски рукопис.

Његова критика није ни академска, нити импресионистичка, у ужем значењу ових термина. У основи свих његових текстова је превасходно есејистички начин размишљања: „Есеј је мислим, највиши израз напора да литература обухвати свијет у својој тоталности“. Безмало свака књига коју је оцјењивао њему је служила као основа за синтетично промишљање мотива, тема, жанрова, књижевноисторијског контекста у којем су та дјела настајала.

Ђуровић књижевност не посматра само као чин књижевног процеса него као, и прије свега, и производ моћи језика и зрелости културе у њеном историјском развоју, као индивидуални чин који се искључиво оцјењује по ономе што је примјерено умјетничком стварању, као и антрополошким, феноменолошким и универзалним својствима дјела.

У студији *Средства и дјела* Ђуровић се бави етосом стварања, слојевима језика, односом поезије и слободе, поет-

ским и епским елементима у савременој прози, поезијом као „математиком литературе“ и другим темама. По њему, како је с правом примијетио Бошко Богетић, поетско је најважније средство слободе и врхунске умјетничке остварености у књижевном дјелу, док је поезија својеврсна историја човјека, „почетна и крајња искључива слобода у нашем свијету“, која се једном не стиче већ се сваки дан изнова осваја, преображавајући се у „трајност памћења“.

Ђуровић, чини се, као да слиједи схватање бивших надреалиста поезије као „непрекидне свежине света“ (Душан Матић) и доживљај пјесника као „граничара бескраја“ (Оскар Давичо). Он сматра да „ријеч о поезији као ријеч о слободи је ријеч, о вазда друкчијој и увијек новој људској акцији која је осуђена на све (не)услове у којима настаје“, сматрајући да је, „неограничена у тражењу“, умјетност „ипак ограничена у налажењу“. „Пјесма је“, каже он, „непризнавање никакве друге солуције у историји свијета“ наглашавајући да „темељ на коме почива умјетност није форма него хуманост“. По њему, пјесма је „први и трајан дар човјеков“ и „непресушни источник проблема и неодгонетности и ‘свјесности’ бића...“

Према Ђуровићевом схватању, елементи поетског постоје у свакој реченици: „у свакој прози садржана је дакле и поезија“. Присутну поетизацију у прози домаћих аутора он види као „окоштавање стила“.

Посебну пажњу Ђуровић посвећује анализи књижевног језика „као синтези историјског тока језика и литературе“ који је изнад свакодневне комуникативности језика. Језик није, истиче он, средство већ исходиште поезије.

Анализујући појединачна дјела он доказује да је књижевни језик далеко од говорног: „то је језик интелектуалног причања, монолога; то је језик интелектуалног рада, историјске свијести и поетског напона; то је језик течног читања, али не говора више; у њему има изванредне музикалности, али нема говорног тока“.

Епске слојеве језика, као „бираног језика“, у домаћој књижевности Ђуровић прати од народне пјесме, преко Његоша, Андрића, Меше Селимовића до млађих писаца, а посебну пажњу посвећује укрштању епског и лирског – од посланица Петра I Петровића до поезије настале у НОБ-у. Та епска инспирација је „присутна у нашој књижевности до дана данашњег у под-свјесним слојевима нашег бића“, али, по њему, та линија садржи и опасности ограничења.

Ђуровић је у књижевним критикама и есејима дао драгоцен допринос изучавању особености тзв. рубних књижевних форми. Највећи број ових текстова објавио је почетком 70-их година прошлог стољећа у *Књижевним новинама*. Један је од првих код нас који је систематски и оштроумно анализовао књижевне жанрове као што су мемоари, дневници, писма, хронике, фељтон и сличне форме које дуго нијесу биле у првом плану интересовања науке о књижевности. На неколико десетина страница он излаже своје књижевнокритичко и теоријско виђење ових жанрова, њихов књижевноисторијски и културолошки значај, бавећи се разликама између њих и провјеравајући своје ставове приликом вредновања конкретних дјела. Он сматра да ова, тзв. документарна проза није само документ, већ и књижевни текст који има аутентична својства примјерена литерарном изражавању.

Најобимнија Ђуровићева истраживања посвећена су мемоарима као веома присутном жанру у домаћој књижевности. Овај критичар најприје полази од мотива аутора приликом писања мемоара, као „накнадног живота“, чина преваспитавања и „ослобађања“ и вида трагања за идентитетом. Но он подсјећа на то да мемоаре, обично писане са историјске дистанце, најчешће одликује „накнадна памет“, непоуздано сјећање и потреба аутора да сведу рачуне са властитим животом и да су они, по правилу, дијалог два времена – оног у којем су писани и оног о којем се пише, што упућује на њихове ограничености. Међутим, Ђуровић их посматра и оцјењује, прије свега, као књижевну чињеницу и литерарну вриједност.

Овај критичар учача разлику између историографије и мемоара који настају укрштањем историографског поступка и књижевног исказа, чији статус, по њему, није довољно јасан у савременој књижевности, али их брани од сврставања у тривијалну књижевност и фељтонистику: „Историограф описује догађај, мемоарист његову карактеристику. Једно је памћење детаља, друго сликање карактера“. (Ђуровићева запажања слична су тврдњама угледног књижевног историчара Предрага Протића да историчари не цијене мемоаре јер у њима има превише литературе, док књижевници имају резерве према њима стога што је у њима одвише историје.)

Мемоари се, примјећује Ђуровић, читају са доста историографске критичности: „Не настају мемоари да би били унапријед литература, и, слједствено томе нијесу најбољи ме-

моари они који су хтјели унапријед да буду литература; а прави су мемоари и, најчешће, они мемоари који настају с правим поводом“.

Ђуровић полемише са критичарима који оцјењују мемоаре као жанр са мање вриједности од осталих књижевних жанрова „ако имају исти ниво литерарности и мисаоности, уз то што имају и, особену историографску конкретност, чак, добродошлу прецизност“. „Један књижевни поступак вриједи онолико колико је у могућности да обујми и да на продуктиван начин третира историјску реалност која се у том тренутку нуди као стваралачки изазов; један књижевни израз вриједи онолико колико је у стваралачкој моћи да изрази животне чињенице, осјећања и размишљања човјека; и, напокон, један књижевни жанр вриједи онолико колико је даровит књижевник који се њиме бави.“

Иако су продужени чин историје, мемоари су, по Ђуровићу, првенствено литерарни поступак будући да стваралац историје постаје писац мемоара онда када престаје бити судионик политике. „Мемоари су фрагментарно успјела књижевност, што не значи да у цјелини не припадају књижевности, да у принципу нијесу књижевност.“

Бавећи се и особеностима дневника као књижевног жанра, који настају у тренутку збивања, критичар посебну пажњу посвећује испитивању разлика између њих и мемоара: „Дневници нијесу мемоари, ни мемоари пак дневници. Дневници су (писмено) памћење (на лицу мјеста), мемоари су накнадно исписивање запамћеног: одатле журналистички елементи у дневницима, и медитативни у мемоарима“. „Дневници су непосредност, мемоари искуство чињеница.“ Разлика између њих је у мотивима и тренуцима њиховог настајања. У дневницима аутори пишу срцем, посматрајући историјски догађај изнутра; њих су писали они који имају доста слуха за збивања и вријеме па стога у савременој литератури имамо мало дневника, а готово да немамо успјелих дневника обичних бораца.

И писма, као књижевни жанр, Ђуровић посматра као преплитање низалитерарних и ванлитерарних форми изражавања и могућности међужанрова, зависно од личности и дара аутора; у својим најбољим примјерима она, по њему, нијесу само сива грађа за књижевност, већ су према њој амбивалентни. Он примјећује да писмо, као „дијалог на растојању“, иако има многа друга књижевна својства, остаје изван књижевности ако се, на одговарајући начин, не интегрише у њу, дакле ако у себи

не садржи довољно књижевних чинилаца. Писмо је, истиче Ђуровић, још у антици израсло у специфичну књижевну форму, а доцније се јавља као посланица /epistulae/ док се код нас узима више као архивски материјал него као књижевни текст.

Анализујући фељтон као књижевни жанр и начин мишљења, критичар закључује да ова форма настаје на маргини литературе, али и из средишта живота. Више комуникативан него дубоко истинит, фељтон је типична модерна форма, отворена за све садржаје, која има толико подврста колико има тематских области које се у њему обрађују. Он је више утемељен на тренутној рецептивности читаоца него на дубинској креативности. Њега, по Ђуровићевом мишљењу, треба посматрати као поступак и начин мишљења, а затим „као (данас) најмасовнији жанр о коме се мора размишљати у контексту осталих новинарских и књижевних форми које се једна у другу стално претапају, које играју специјалистичку улогу у стваралаштву и интегративну функцију у култури и друштву“.

Ђуровић се посебно бавио утицајем мемоара и дневника на модерну књижевност приговарајући критици због тога што није посветила довољно пажње њиховом значају у развоју литературе. Веома су подстицајна његова истраживања Андрићевог односа према дневницима и мемоарима као „литератури докумената“ и коришћењу ових жанрова у дјелу славног писца. Андрић је, према Ђуровићевој оцјени, веома добро знао вриједност ове литературе, иако сâм није писао ни дневнике нити мемоаре, јер је сматрао да „писац треба да пише и прича, али не да од свог живота ствара причу“. Он је о њима писао као о дијелу традиције домаће реалистичке литературе, али је добро познавао и њихове недостатке и ограничености.

Своја размишљања о особеностима мемоара и дневника Ђуровић испитује и на конкретним дјелима Јаре Рибникар, Милована Ђиласа, Влада Зечевића, Мирослава Крлеже и низа других писаца и тако заокружује овај дио свог критичарског истраживања.

Он се посебно бавио особеностима савремене патриотске поезије, пјесништвом које је настало у вријеме НОБ-е, када је, по њему, дошло до ренесансе народне поезије и стапања нових садржаја у „старе“ форме.

Његови текстови посвећени писцима у Црној Гори, чија је дјела посматрао као саставни дио српске књижевности, објављени у низу листова и часописа, представљају својеврсну

панораму књижевних појава и стваралаца са простора Црне Горе и у њима се препознаје особен Ђуровићев стваралачки рукопис. Писао је о народним пословицама, књижевности пред-његошевског доба, Петру I Петровићу, Његошу, као и о најзначајнијим писцима разних генерација у XX вијеку.

Ђуровић је писао и ликовну, позоришну и филмску критику, коментаре поводом разних друштвених, политичких и културолошких тема што свједочи о његовим широким интересовањима и потврђује да је био веома отворен и радознао дух.

Милован Кадовић: Филозоф и материја

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Предраг ВУКИЋ
Никола МАРОЈЕВИЋ
Петар РМУШ

Предраг ВУКИЋ

КЛИМАТСКЕ ПРИЛИКЕ У ПОДЛОВЋЕНСКОМ КРАЈУ У СТВАРАЛАШТВУ ВЛАДИКЕ РАДА

Цетињско поднебље од праискона одликује сурова клима пуна крајности. Врела и спарна лета смјењују олујне јесени и дуготрајне зиме са студеним налетима вјетра и наметима снијега. Олујне кише, по којима је Цетиње иначе познато, знају потрајати данима, а понекад и седмицама. Пљускови праћени сабласном грмљавином и налетима вјетра смјењују се током цијелог дана. Кретање на отвореном простору је максимално отежано. Док цетињске олује трају, стиче се утисак као да су се све стихије природе, и видљиве и невидљиве, ујединиле противу човјека. Не заборавимо да је у некадашњој Југославији од Ћевђелије до Триглава Цетиње био и остао град са највећим кишним талогом у току године. Природно је да овакви екстремни климатски услови неповољно утичу на колективну психологију малобројне цетињске популације. Човјек који је непрестано изложен овим климатским приликама неминовно постаје анксиозан и напет или пак депресиван и склон апатији. Или се у истој личности ова дивергентна патолошка стања узајамно смјењују угрожавајући и реметећи њен душевни мир и спокој. Да климатски услови и у другим поднебљима значајно условљавају колективно психолошко стање становништва одавно је познато. Једна изрека каже: Поднебље зна да преоре душу човјекову. Док је стара француска пословица још одређенија: Кад напољу пада киша, у мени је јесен. И доиста је тако. Сви то знамо из сопственог искуства.

Нема сумње да су одлике ћудљиве цетињске климе у личној мјери утицале и на сензибилан дух владике Рада и његово психолошко стање. У току свог маловременог живота владика би се често нашао тако рећи заточен иза зидина цетињског манастира или његове Биљарде док би Цетињским пољем бјесниле олујне стихије праћене кишом, грмљавином и заглушујућим хујањем вјетра. Сива камена брда која са свих страна окружују Цетиње као и чињеница да је Црна Гора у Његошево доба била опкољена

непријатељским силама, Турском и Аустријом, сабијена у својим гудурама, голетима и недоходима и без излаза на море, још је више утврђивала у владици осјећај тјескобе, напетости и немира. Неповољне климатске прилике и исто тако неповољан политички положај Црне Горе два су неумољива фактора која су значајно оптерећивала Његошево стање духа. Управо зато у једном писму он дословно каже: Тијесно ми отсвјуду! (т. ј. Тијесно ми од свуда!) Осјећај душевне тјескобе никада га неће напустити. Упорно ће га пратити и душевно исцрпљивати све до његове животне кончине.

Док је као дјечак чувао овце на падинама Ловћена, млади Раде Томов је врло добро упознао сурову и непредвидљиву природу климе сопственог поднебља. Олујни тамносиви облаци који би прекрили врхове Ловћена гоњени стихијом вјетра за трен би се спустили над убога села и засеоке Катунске нахије засипајући их таласима кише или града уз засљепљујући блесак муња и сабласну тутњаву громава која би често знала потрајати све до касно у ноћ. Временске непогоде у подловћенском крају, владика је описао у „Горском вијенцу“ ријечима сердара Радоње, који, поред осталог, каже:

„На Ловћен сам вазда љетовао,
излазио на ову вршину;
сто путах сам гледао облаке
да из мора дођу на гомиле
и прекриле сву ову планину;
отисни се тамо али тамо
с сијевањем и с великом јеком
и с ломљавом страшнијех громавах.
Сто путах сам овђена сједио
и грија се мирно спрема сунца;
а под собом муње и громове
гледа, слуша ђено цијепају;
гледа јеком града стравичнога
ђе с' пода мном јалове облаци.“

Владика Раде је био фасциниран планинским масивом Ловћена. За њега лично Ловћен је био симбол слободарског духа Црне Горе, оличење истрајности, непролазног трајања. Завичајној планини он је посветио пјесму „Ловћену“ која броји само петнаест стихова. Али народни мудрац и Његошев савременик Сула Радов с право каже: Дуга прича цијену губи. И

одиста је тако. Барем у овом случају. Са мало ријечи владика Раде је на садржајан начин исказао своја најдубља осјећања према Ловћену пуна дивљења, љубави и страхопоштовања. Владика, поред осталог, каже:

„Удар грома хиљадни вјекова
у њедра си своја сасипао
ка ђевојка даровне јабуке.“

И заиста, миленијумима су се олујне стихије сламале о ловћенско стијење. Али Ловћен је остао непомичан, несаломљив, увијек исти. И самим тим, нијем и величанствен, са својим врховима „небу под облаке“, изазивао дивљење минулих покољења.

Цетиње и Ловћен су у ширем смислу једна цјелина, како у историјском и духовном тако и у климатско-географском погледу. Појава густих облака и наноса магле на Ловћену неминовно би најављивало невријеме на Цетињу. Ловћен је био и остао најпоузданији фактор који би са непогрешивом сигурношћу указивао какве климатске прилике очекују цетињску котлину. Тако је било у минулим временима. Тако ће бити и у будућим.

Пред олујним стихијама наш патријархални предак осјећао се немоћним. Али ни данас није много другачије. Без обзира на савремене научне теорије о њеном поријеклу и начину настајања, и савремени човјек, кад послушкује брујање грмљавине, посебно уколико она интезивно траје и понавља се у таласима, осјећа пригушени страх и nelaгоду. Управо ударом грома на најживљи и најувјерљивији начин манифестују се тајанствене и недокучиве силе мајке природе. Стога владика с правом каже: „Небо нема без грома цијену“. Осјетио је он безброј пута његову неспутану моћ и неукротиву силу, послушкујући њихово сабласно брујање и заглушујућу канонаду, како као пастир у подловћенским доловима, тако и као пустињак у пољу цетињском. И схватио је колико је моћ човјечја немоћна и маловремена, а колика је сила Свемогућег Творца свевремена и вјечна.

Дуготрајно невријеме у човјеку неминовно развија депресивне и меланхоличне осјећаје. У мањој или већој мјери, разумије се. У таквом стању човјек само жели да олујна стихија што прије прохуји са небеског свода како би у себи повратио изгубљену равнотежу духа. Управо зато владика у „Горском вијенцу“ кроз лик свог великог претка владике Данила и моли Свемогућег Творца:

„Проведри ми више Горе Црне,
уклон’ од ње муње и громове
и смућени облак градоносни!“

Знамења олујне стихије (муње, громови и градоносни облак), у овом случају, асоцирају не само на неповољне климатске прилике у подловћенском крају, већ и на судбоносна историјска искушења са којима се Црна Гора генерацијама суочавала, као у вријеме владике Данила, тако и у Његошево доба. Услјед турских аспирација и унутрашње неслоге, опстанак Црне Горе покољењима је дословно висио о концу. Молитвени вапај владике Данила Господу био је и Његошев вапај. И обрнуто. Искушењима и бескрајним невољама као да се није назирао крај. У таквом суровом беспућу, цетињске олује, праћене дуготрајним кишама и интезивном грмљавином, само су продубљивале анксиозност и депресивност стваралачког Његошевог духа.

Након вишемјесечних олујних стихија, које би у цетињском поднебесју знале потрајати од ране јесени па до почетка или средине маја наредне године, наступило би прољеће. Са доласком прољећа владика би осјетио душевни смирај и олакшање. Прољеће би пробудило посустале снаге, подстакло старе и развило нове наде и очекивања; уливало вјеру у побједу добра над силама таме, у тријумф свјетлости над стихијама зла. Није он случајно записао у „Горском вијенцу“:

„Иза туче ведрије је небо,
иза туге бистрија је душа,
иза плача веселије појеш.“

Владика није могао остати равнодушан према чарима и позитивним енергијама прољећа. Управо прољеће са својим разнобојним колоритом доносило му је мир и привремену радост - краткотрајну утјеху која му је била толико неопходна. Зато ће он у свом најузвишенијем спјеву с правом исказати благодарност даровима које нам прољеће носи:

„Душа би ми тада мирна била
како мирно јутро у прољеће,
кад вјетрови и тмурни облаци
дријемају у морској тавници“.

Најљепшем годишњем добу посветио је пјесму „Прољеће“ која броји 28 стихова. Са осталим годишњим добима то није

био случај. Својим одликама она нијесу могла подстаћи његова пјесничка надахнућа. Дивним појавним карактеристикама прољеће симболизује васкрсење природе чије се успаване и уснуле енергије буде. Управо зато у истој пјесми он каже:

„Све је тобом васкрснуло, све животом задахнуто,
младо јутро свем’ свануло, њежним соком све насуто.
скриј природо кабаницу која грди лице твоје
ћерај жалост за границу ђе недвижне мраке стоје.“

Владика је публиковао 1834. у цетињској штампарији свој спјев „Пустињак цетињски“. Уводну пјесму, која претходи спјеву, посветио је „српском роду своме“. У њој се каже:

„Србин српском роду своме
ово дјелце посвећује.
Његово је ситно цв’јеће
по ливади правој Српства
и узрасло и побрато
и у в’јенац роду дато.“

Пјевајући о „ливади правој Српства“, Његош, увјерени смо, не именује неки имагинарни појам већ сасвим конкретан географски простор. Хипотетички, у питању би могла бити Владичина башта, ливада цетињског манастира. У првој половина маја, сваке године, Владичину башту украси мноштво прољећних цвјетова разнородних боја и она добија изглед живописног природног ћилима, који, код пјесничких душа, буди осјећај дивљења и надахнућа. Али овај украс природе одржи се свега двадесетак до непуних мјесец дана. Већ са доласком јунских врелина, прољећно цвијеће увене и Владичина башта поново добија свој једноличан тамнозелени лик. Сасвим је могуће да је Његош, инспирисан идејом српског националног интегрализма али и надахнут живописним изгледом Владичине баште у најљепшем периоду године, написао посвету „Србин српском роду своме“. Ипак, услед недостатка архивских и литерарних извора који би исту хипотезу потврдили, ово питање и даље остаје отворено за проучаваоце и истраживаче његовог дјела.

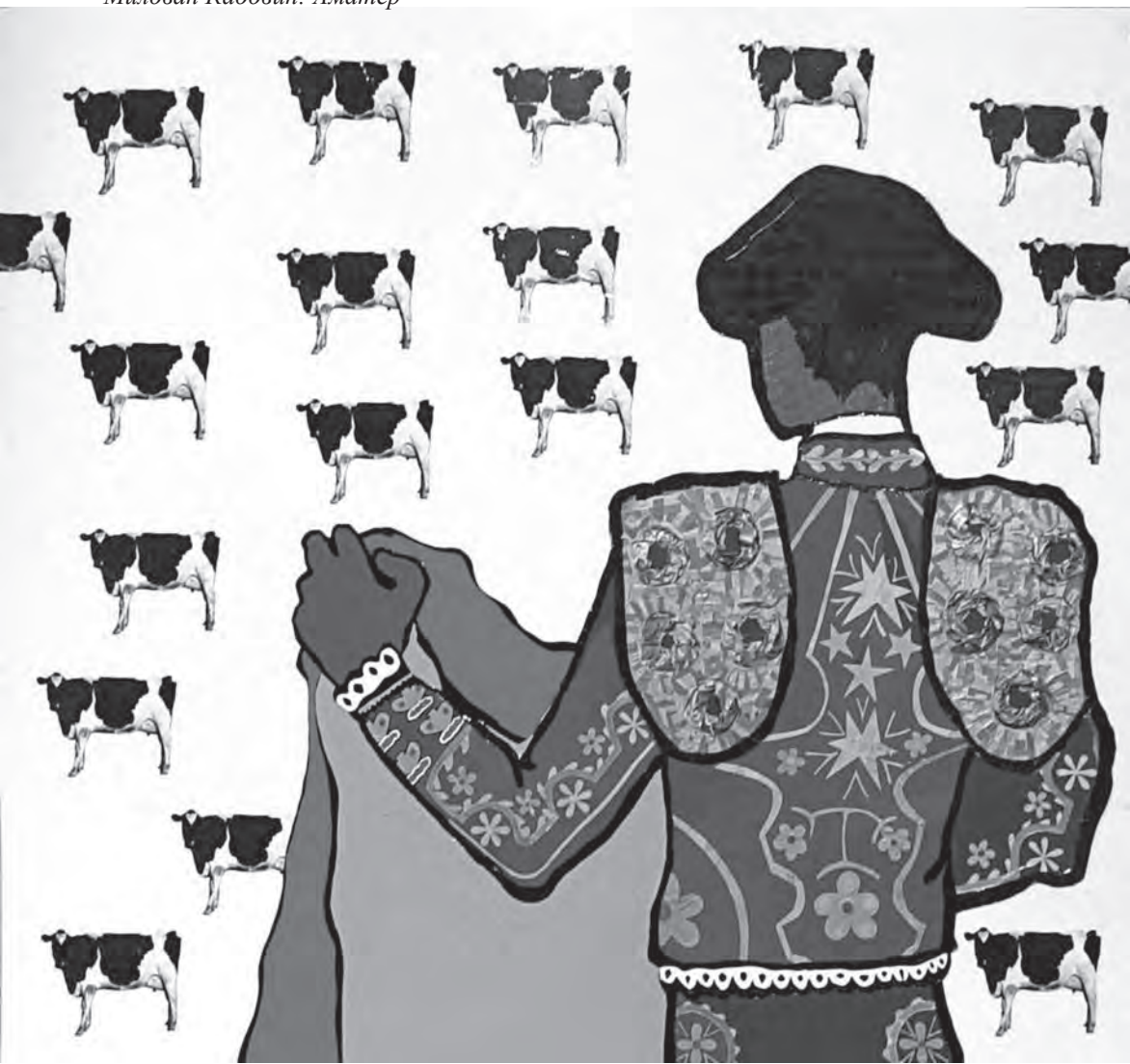
Дуготрајне олујне стихије, праћене големим бујицама кише које су се у јесењем и зимском периоду сливале на подловћенски крај, доносиле су атмосферу апатије и напетости. Али, са доласком прољећних и посебно љетњих дана, киша је била и те како неопходна и пожељна. Године, испуњене сушом

и неродицом, често су се понављале. У потрази за кором хљеба, знатан број Црногораца трајно се исељавао са својих завичајних огњишта. Бујне љетње кише знале су увећати приносе плодова и донијети богатију љетину. У том случају, хронична оскудица и латентно сиромаштво лакше би се подносило, док би број оних који су спас од глади тражили у исељавању био осјетно мањи. Управо зато је владика једном приликом са пуно основа рекао: „Цијели Париз вриједи колико једна љетња киша у Црној Гори“. А стара црногорска изрека каже да је киша „сиротињска мајка“. Разумије се, иста изрека важи само за топлији период године када је одиста неопходна.

Нема сумње да су климатске прилике, у зависности од њихове природе и начина манифестовања, у значајној мјери утицале на психолошко стање еминентних књижевних стваралаца. Конфигурација терена и климатски услови пресудно утичу на обликовање менталног стања, како појединаца тако и популације која обитава на одређеном географском простору. У том погледу, ни Његош није могао бити изузетак. Будућим истраживачима остаје у задатак да установе у коликој су мјери временске прилике цетињског поднебља објективно утицале на стање његовог духа. Ипак, анализом одређених стихова из његовог стваралачког опуса, неминовно ће се доћи до становишта да су олујне стихије у њему будиле депресивно стање духа, док му је долазак прољећа ширио и јачао осјећање оптимизма и радости.

Описујући рану младост Рада Томова у свом инспиративном остварењу „Његошу књига дубоке оданости“, Исидора Секулић ће поред осталог записати да су на обликовање његове личности утицали и разни чиниоци, као што су „симфонија крша и камена, и звуци плаховитих киша и сухих громава...“ Своје на поетски начин исказано становиште Исидора није темељно образлагала. У суштини, њен исказ је основан. Да је тако показују и поједини сегменти из Његошевих стваралачких ризница које смо управо навели. Према записима савременика, оног дана када се владика Раде у 38-ој години живота упокојио, цетињским пољем бјеснило је страховито невријеме. Као да је и оно својом сабласном хуком и тутњавом симболично најављивало одлазак једне изузетне и непоновљиве духовне величине у царство вјечности.

Милован Кадовић: Аmater

ПЕТРОГРАД У ДЈЕЛУ Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

„Има градова злонамерних и незлонамерних“
(Записи из подземља, 78)

Иако је рођењем Московљанин, живот Фјодора Михајловича Достојевског је обиљежен сјеверном руском престоницом – Петроградом. Његова везаност за Петроград започиње првим доласком у њега, када га 1837. године отац доводи да га упише у *Главну инжењерску академију*. Од тада, па све до своје смрти, писац је све вријеме провео у Петрограду, изузимајући одлазак на робију (1849-1859) и два боравка у иностранству (1867-1871). Упркос неподношљивости климатских услова, нарочито испољене након погоршања његовог здравља (епилепсија и болест плућа), Достојевском није пошло за руком да се пресели у Москву, иако је о томе маштао до пред сам крај живота.

Појам „Петроград Достојевског“ постаје познат након остварења чувених „петроградских дјела“: *„Биједни људи“* (1846), *„Двојник“* (1846), *„Бијеле ноћи“* (1848), *„Понижени и увријеђени“* (1861), *„Записи из подземља“* (1864), *„Злочин и казна“* (1866), *„Младић“* (1875); док, с друге стране, не смијемо заборавити да је у њему био ангажован око уређивања *„Епохе“* и *„Времена“*, касније *„Грађанина“* и на крају издавања *„Пишчевог дневника“*. Коначно, незнатан је број његових дјела која нису настала у Петрограду¹. Петроград је, дакле, колијевка стваралаштва Фјодора Михајловича Достојевског. Међутим, за нас није од прворазредног значаја физичка везаност Достојевског за Петроград, него ћемо прије свега оштрицу своје пажње усмјерити на слику Петрограда у његовом дјелу, имајући у виду да је он један од његових најдубљих и најславнијих хроничара и умјетника².

1 У Петрограду нису настали једино „Ујаков сан“ (1859, Сибир), „Село Степанчиково и његови становници“ (1859, Сибир), „Идиот“ (1868, Женева/Фиренца), „Вјечни муж“ (1869, Дрезден) и почетак „Злих духова“ (1871, Дрезден).

2 Ср. Николај Насеткин, ДОСТОЈЕВСКИ ЕНЦИКЛОПЕДИЈА, ЦИП, Подгорица, 2004, стр. 644.

Погледи на Петроград са описима његових пејзажа присутни су у безмало сваком „петроградском“ дјелу Достојевског. Кренимо од оног, по много чему карактеристичног, који је дат у раној приповиједи „*Слабо срце*“ (1848), и у коме су на изванредан начин оцртане контуре психолошког портрета града.

„Пао је већ сумрак кад се Аркадије враћао кући. Дошавши до Неве он застаде за часак, баци продиран поглед низ реку у димљиву мразномутну даљину, која је одједаред букнула последњим пурпуром крвавог заласка сунца што је изгарало на магловитом хоризонту. Ноћ је падала на град, а цела површина Неве, огромна, прхава од замрзнутог снега, под последњим одблеском сунца, трептала је безбојним миријадама игличастих искрица иња.³ Мраз је двадесет степена. Смрзнута пара колутала је око насмрт заморених коња и око људи који су хитро корачали. Згуснут ваздух дрхтао је од најслабијег звука и, као цинови, са свих кровова обеју обала, дизали су се и пели горе, у хладно небо, стубови дима, заплећући и расплећући се уз пут, тако да је изгледало да се над старим зградама дижу нове, да се нов град усклађује у ваздуху... Чинило се, најзад, да се цео овај свет, са свима становницима, ситнима и слабима, са свима домовима њиховим – заклоништима сиромашних и позлаћеним палатама богатих, утехом силних на овом свету – да све то у овај сумрачни час личи на фантастично, волшебно привиђење, на сан, који ће такође одмах ишчезнути, као дим се подићи у тамно-плаво небо. | Чудна мисао обузе сироту-друга беднога Васје. Он се тргну, срце његово као да се зали врелим кључем крви која је ускипела приливом неког силног и до сада њему непознатог осећања. Као да је тек сада схватио сву узнемиреност и сазнао због чега је сишао с ума његов бедни Васја који није могао да поднесе срећу. Усне Аркадијеве задрхташе, очи почеше горети, он побледе, и као да је тог часа загледао у нешто ново...“ [2, *Слабо срце*, 198-199]⁴

Ово је заправо крај приповијетке „*Слабо срце*“. Један од јунака – Аркадије Иванович, изгубивши друга Васју, постаје свјестан сопственог (болесног) стања тек након оваквог доживљаја Петрограда; видимо да аутор придаје панорами функцију извје-

3 Са знаком / обиљежавамо почетак новог пасуса, а | означава нову страну у цитираном тексту.

4 У раду ћемо користити дјела Ф. М. Достојевског у издању Издавачке радне организације „РАД“, Београд, 1981. Број испред наслова дјела у угластим заградама означава број тома у сабраним дјелима.

сног освјешћивања јунака. Аркадије постаје зловољан, губећи напрасно сву веселост. Писац, скоро по правилу у цјелокупном стваралаштву, о Петрограду говори с негативним предзнаком. Касније је овај опис дословно пренесен у фељтон „Петроградска сновиђења у стиховима и прози“ (1861).

Уочљиво је запажање да Фјодор Достојевски, годину дана раније, у свом фељтону насловљеном „*Петроградски летопис*“ (27. април 1847) за главну тему узима Петроград. Поменути *фељтон* је исписан пером „тумарала-занесењака“, и у њему се преплићу описи града, значај његове улоге као престонице царске Русије, док се размишљања о историји Русије смјењују са карактеризацијом Петрограђана и скицирањем типова. Он ће ова запажања и те како касније искористити, нарочито у дјелима која настају непосредно иза овог фељтона⁵. У самом „*Летопису*“ је присутна, касније незаобилазна, чувена петроградска прашина, као и блато и влага. Међутим, овдје писац износи својеврсну апотеозу Петрограду, критикујући чланак који је написао неки француски туриста. Наиме, тај Француз биљежи како нема ништа безличније од архитектуре Петрограда, и да је читав град карикатура европских престоница. Овако Достојевски види улогу и мјесто Петрограда у развоју руског народа:

„Петроград није такав. На сваком кораку се види, чује и осећа савремени тренутак и идеја тог савременог тренутка. Ако хоћете: у извесном смислу овде је све хаос, све је нека мешавина, много шта може да буде храна за карикатуристу, па ипак – све је живо, све је у покрету. Петроград је глава и срце Русије. [...] Све – индустрија, трговина, наука, књижевност, образовање, принципи уређивања јавног живота – све живи и надахњује се Петроградом. Сви, чак и они који не воле да мисле, чују већ и осећају нови живот и стреме том новом животу.“⁶

Наведени одјелјак је скоро јединствен у дјелу Достојевског, пошто он скоро по правилу слика само онај „лоши“ Петроград, односно своју пажњу усредсређује углавном на његове мрачне стране.

5 Прије свега мислимо на „Слабо срце“, „Нечотку Њезванову“ и „Бијеле ноћи“; занимљиво је напоменути да се и наговјештаји ликова неких његових каснијих јунака налазе у овом фељтону (Свидригајлов, Трусоцки...).

6 „Петроградски летопис“, у: Ф. М. Достојевски, Чланци, Партизанска књига, Београд, 1982, тамо стр. 37.

Од свог првенца, *Јадни људи*, Достојевски готово у сваком дјелу даје опис Петрограда. У преписци између Макара Алексејевича Дјевошкина и Варваре Алексејевне, која чини садржај „*Јадних људи*“, Петроград је на самом почетку нашао своје мјесто и улогу. Наиме, овако Варвара Алексејевна описује свој долазак у овај град:

„Како ми је било тешко да се навикнем на нови живот! У Петроград смо дошли у јесен. Кад смо напуштали село, дан је био тако светао, топао, ведар; сеоски радови су завршавани; на гумнима су се већ динули огромни стогови жита и гомилала крештава јата птица; све је било тако ведро и весело, а овде при нашем уласку у град, киша, влажан јесењи мраз, ружно време, лапавица и гомила нових непознатих лица, негостољубивих, незадовољних, срдитих! [...] После прве ноћи у нашем новом стану од туге ми се ујутру није устајало. Прозори су нам гледали у некакву жуту тарабу. На улици је стално било блато. Пролазници су били ретки и сви тако добро умотани, свима је било тако хладно.“ [1, *Јадни људи*, 119]

Хладноћа са којом је дочекује град кореспондира са непријатностима које она доживљава у пансионату, па гувернанта бива „права крешталица“, а дјевојчице „подругљиве“. Мноштво дугих, хладних, непроспаваних ноћи цијена је коју плаћа новодошла Петрограђанка. Упоређењем сеоске идиле и градске метежи истиче се лоша слика Петрограда (дошли су у јесен, кад Петроград обилује кишама), а осјећања Варваре заправо показују колико је сурова „широка“ престоница руске империје.

Достојевски, убрзо након објављивања „*Јадних људи*“, ради на „*Двојнику*“ (1846), приповијести са поднасловом – „Петроградска поема“. Нећемо се овдје упуштати у расправу о евентуалној повезаности овог дјела с Гогољевим „*Мртвим душама*“, јер главне сижејне линије без сумње кореспондирају и са Гогољевим „*Носом*“, и „*Записима лудака*“, већ ћемо истаћи да нам од самог почетка приповијести аутор даје до знања да се радња одвија у престоници – у Петрограду, а не на крају свијета... Опет временске неприлике и прљави прозори, тако карактеристични за описивање петроградских прилика.

„Најзад му је и сиви јесењи дан, тмуран и прљав, тако љутито и с таквом киселом гримасом завирио кроз мутан прозор у собу...“ [1, *Двојник*, 219]

Јунаку ове поеме, господину Гољаткину, новембарска петроградска ноћ, након доживљеног краха на пријему код Андреја

Филиповича, умало није дошла главе

„Ноћ је била страшна, новембарска – мокра, магловита, кишовита, снежна, бременита зубобољом, кијавицом, грозницом, ангином, врућицом свих могућих врста – једном речју, свим даровима петроградског новембра. Ветар је завијао по опустелим улицама, подижући изнад алки за чамце црну воду Фонтанке и изазивачки додирујући мршаве фењере на обали, који су заузврат пратили његово завијање тананом, продорном шкрипом, што је стварало бескрајан, пискав и звекетав концерт, тако добро познат сваком петроградском становнику. Падала је киша и снег истовремено. Ношен ветром, млазеви кишнице шикљали су малтене водоравно, као из ватрогасног шмрка, боцкали и шибали лице несрећног господина Гољаткина као хиљаде игала и чиода.“ [исто, 253]

Једино је господин Гољаткин са својим очајањем и могао да опстане по таквом невремену; писац додаје да живе душе није могло бити ни у близини ни у даљини, са циљем да истакне незавидност „подвојеног“ положаја у којем се нашао његов јунак. Завијање вјетра и хука невремена су ту да покваре ноћ самом Гољаткину, будући да су му дан и вече већ уништени немилосрдним ударцима судбине. Његова једина жеља је да побјегне од самог себе, чак до небића...

„Штавише, господин Гољаткин не само да је желео да сада побегне од самога себе него чак и да сасвим нестане, да не постоји, да се претвори у прах. У овом часу није обраћао пажњу ни на шта око себе, нити је схватао ишта од онога што се око њега збива, изгледао је тако као да за њега, у ствари, не постоје ни непријатности бурне ноћи, ни дугога пута, ни кише, ни снега, ни ветра, ни све те жестоке непогоде.“ [исто, 254]

Очајање и безгранична туга код јунака коинцидирају са петроградским окружењем, и јунак тужног срца, мирећи се са настрадајима природе и живота, наставља да живи, јер је можда „тако и требало да буде“.

У приповиједи „Газдарица“ (1847) умјесто пониженог чиновника Достојевски узима „занесењака“, започињући овим дјелом процес психолошког расвјетљавања унутрашњег стања својих јунака. Код „подивљалог“ Ординова изглед Петрограда буди радост.

„Гомила и улични живот, хука, саобраћај, нови објекти, ново стање, сав тај ситничави живот и свакодневне бесмислице, који су већ одавно досадили пословном и заузетом Петро-

грађанину, који безуспешно, али неуморно, целог живота тражи средства да се смири, успокоји и одахне у неком топлом гнезду, зарађеном трудом, знојем и разним другим средствима – сва та банална проза и досада у њему је, напротив, изазвала неко тихо – радосно и светло осећање. Његови бледи образи почеше да се лако румене, очи му засијаше неком новом надом, и он жудно поче да удише хладан и свеж ваздух. Одједном му необично лакну.“ [2, Газдарица, 21]

Овдје налазимо примјер позитивног утицаја Петрограда на јунака, само је примјетно извјесно „бунило“ које опсједа Ординова, тако да је радост коју изазива панорама, заправо олакшање од напада „болесног бунила“, које тек предстоји. Такође, напоменимо да Ординов скоро никада не излази у град, па додир са природом код њега изазива буђење неких уснулих снага и природних нагона. Међутим, када га писац из богатог краја одведе у раднички дио Петрограда, он доживљава својеврсно разочарање.

„Неприметно је зашао у један крај Петрограда удаљен од центра. Пошто је на брзину ручао у усамљеној крчми, опет је изашао да лута. Поново је прошао многе улице и тргове. За њим се отегосе дуге жуте и сиве ограде, почеше да наилазе сасвим оронуте страћаре уместо богатих кућа, и напоредо с њима огромне зграде фабрика, наказне, поцрнеле, црвене, са високим димњацима.“ [исто, 24]

Све на њега дјелује лоше; у ствари са том посјетом сиромашној четврти, започиње његова страдалничка епопеја, која врхуни у губитку свијести и душевном обољењу.

У поеми „*Бијеле ноћи*“ (1848) налазимо ријетко поетичне описе Петрограда. Премда поема у средишту има машту као начин живота, ипак аутор подлијеже свом лошем мишљењу о овом граду и упоређује га са болешљивом дјевојком.

„Има нечег необјашњиво дирљивог у нашој петроградској природи која с доласком пролећа одједном покаже сву своју моћ, све силе што их јој је небо подарило, када се зазелени, нагизда и закити цветовима... Некако спонтано подсећа тада на слабуњаву и болешљиву девојку, коју посматрате понекад са сажаљењем, понекад с неком сапатничком љубављу, а понекад је напросто не примећујете, и која одједном, на тренутак, некако неочекивано осване неизрециво, чудесно лепа, па се запањени и очарани нехотице питате: каква је то сила нагнала те тужне, замишљене очи да заблистају таквим сјајем? Шта је то сатерало

крв у те бледе, истањене образе? Каква је то страст захватила нежне црте лица? Зашто се надимају те груди? Шта је то тако изненадно вратило снагу, живот и лепоту лица те јадне девојке, шта га је навело да се озари таквим осмехом, да се препусти том блиставом, искричавом смеху? Осврћете се око себе, тражите неког, покушавате да одгонетнете тајну... Али тренутак пролази и можда сутрадан већ опет ћете срести онај исти замишљени и расејани поглед, оно исто бледуњаво лице, ону исту покорност и бојажљивост у покретима, па чак и кајање, па чак и трагове неке убиствене туге и срџбе због краткотрајног заноса... И жао вам је што је тако брзо, тако неповратно увела та изненадна лепота, што је тако варљиво и узалудно блеснула пред вама – жао вам је што нисте имали времена чак ни да је заволите..." [2, Беле ноћи, 94]

Овај пасус писац је, готово дословно, пренио из помињаног „Петроградског љетописа“. „Занесењак“ из поеме се осјећа као да се одједном нашао у Италији; управо је тако на њега дјеловао крајолик Петрограда, њега „полуболесног грађанина“, готово угушеног градским зидинама. Писац му чак овдје шаље у сусрет, све до једног, радосне и насмијане људе, што ријетко чини у стваралаштву, само да би истакао да петроградско сунце може човјека некад учинити срећним и избавити га од меланхолије и туге која је иманентна градском животу. Та срећа, како видимо, траје колико и илузија око неухваћеног погледа...

Дјело које је по много чему означило прекретницу у стваралаштву Достојевског јесу „Записи из подземља“ (1864). Идеје које су касније нашле своје остварење у чувеном „петокњижју“ овдје се увелико назире. У „Записима из подземља“ нема неких описа Петрограда карактеристичних за претходна дјела. Међутим, веома је важно поменути да „подземни човјек“, излазећи на улицу, доживљава патње од пролазника, што опет показује негативан утицај средине на појединца. Аутор замишља тренутак у којем је Човјеку из подземља пало на ум да једноставно прошета градом:

„Понекад сам празником, после три сата, излазио на Невски проспект и шетао по сунчаној страни. Управо, нисам шетао, већ преживљавао безбројне муке и понижења, да ми се жуч изливала; али то ми је, чини ми се, и требало. Мувао сам се као вртиреп, ружно и јадно, између пролазника и непрестано се склањао с пута час генералима, час гардијским и коњичким официрима, час госпођама; у тим тренуцима осећао сам грчевите

болове у срцу, и вреле жмарце по леђима од саме помисли на бедни изглед мог одела и баналност моје смушене појаве. То су биле паклене муке, непрекидно и неиздржљиво понижење од мисли која је прелазила у непосредно осећање да сам мува пред целим тим светом, одвратна и непотребна мува – паметнија од свих, од свих образованија и племенитија од свих, то се већ само по себи разуме – али ипак мува која се пред свима склања и коју сви понижавају и вређају. Зашто сам наметао себи ту муку, зашто сам ишао на Невски – не знам, али нешто ме је *вукло* тамо кад год се указала прилика.“ [6, Записи из подземља, 110]

Сами записи започињу признањем подземног човјека да му петроградска клима све мање одговара, али ипак, кличе да остаје у Петрограду, и да га неће напустити, мада поентира мишљу да је сасвим свеједно хоће ли или неће оставити Петроград. Своје логичко испуњење ова мисао добија у тврђењу које смо узели за епиграф нашег рада, а наредни одјељак је увертира за поменути истину:

„За свакодневни људски живот била би довољна и обична човекова свест, то јест за половину или четвртину мања од оне порције која следује образованом човеку нашег несрећног деветнаестог века, човеку који, поред осталог, има и ту несрећу да живи у Петрограду, најапстрактнијем и најзлонамернијем граду на целој кугли земаљској.“ [исто, 78]

У цијелим *Записима* провијава латентна мржња коју писац осјећа према животу у Петрограду. Међутим, ваља напоменути да то није мржња према граду уопште, већ превасходно Петроград за Достојевског представља оличење цивилизацијског напретка са свим негативностима које он са собом носи.

У „*Злочину и казни*“ (1866) је најочитије приказано његово схватање престонице руске државе као центра цивилизације. Описи Петрограда су углавном одређени терминима запара, врева, метеж, гомила, олуја, страћара, слијепе улице, прозори без стакала, куће без прозора, тјескобне изнајмљене собе. Такво окружење као да иде на руку Родиону Романовичу Раскољникову да крене у авантуру са „савршеним злочином“. Суштина његовог мотива да учини злочин убивши зеленашицу јесте да спаси свијет, јер баба би ионако умрла за мјесец дана.

„На улици је била страшна врућина, поред тога запара, гужва, на све стране креч, скеле, цигле, прашина и онај нарочити летњи задах, тако познат сваком Петрограђанину који није у стању да изнајми вилу за летовање – све то непријатно је потресло

ионако већ растројене младићеве живце. Несносан задах крчми, којих у том делу града има нарочито много, и пијан свет који је непрестано сретао, иако је био радни дан, комплетирали су одвратни и тужни колорит слике.“ [7, Злочин и казна, 8]

Ово је први опис Петрограда којим започиње роман, а атмосфера је таква да Раскољников једноставно као да тражи потпору за свој злочиначки наум. Можемо с правом рећи да је у извјесном смислу Петроград саучесник у његовом злочину⁷, будући да његов изглед са цјелокупном архитектуром и садржајем фрустрира нарушену душу Родиона Романовича, пратећи сваку његову душевну немоћ одговарајућим временским и просторним непогодама. Било како било, у „Злочину и казни“ нема ниједног позитивног описа Петрограда, а чињеница да аутор јунака не одводи у његове мирне крајеве довољно говори о његовом науму да град буде окриље под којим ће Родион починити злочин. Зато је казна морала бити изван града, и Раскољников одлази у Сибир...

У „Младићу“ (1875) имамо донекле специфично виђење Петрограда. На самом почетку романа-исповијести младић Аркадије Макарович Долгоруки се сели из Москве у престоницу – Петроград, да би тамо реализовао „идеју“, која би га уздигла изнад читавог свијета. Већ ту аутор ставља акценат на несумњив значај који би Петроград требало да има у цивилизацијском процесу. Наравно, његова идеја ће баш тамо доживјети крах из више разлога. Први опис у вези са Петроградом у „Младићу“ дат је у говору о пословном јутру.

„Јутро је било хладно и све је покривала влажна млечна магла. Не знам зашто, али рано пословно јутро у Петрограду, поред свег његовог ружног изгледа, увек ми се допада, и цео тај свет који жури за својим послом, егоистичан и увек замишљен, има за мене у осам часова изјутра нешто нарочито привлачно. Нарочито волим уз пут, журећи се, или да сâм кога запитам о нечем или да мене ко запита било шта: и питање и одговор су увек кратки, јасни, паметни, постављају се без застајкивања и увек готово пријатељски, и готовост на одговор је већа него преко дана. Петрограђанин преко дана или увече постаје мање разговоран, а и за малу ствар ће изгрдити или исмејати; сасвим

⁷ Наша је мисао да Петроград јесте саучесник у преступу Раскољникова. Због обимности теме, а и због контекста и намјере овог рада, ми ћемо у посебном раду покушати да изложимо схватање мјеста и улоге Петрограда у роману „Злочин и казна“.

је друкчији рано изјутра, пре рада, у најтрезније и најозбиљније доба. То сам запазио.“ [12, Младић, 137]

Како видимо, овдје опис самог Петрограда бива запостављен, а нагласак се ставља на описивање људи. Наоко привлачан, у сљедећој сцени Петроград добија епитет прозаичног, тим прије што писац уопштава мисао о љепоти и значају јутра за човјека, чиме сврстава петроградска јутра у ред просјечних и баналних, не придајући му непоновљиву и јединствену ноту.

„Свако рано јутро, исто тако и петроградско, утиче на природу човечју отрежњавајуће. Многи ватрен ноћни сан савим испари с јутарњом светлошћу и хладноћом, и мени самом дешавало се понекад да се са прекором и стидом изјутра сетим неких својих ноћних, тек минулих маштања, а често и поступака. Али узгред да ипак приметим да сматрам петроградско јутро, које изгледа најпрозаичније на целој земаљској кугли – готово као најфантастичније на свету.“ [исто, 138]

Писац се враћа оном ставу из „*Записа из подземља*“ из којег смо истргли епиграф за наш рад, да је Петроград најфантастичнији град на планети. Чак су и јутра гњила, млијечна, влажна – као да дан не може почети неким ведрим јутром. Опште узев, радња „*Младића*“ се углавном дешава у затвореном простору, тако да је мало описа саме природе и окружења. И овдје су куће мрачне, улице уске, кафане са ниском таваницом и загушљиве... али Фјодор Михајлович не одступа од своје навике да и у овом дјелу придаје у кључном тренутку посебну улогу Петрограду. Обратимо пажњу на сљедећи одјељак:

„Мислим да је била прошла поноћ кад сам се нашао на улици. Ноћ је била светла, тиха, с мразом. Готово сам трчао, страшно сам се журио, али нисам ишао кући.[...] / И тако сам лутао улицама, уопште не знајући куда идем, чак не знам да ли сам куда и хтео да идем. Било ми је врло топло и сваки час сам откопчавао своју тешку медвеђу бунду. [...] И чудновато: чинило ми се да је све око мене, чак и ваздух који дишем, било као са друге неке планете, а ја као да сам наједанпут на месецу. Све ово, град, пролазници, тротоар по коме сам трчао – све ово више није било *моје*.“ [13, Младић, 47]

Наведени одјељак има изузетну не само сижејно-композициону улогу већ је то преломни тренутак за опис унутрашњег стања самог Аркадија, јер означава почетак његовог бунила. Посебно се наглашава [исто, 48] да се почетак бунила и губитак свијести дешава баш на улици, у бјесомучном трчању, Петроград

је подесно тле (својим хладним, мразовитим ноћима) за развијање болести.

У својим дјелима Петроград су сликали и претходници Достојевског, које је, узгред речено, он високо цијенио. Нарочито би требало поменути Гогоља, Пушкина, Њекрасова. Када Достојевски описује Петроград онда ствара утисак да је величанствено-хладна архитектура у супротности са духовним стањем човјека. Њему то треба да покаже да личност може да буде заправо само један ништаван прирепак државе. Али, кад се јунак приближава неком идеалу, присутан је и идеални простор: Раскољников се на улици каје, а Аљоша доживљава религиозну екстазу видећи небеску куполу на цркви, а Аркадије Долгоруки (*Младић*) се сјећа голуба испод куполе цркве као најљепшег тренутка у свом животу.

За Фјодора Михајловича Петроград је једно од лица која дјелују у роману, а не само фон на којем се радња одиграва. Његов изглед се појављује у истој равни као и књижевни јунак – штавише, по правилу се јавља у одсудном тренутку за главни ток радње, кад се разрјешава заплет. Он, у принципу, пружа окриље јунаку да оствари замишљену намјеру, а најочигледнији примјер је у „*Злочину и казни*“ – кроз „сарадњиштво“ са Раскољниковом. Петроград улива динамизам кад радња наоко замре, посустане – тада долази његов опис, не само као композиционо рјешење него као извјесни подстицај јунаку. Наиме, Гољаткину, Ординову, итд. окружење је оно што једино може објаснити стање у којем се они налазе (бунило, подвојеност личности). Петроград тако постаје прибјежиште посрнулим јунацима и засићеној фабули. Писац најчешће слика загушљиви Петроград, препун свакаког порока, пијанца, блудница, лопова, зеленаша... У њему је нарочито много људи који губећи смисао живота, излаз траже у самоубиству.

На самом крају нашег рада поменимо и то да је Фјодор Михајлович Петроград доживљавао као тајну, и да га се чак бојао у извјесном смислу⁸. Као тајну је он доживљавао и човјека уопште, када је, још као осамнаестогодишњак, из интерната (Петроград, 16. августа 1839. године) писао брату Михајлу Михајловичу о свом тренутном стању и не предосјећајући да

8 „Ја сам велики љубитељ тајни. Ја сам фантазер, мистик и признајем вам не знам због чега Петроград ми је увек личио на неку тајну. Још у детињству изгубљен и бачен у Петрограду ја сам га се некако бојао.“ [Петроградска сновиђења у стиховима и прози, 295]

исписује смјернице за читав свој живот:

„Мојој души нису доступни више негдашњи бурни узлети. Све је у њој тихо, као у срцу човека који је дубоко у себи сакрио тајну; учити (шта значи човек и живот) – у том учењу ја имам прилично успеха; карактерима се могу учити од писаца са којима слободно и радосно протиче најбољи део мога живота; више ништа нећу рећи о себи. Ја сам уверен у себе. Човек је тајна. Њу треба одгонетати и, ако | је будеш одгонетао целог живота, немој рећи да си изгубио време. Ја се бавим том тајном јер хоћу да будем човек“. [19, Одабрана писма I, 49-50]

КУЛТ ЦРНЕ ГОРЕ И СРПСКИ РОМАНТИЗАМ (3)

Црна Гора у бојним пјесмама Ђуре Јакшића

Ђура Јакшић, плебејац и бард - боем српског романтизма, је пуни пјеснички израз омладинског покрета и идеја. Немирног живота и бурних пјесничких емоција у поезији, снебивао се по хладном бијелом свијету, по подгорачким сумраковцима, у материјалној биједи, уз оштар стих и националну рањивост. Осјећао је снагу Уједињене омладине, сањао социјалну правду и освит националне слободе. Његова романтичарска ватра довољна је била за сав усковитлани романтичарски занос, то су били снажни, громогласни изливи пуни хероике, прекора, истине и слободољубља. Револуционаран и плаховит, истовремено њежан и топао, усиљеним тоном изливао је, као сузу чисту, лирику срца, глорификовао у поемама узвишеност људских карактера, славио малог човјека и ваздизао хајдучију и хајдука. Од љубави је патио, од патриотизма живио. У оживјелим и поетизованим хајдуцима, јунацима народног епоса, нашао је уточиште својим немирима, прогонима и рањеном срцу.

Устаничка Црна Гора и Србија су за Јакшића ново поетско извориште с чијих врела испија свјеже поетске гутљаје и сам ствара пјеснички улог за националну част и достојанство. Ова „крвава стијена“ српског романтизма била је и остала највећа пјесничка бусија, отаџбински син, титан рода и домовине:

Ја сам стена
о коју се злоба мори,
светска чуда и покори.
Многи тежак облак, јека,
крш громава, огањ, клетва
и сто чуда неба, земље,
разбило се о менека,
усамљена...

.....
Ја сам стена, ал' крвава!

(*Ја сам стена*)

Он пјеснички буди поспано родољубље, њежношћу воли човјека и склапа јединство људске среће, доброте и слободе као највећи пјеснички и животни домет.

Радичевићева пјесма оснажује креативно-стилски и пјеснички бунт Јакшићеве поетологије. Јакшићево бунтовништво прераста у родољубиве, ратничке покличе и борбену, мобилизаторску поезију. Црна Гора, Радичевићево „драго камење“, херојски је заблистала у поетској визији и доживљају Ђуре Јакшића. Ево цјелокупног циклуса пјесама: „Осили се“ (1861), „Црногорац Црногорки“ (1862), „Стража“ (1871), „Бојна пјесма“ (1872), „Хецеговачка бојна пјесма“ (1875), поеме „Плен“ (1858), „Невеста Пивљанина Баја“ (1862) и друге пјесме сличне по тематици су Јакшићев поетски захват инспирисан љутим и крвавим црногорским подвизима у ратним окршајима са Турцима и прекор грађанској Србији која је све то хладнокрвно посматрала. Сходно садржини, поетској вокацији, набоју и одјеку, смислу и поруци, све би се оне могле назвати убојним пјесмама. То је јединствен пјеснички доживљај родољубља и ватрена осуда насиља и освајача.

Турска сила, пред којом је свијет дрхтао, газила је Европу и гдје је год дошла оставила је пустош. У пјесми „Осили се“ стравична је њена моћ, а тековине кржаве и застрашујуће

Осили се тигар, љута звери,
с краја на крај света претрчава,
кораком га крвавијем мери,
границе му огњем означава.

(Осили се)

Необуздану силину и насилну моћ Азијата Јакшић дочарава снажним епитетима (љута звер, кораком га крвавијем мери) и још страшнијим симболима (осили се тигар, границе му огњем означава). Незаситој сили турској остаје још Црна Гора, у којој се после Косова ножеви нијесу осушили од крви, гдје цар турски жели да столује:

Сад још Гора Црна му остаје,
њу да крвљу ђаурском ишара -
силног цара крвав престо даје,
оклен грешну земљу да покори.

(Осили се)

Стравичне су Јакшићеве слике сукобљеног свијета и турских апетита.

Уз страву, треску, војне реквизите, „синхир носи робље да окова“, „бритку палу да главе отсеца“ и турска неман заклеца пред црногорским стијенама по којима живе заточници слободе и чојства. Пред оштрим очима, смјелим срцима и неустрашивим горштацима турски зулумћари „свога срца кап потоњу цеде“.

Срчани Јакшић страхује за Црногорце, али их пјеснички ваздиже, признавајући им славу и неустрашивост:

А на стени кршевите горе
орловићи размахују крила,
о крвавим вековима зборе:
„Ко је силан, не зна шта је сила! “...

(Осили се)

Живописна је, упечатљива и пркосна, романтично дочарана и узнесена слика Црногорца у њиховој стојбини. Она живо, можда најљепше, попуња Радичевићев пјеснички рам Црне Горе. У типично романтичарској лексици, орнаментици епитета, симбола (кршевите горе, орловићи размахују крила, крвави векови) и вјековима наталоженој ратничкој мудрости гномски и мудрачки манифестују свој филозофски титанизам „Ко је силан, не зна шта је сила! “... Ово је најсублимнија слика малих пред великим. Ова мини скица је Јакшићев људски и пјеснички продор у романтично, слободарско, узвишено, непоновљиво.

Неизрецива је и непресушна Јакшићева љубави поштовање према сабраћи, Црногорцима. Пјесмом „Црногорац Црногорки“ Јакшић патетично портретише Црногорца замореног и рањеног од бојишта са аманетом и задњом жељом да буде освећен. И ако пјеснички усплахирана и неинвентивна потхрањује и бодри: У бој, у бој, Црногорко! Не смије се посустати, предати, клећи. Из пјесме, уз болну, опраштајући препоруку израста поуздање и уздизање црногорске хероине:

Помоћ, помоћ, Црногорко!
Потпраши ми пушке мале:
руке су ми малаксале,
секућ' Турке, Црногорко!

(Црногорац Црногорки)

Пјесма је написана 1862. године поводом борби у Црној Гори. Она, сем рањивости, физичке малаксалости и крвавог пира, открива црногорску истрајност и неколебљивост, срчаност, пред турском најездом и злочинима. У големим мукама и самртничком ропцу задња је ријеч освета, као мелем ранама, утјеха срцу, и надасве израз црногорског ратоборства. Свјесност се не губи, ни

под ранама, већ задњом жељом и аманетом препоручује животни завјет: храни сина, осветника душманима. Пјесма има пролошко-програмски, апострофски, моралистички, типично црногорски конституент, дочаран романтичарском лексиком и заносом (љуће ране, мила, дивна Црногорко, горски лаве, крвави љути мач, у бој, у бој, моја верна Црногорко). Топлим и емотивним, сликовитим епитетима Јакшић постиже болну топлину слике и снагу емоција. У пјесничком сазвучју и коинциденцији стихови личе на оне: Храни сина, пак шаљи на војску, Србија се умирит не може. Ово није само Јакшићева поетска и романтичарска фикција већ, зна прича и памти пјесма, присутна историјска реалност у Црној Гори, гдје су јунакиње лаћивале кубуре и ножеве, да у одсудном тренутку, и оне изврше овоземаљски аманет и подвиг. Многе су од њих ишле на бојишта, доносиле храну и хебану, превијале рањене и купиле раскомадана тјелеса. За све бојне и убојне Јакшићеве пјесме везана је химника, покличи, громкост, ватра јуришајућих ријечи које својом ортотонијом романтичарски звуче.

Шездесетих година XIX вијека, оно што је Уједињена омладина српска сањала и чему је стремилa да се обистини потврђивала је Црна Гора и њена историја. Омладина је сањала национално ослобођење, сједињење и независну будућност своје државе. На то је имала право, историјско и национално, моралну и вјерску обавезу и неспутану младалачку жељу и жар да поврати сјај своје прошлости, стекне сопствену слободу и независност. Прометејска Црна Гора ту је била доследна и непорјечива. Зато је стекла симпатије Омладине и свих романтичара. У доба владавине Михаила Обреновића Србија се равнодушно и аполитично односила према горућим политичким питањима, па и према догађајима у Црној Гори и Херцеговини. Ако је тајао Михаило Обреновић и српска влада нијесу Јакшић, Змај, Костић и други романтично и родољубиво наелектрисани пјесници. Они су грмјели на сав глас, саосјећали црногорске муке и невоље и бијеснили на индоленцију власти.

Јакшићева пјесма „Падајте, браћо!“... настала је 1862. године, исте године када је Омер-паша Латас, турски војсковођа, навојштио на Црну Гору и сусједна јој херцеговачка племена. Нехајност србијанске политике према патњи браће у Црној Гори и Херцеговини Јакшића је разгоропадила. Ошинут гор невољом ватрено је и прекорно пламтио „Падајте браћо! Плин’те у крви... Стрес’те са себе ропство и срам“, призивајући српски

род да их троне братска крв и подијеле зејдничку несрећу. Пјесма је била његов прилог усамљеним борцима, подршка и помоћ, истовремено и тирадичан и очајан прекор србијанској влади. Пјесма је јако интонирана и ритмички живо одговарала и пјесниковом стању и ситуацији у којој је настала. Она има, у завршници, и неизвјесну пророчку сумњу српског нејединства и оклијевања:

А где је помоћ ил' суза братска?
Ил': „Јуриш, роде, за брата свог!“?...
У вељој беди, смрти и крви,
данас вас саме оставља бог!...

(Падајте, браћо!)

Јакшићево запомагање има национални призив, укор и пророчко страховање пред српском неизвјесношћу и судбином. Јакшић није могао да пропусти те страшне, историјски велике догађаје, за Црногорце рањиве, болне и поносне, а да их стихом не залијечи. Јакшић је и бићем и пјесмом припадао Црној Гори, саосјећао са њом, дијелио невољу судбине и носио терет животне патње под сталним сукобима. У јагодинској Читаоници, на Цвијети, априла 1870. године Ђурину пјесму „Стража“ и бесједу, коју је он написао „у корист витешких Бокеља“, који су подигли устанак у Кривошијама, пише Емило Ј. Цветић, прочитао је Петар Петковић. Јакшић у бесједи износи: „А наше шпартанце, шпартанце новије повеснице света, нашу рођену браћу и по крви и по млеку, без примерне витезове Црногорце - у вечито крвавим бојевима које подпомогао? Нико под небом?... Али ми је што се од нас рођени Срба, од нас рођене браће њихове - што се од нас ненађе мушко и милостиво срце, да свога брата помогне“. (Живко Марковић - Говор Ђуре Јакшића поводом бокељског устанка на омладинској беседи у Јагодини, Летопис Матице српске 383, 5, 1959. год. стр. 464.).

„Године 1869. плануо је у Кривошијама, у Боки Которској, устанак против Аустрије. Кривошије се одметнуше, јер је Аустрија хтела да на подручју овог малог бокељског племена изврши регрутацију за своју војску, иако су Бокељи имали право да служе војску само у свом завичају. То је био у ствари само повод устанку, а узроци су били мржња против туђина који је грубо укидао стара права слободољубивих Кривошија. Кривошијски устанак задао је Аустрији много јада: њене казнене трупе биле су потучене и разбијене у неколико махова“.

Романтична Јакшићева вокација обилује ратним поклицима, звекетом оружја, бојовањем, будношћу и стражама, послушковањем и сордираним призвучима. Оваква пјесничка декорација трансформисана је у пјесми „Стража“. Персонифицираним пејзажом у живописној и романтичарској импресији Јакшић прави поетску слику вечери, која у гори и на камену прихвата стојуначку чету горштака на починак. Све је у знаку будности, пажње, Јакшићеве бојажљивости и опрезности. Над уморном четом „од мегдана, и од бола, и од рана“ и гора ћути. И она се одметнула од зулума, пригрлила је храбру кривошијску дјецу, мајчински их њихајући на грудима. Питак и сочан романтичарски призор. Голо камено окриље је, готово у читавом романтизму Црногорцима једино поуздање, ослонац, утјеха, са којим су и сами срасли, очврсли, скамењени на све ломове и све олује живота. Поетски камен и Црногорац је једно. Они се схватају, разумију, једначе и завјетују међусобно. Постају симболи, тврђаве, апсолути. Филозофија камена, стијене, прожима црногорски живот и са њим оваплоћује јединствен систем окрутне људске егзистенције али и отпорности. Јакшић осјећа тај животни усуд и поетизује га као посебну компоненту црногорске животне драме. Ту све почиње са камена, све се дешава на камену и све се на њему завршава. Камено ћутање затвара Црногорца. „Зато он више ћути и мисли, мјери и сваку ријеч а камоли мисао, не трпи много говора, сви његови говори су кратки, и једри, снажни, лаконски и алегорични, свака је реченица хитац, жив и оштар исто као што је и сам Црногорац сав од момента и за моменат.“

Јакшић запажа: Камен и Црногорац свему и себи пркосе. Њихове су муке највјечније, а живот - као камена балада Црногорца збија. Зато се, природно је, и они камену завјетују. Ту су камена гнијезда, камени збори, камена срца, камене жеђи, камена огњишта, камено окриље. Из такве Јакшићеве животне слике мукотрпности импресивно убоге и кршевито стамене окрутности текли су Црногорци и имали снаге да се вјековима носе и одупиру округом деспотизму и страном тиранији. Доживљена је и романтичарски оперважена пријатност и присност родне груди:

Сунце седа,
а месец зрака бледа
кроз вечерњу тамну румен
у суморну гору гледа.
У гори је чета мала -
сто јунака, сто горштака -

од умора, од мегдана,
и од бола и од рана,
на го камен попадала...

Гора ћути...

На грудима чисто нија
храбру децу Кривошија,
лист простире маслинака,
да уморном чеду своме
на камену студеноме
душек спреми...

(*Стража*)

И вода саосјећа и саучествује у призору младих устаника. Јакшићев хуманизам и чисто и топло људско саосјећање у „Стражи“ попуња сплет љепоте, њежности и дарежљивост природе, саосјећање са уморним кривошијским горштацима, слободарима и јунацима. Ови свјежи и доживљени пјеснички изливи дрхте, сликају, боле и одушевљавају, стражаре и одају почаст љепоти људске храбрости и патриотизма. Проницљива је и поетично једра пјесничка пројекција доживљености призора. Дирљива је и перфектна Јакшићева импресија:

Хладне воде жубор неми
та чисто би да се следи,
да ни прском капи једне
милој деци груди бедне
не потреса ,не повреди...

(*Стража*)

Планина је мајчино крило, загрљај, родна љуљашка и успаванка дјече-ратника чију младост швапске хорде муче и злостављају. Јакшић је пјесник будности, родитељске бригае, националног излива и људског саосјећања:

Ох, спавајте, децо драга!

.....
таки звуци сетно брује
на крилима поветара,
њима децу разговара
и у сан их уљуљује...

(*Стража*)

Јакшићева лексика је присна и њежна, стрепњива и чежњива (гора ћути, на грудима чисто нија, уморено чедо своје, жубор неми, мила деца, децо драга, стрепи душа, дршће бака у страхоти, јер за децом срце боли, и познаше по јауку верну

стражу, мајку своју), њом пјесник мелеми и калеми тугу наше младости, усудом и историјом ојађеном, давши јој, макар у пјесми, уточиште и трајање. На другој страни су силе зла, крвопије и тирани, непријатељи и тлачитељи, разарачи људског рода. Очајне су и стравичне Јакшићеве слике људске свирепости (дивљи мегданлук, душманске дивље чете, варварства и освета, то су Швабе, то су скоти, злотвори) чију безумност Јакшић иронично обезглављује и сахрањује.

Богати Јакшићеви епитети су језички украс и колорит пјесме (тамна румен, суморна гора, го камен, уморно чедо, жубор неми, сетно брује, дрхтава рука), они су романтични накит и пун доживљај поетског осликавања. То је свјежина родољубља и љепота пјесничке тоpline.

Над предахом уморних и рањених, које планина прихвата и крије, стражари хероина, старица, мајка, најбуднија и највјернија стража. И њена трошна старост, али и бескрајна мајчина љубав бди над дјецом, којој је судбина и људска похлепа живот предодредила за вјечно бојевање и погибију. Израста њен племенити и благородни лик, матерински брижан и поносан. Јер је пет синова, пет јунака, пет соколова опремила, и ставила на браник земље своје. Снагом благородства, петосинства, неодољиво подсећа на мајку Срђана, Мрђана и Млађана - Стојанку и обродницу девет Југовића.

Лик мајке стражарице Јакшић ствара и отвара из брижности и пажње, тоpline и љубави, стрепње и привиђења. Старица и својом старошћу има снаге да пркоси Швабама. Овдје се понавља Јакшићев рефрен који звони и одјекује у свој родољубивој поезији нашег романтизма: „На оружје“! као и онај ратнички: „У бој! У бој!“ И овдје све громи, ковитла, букти, пролама и пламти. Уз једра поређења и градацију израста одбрамбена, устаничка олуја:

Рекао би громом громи,
или да се стене ломи...
...После чујеш звекет тока,
.....
да се бије, да се свети.
Затим пламен где пламени,
као да је из Везува
појурила лава бесна...

(Стража)

Заједљива и интензивирана је пјесникова импресија насилника: злотворске су главе мрске, а и крв нечиста па им капањем страшне призоре оставља. Напад је одбијен, а доље у безданицама се поново, уз иронију, спајају „глупе главе“ и „трула тјелеса“. Јакшић је најјачи кад воли и кад мрзи. Из муњевитог и стравичног разрачуна израстају побједиоци којима је мјесто на висини, на планини, под донебљем, да стану као брана, као гранит, као бедем - пет синова! Овако химничку и побједоносну слику прелива туга задњег призора гдје у ватри окршаја пада мајка - највјернија стража, која се синовима огласила задњим јауком. Дирљив призор Јакшић овјековјечује жтрвом хеорине. Пала је мајка задња гранитна љубав и стража. Уз живи пјеснички ритам и поенту мајчинске љубави и смрти пјесма инвентивно звучи.

Јакшићева опсервација и саосјећања чине доживљеним слике црногорског епског платна и животне збиље.

Шездесетих и седамдесетих година чести су били оружани сукоби у Црној Гори и приграничним херцеговачким племенима, а свакодневно је било рањавања и одсијецања глава. Турски зулум све више је задавао невоље пред којим није било попуштања ни са црногорске стране. Готово непрекидно ратовање у Црној Гори, посебно, средином 19. вијека и оружани сукоби у Херцеговини 1875, и 1876. године, гдје су црногорски добровољци (Јајоши), уз крваве губитке, у борбама са Турцима, однијели велике побједи, су историјска потврда беспопштедне борбе против турске тираније и зулума. Слом Турака у Невесињу, пораз на Глухој Смокви и код Клека 1875. године, побједа на Муратовици 1876. године, донијела је војничку славу црногорском оружју. Остварени су ратни успјеси, а војнички углед Црне Горе задивио је свијет.

Борбама и није било краја. Црногорци и Херцеговци односе значајне, пјесмом опјеване, побједи на стравичном Вучјем Долу и Фундини.

Према свим овим историјским тековинама влада Србије је држала скрштене руке. Огорчени и узљућени пјесници српског романтизма громко су сијали родољубиви пламен и снагом пјесничке ријечи развијали бојне пјесме и заставе. Колико су глорификовали ратнички стоицизам црногорско-херцеговачких племеника, толико су, са гнушањем, осуђивали братску несаосјећајност.

Милован Кадовић: Пар

СТАВОВИ

СТАВОВИ

Драгољуб ПЕТРОВИЋ:
ПСОВКЕ УМЈЕСТО
НАУЧНИХ АРГУМЕНАТА

Драгољуб ПЕТРОВИЋ

ПСОВКЕ УМЈЕСТО НАУЧНИХ АРГУМЕНТА

(Поводом текста Р. Маројевића, *Слово*, 19–20)

Текст Р. Маројевића, на који му овде пишем последњи отпоздрав, показује да се он, напосто, разболео од превише памети и да за његове бољке нема ни хећима ни мелема. Зато ћу овде поменути само понешто од онога што он меље и премелава у последњих двадесетак година не водећи рачуна о томе да у његовом полемичком дискурсу има много више простаклука и псовки него знања и нормалног расуђивања. (И зато је логично: ако се он не може споразумети ни са самим собом ни са простим научним чињеницама, превише је од њега очекивати да ће се споразумети са својим опонентима.)

1) Ја сам рекао да немам воље да с њим поново расправљам о односима између *књижевног језика*, *језика књижевности* и *стандардног језика* (о томе се нисмо споразумели ни пре петнаестак година), али он и даље истрајава на ономе што не разуме (или је то давно заборавио) тврдећи да су *књижевни* и *стандардни* језик с и н о н и м и, при чему заборавља да је раније „објаснио” да је *standard language* „у енглеском... последњих деценија преовладао најпре зато што је његов конкурент *literary language* дв о з н а ч а н (размак – ДП): поред 1. значења »књижевни језик« (чешки *spisovný jazyk*, руски *литературный язык*), он је основни термин за 2. значење »језик (лепе) књижевности« (чешки *literární jazyk*, руски *язык художественной литературы*).” То је Маројевић давно објаснио, али је у међувремену „заборавио” шта је некад мислио и сад, опет, тврди да су *књижевни* и *стандардни* језик с и н о н и м и. Зато сам ја и могао да се спрдам наводом „да би узорни српскога *стандардног* језика могли бити *Примјери чојства и јунаштва*, или *Ђераћемо се још*, или *Петријин венац*” и пружио прилику Маројевићу да се још једном оклизне и да „разјасни” да су те књиге „писане у дијалекту и у *књижевни* = *стандардни* језик не спадају” па отуда, дакле, не спадају ни у литературу. Своју заборавност он потврђује и у многим другим појединостима, али њено оправда(ва)ње никад не може проћи

без неке нове „вештине”. За то је и овога пута нашао прилику да се преко мене, и даље и по ко зна који пут, „спори” с Павлом Ивићем и његовим рефератом на Другом конгресу српских интелектуалаца у Београду (април 1994). Тврдећи да је идеја о увођењу екавског израза у *стандардном* језику у Републици Српској Ивићева, Маројевић истрајава на схватању које се не може доказати: одлука о томе донесена је почетком септембра 1993, а Ивић је о њој први пут говорио на Конгресу који помињемо. У међувремену и Радован Караџић и Мирослав Тохољ објаснили су шта сматрају *стандардним* језиком, али то Маројевићу и даље не допире до памети и зато је овога пута позвао у помоћ и Петра Милосављевића и његов текст у *Слову* 18. А тај текст је занимљив по једној необичној појединости: Милосављевић помиње писмо Николе Поповића, објављено у *Новој Зори* 15-16/2007-2008, у коме се каже да идеја о одржавању Конгреса *није била Ивићева* (иако се „он одмах придружио иницијативи др Михаила Сфорцана и др Николе Поповића и других људи из Републике Српске”). Није, међутим, јасно шта се тиме жели *мени* доказати: ја сам на том конгресу био само слушалац и није мој проблем што је Ивић Маројевићу и Милосављевићу после тога постао објект сталне фиксације (без обзира на чињеницу што је он тада рекао да Срби у Републици Српској сами треба да одлучују о природи „свог” српског језика и да Срби из Србије у то не треба да се мешају): Маројевић упорно тврди да је идеја о увођењу екавског изговора у Републици Српској Ивићева, а Милосављевић притврђује да је тамо „једно време стварно била на делу Ивићева концепција (јесен 1993 – почетак 1998)”, али да је она „одбачена као лингвистички и политички неоправдана”. Могу они обојица истрајавати на својим конструкцијама, али ту остаје нејасна макар једна ситница: које су у томе моје „заслуге” и зашто и даље упорно руже човека који одавно није међу живима?

2) Нисам се мислио спорити ни о томе шта се са српским језиком догађало током много последњих деценија, али Маројевић не може да и у томе не покаже шта све не зна. Основни проблем око којег се споримо своди се на природу „тврде границе” између чакавштине и штокавштине, како је то дефинисао Маројевић, а ја рекао да је он „ту нешто »преучио« будући да та два дијалекатска комплекса припадају истом типолошком масиву, при чему је чакавштина у свом развоју »заостала корак« за штокавштином и као периферна словенска

област сачувала доста дубоких архаизама.” За своју тврдњу „да су штокавштина и чакавштина »генетски разни језици (односно прасловенски дијалекти)«“ Маројевић се позива на „најауторитативнијег лингвисту епохе у области словенске етногенезе и етимологије О. Н. Трубачова” и његово схватање „да није могуће генетски извести »данас постојеће српскохрватске дијалекте д и р е к т н о из прасрпскохрватског језичког јединства« и да су то самостални древни дијалекти.” Ја имам према Трубачову само дубоко поштовање, али за ову расправу занимљивијим ми се чини оно што је Маројевић цитирао као Вуково схватање о језичким односима Срба и Хрвата: „Хрвати мјесто *што* или *шта* говоре *ча* (по чему се зову и *чакавци*) и на крају слогова не промјењују *л* на *о*, **а у осталоме се врло мало разликују од Срба.**” Истакао сам ове Вукове речи верујући да оне Трубачову нису биле познате (или да, макар, није схватио њихов дубљи смисао). Ако се, наиме, чакавштина „врло мало разликује” од штокавштине и ако озбиљни антрополози тврде да **Поморавље и Сусак припадају истом антрополошком типу** и да се његова граница налази на линији чакавско-кајкавских додира у околини Бузета, онда они само потврђују оно што дијалектолози знају одавно: **чакавштина је „призната као хрватска” – иако се њена најважнија структурална обележја у мало чему разликују од штокавских, тј. српских.** Помињем овде само нека од њих: рефлекси полугласника, носних вокала и »јата« исти су, у принципу, као и у штокавштини, а са њима се поклапа и акцентуација (са два дуга и једним кратким акцентом и њиховом слободном дистрибуцијом); систем облика исто је тако близак, али је и у њему сачувано доста архаизама (као, уосталом, и у српским западноштокавским говорима – док је тамо било њихових носилаца); мноштво лексичких архаизама обележје је и чакавских и западних штокавских говора (а многи од њих „пружили” су се и до границе с Арбанијом). Итд. Вук је, дакле, био у праву кад је рекао да се чакавци-Хрвати „врло мало разликују од Срба” и то значи да је сумњиво заснован чак и **етногенетски идентитет чакаваца као „хрватски”** на исти начин на који је етногенетски идентитет „Хрвата-кајкаваца” одређен као **словеначки**. Да је још међу нама, као што није, Трубачов би данас могао рећи да су и штокавци и чакавци на својим данашњим просторима чинили јединствену (или, макар, врло блиску) етногенетску целину и сви су могли имати јединствену упитно-односну заменицу **čato*, која је касније (када су се

„чакавци прелили” по јадранским острвима) регуларно сведена на *ча*, а код штокаваца се развила у *што*. Хрвати су, показује се, народ који је свој етнојезички идентитет, у целини, засновао на туђим темељима – најпре на **српским** а у последња два-три века и на кајкавским **словеначким** – и о томе све даље расправе с Маројевићем сматрам излишним (при чему природу штокавско-чакавске границе према кајкавштини ја нисам никад спорио и зато Маројевић није морао да позива у помоћ ни Трубачова ни Широкова).

3) Када је у питању Маројевићева прича о „реконструкцији облика *Кѳм̃а* у 173. стиху Горског вијенца”, ја сам рекао да је тај његов посао бесмислен и да се именица *Ком* не може „превести” на остатак дуала будући да *Ком* има регуларну деклинацију једносложних именица и у једнини и у множини. Уместо да размисли о тим простим чињеницама, Маројевић „замотава” причу о „двојинској парадигми у старом српском споменику”, своди је на тип *Пѳда*, распреда о томе да Његошев „спјев [није] написан ни на кучком, ни на васојевићком говору, него је спјеван на српском књижевном језику који се тада налазио у формирању и карактерише га нова, пренесена акцентуација” и да је он све то „научно доказао” на неком другом месту. Видели смо како је Маројевић „доказао” да *Примјери чојства и јунаштва* не спадају у књижевност (и ја могу претпоставити да ће он, по нешто друкчијем обрасцу, попа Мића довести за телевизијског спикера), али све то нема везе с памећу: именица *Ком* има парадигму какву смо поменули и испод *Кома* и испод *Ловћена* и она се у *Васојевићима*, и гласовно и облички, понаша као именица *длан*, а у *Кучима* као именица *сват* (дакле: *сват*, *св’ата*, *св’атови*, ‘у *сватове* и даље). А да је тако, Маројевићу се и самом „отело” признање: „муња [је] синула од *Комова* [а не *Кѳм̃а* !– ДП] према *Ловћену*”.

4) О проблему односа међу глаголским ликовима *раздвајати* – *раздвајам* / *раздвајем* – *раздвајајући* / *раздвајући* Маројевић наставља да се шегачи и с оним што је некад говорио и с чињеницама о којима расправља. Цитирајући управо оно што је **он** потписао, ја сам рекао да је тај проблем решио Младеновић и при том поменуо **Маројевићев навод** да је Младеновић своју концепцију преузео од Стевановића „не знајући да је од ње – Стевановић одустао”. То Стевановићево „одустајање” од ранијег схватања послужило је Маројевићу као основа да формулише своје „фонолошко” схватање о постанку појаве и да се тако,

опет, исанка на простим чињеницама одбијајући, при том, право Младеновићу да *истраје* на схватању – којег се Стевановић „*одрекао*”! После мојег навода да су облици *раздвајат – раздвајем* познати у говорима Црне Горе, Маројевић и даље продужује да фантазира и да „подупире своју фонолошку памет” наводећи да ја нисам „доказима поткријепио своју тезу и указао у ком се дијалектолошком опису, и на којој страни”, налазе облици о којима расправља(мо) и да ја „обмањује[м] научну јавност, грање не држи!” Људима који ишта знају о дијалекатском пејсажу Црне Горе такви подаци ништа не значе (они ће их и сами лако пронаћи), али за Маројевића (који о томе не зна ништа) можемо прецизирати: примери које сам навео потичу из Куча и Пипера, имам понеки податак из Зете, а за остале говоре прегледао сам овлаш само три монографска описа и у свима нашао примере за које Маројевић вели да их нема. Први су ми под руку дошли Пешиканови средњокатунски и љешански говори и ти се примери тамо налазе на стр 169 и 258 (даље нисам трагао); после тога прегледао сам овлаш и Милетићеву грађу из Црмнице и Вујовићеву из Мрковића. И тамо такође нашао примере за које Маројевић вели да их нема. Има њих, али како би се Маројевић „научно санкао” – да је за њих знао?

5) Маројевић вели да никад није мењао идеолошку и националну чапру, али оно што **сâм цитира** показује колико је забораван: „Презимена на *-ић* имају данас и Срби, и Црногорци, и Хрвати. Имају их и Муслимани.” Ако му се прихвати „накнадна памет” у вези с националним или верским одређењем Муслиманâ / муслиманâ (и ако му се приговори да у његовом „националном низу” нема Македонаца), остаје његов запис да „*-ић* имају данас **и Срби, и Црногорци, и Хрвати**”, тј. **три посебне нације**. Бранећи се од онога што је некад мислио и потписивао и учитавајући у то „садашњу памет”, Маројевић вели: „Мисли ли Петровић да се друкчије могло написати кад су наведени етноними коришћени у тадашњим значењима, неки у смислу припадности држави, други у смислу вјерско-језичке припадности (на примјер, јесам ли могао тада написати да презимена на *-ић* имају само Срби?).” Тај се навод, напосто, не може разумети друкчије него као признање да његов аутор не зна кад је оперисао **научним чињеницама**, а када **идеолошким флоскулама**: да ли онда кад је „и Србима, и Црногорцима, и Хрватима” (као „и Муслиманима / муслиманима” – заборављајући Македонце) „признавао” национални идентитет или сада кад тврди да су то све Срби – што раније није смео

рећи?! Тиме се, на прави начин, потврђује и Маројевићева научна несолидност, и помањкање обичне грађанске храбрости, и његово конвертитство: ако некад није смео рећи ово што сад прича, морао је за своју накнадну памет припремити макар сигурнију одступницу. Биће, међутим, ближа истини тврдња да је Маројевић „онда” више водио рачуна о идеолошким налозима него о научним чињеницама и они су га навели да потпише схватање које му се данас више не допада. Маројевић, ни иначе, не болује од превише храбрости и то доказује наводом, за који га нико није питао, да је за време бомбардовања побегао у Москву – да отуд „прати” бомбардовање Срба (и да, узгред, „решава односе” између Старокуча и Дрекаловића).

6) У спор са мношћом Маројевић је укључио и недужног Р. Аршибалда Рајса цитирајући његов морални тестамент *Чујте, Срби: Чувајте се себе* (1928): „Истина је да на универзитету имате људе велике вредности, али су велика већина медиокритети који су на та места стигли захваљујући страначкој политици или њеној подршци”. Рајсовом суду о Србима нема се шта приговорити, али има Маројевићу: он не схвата да је Рајс имао на уму оне научнике чији је, опет, најбољи представник управо Маројевић будућу да је сâм признао да никако не може без „партијских штака”: био је члан једне странке до њеног последњег дана, а када је она пропала – одмах претрчао у другу. И као њен кандидат („по коалиционом споразуму”) постао декан Филолошког факултета у Београду (и за собом оставио репове од којих су се неки касније вукли и по судовима).

7) Закључићу овај разговор с Маројевићем поновним освртом на његово, упорно изругивање људским именима. Давно сам рекао да је такве људе народ увек држао на оку јер је њихово понашање било знак моралног или психичког оштећења, али се то Маројевића не дотиче и он и даље, и све простачкије, наставља са својим несојским манирима: уместо мог имена и/ли презимена, он најчешће пише *Днетровић, Дп. П., Павлољуб, Драгољуб-Павлољуб, Александрољуб, Љуб, Губо, Лажољуб*; проф. Павле Ивић је *аџи-Павле* (Маројевић још није чуо да Ивић већ девет година није међу живима), проф. Александар Младеновић је *аџи-Аџо*. Висок домет неконтролисаног несојлука Маројевић досеже цитирајући одредницу **књижевни језик** у једнотомном *Речнику српскога језика* Матице српске. Он ми приговара да, као рецензент, нисам оспорио дефиницију коју су аутори тамо формулисали и дописује: „Није им приговорио.

Можда им није одговорио угледајући се на *пса у ланцу: лаје (и кидише)* на госта, *подвија реп* пред укућанима, *шени* пред газдом.” На другом месту, поводом мога реферата на једном научном скупу, Маројевићеви несојски таленти посебно су се размахнули: он вели да тај реферат нисам „прочитао у првој, лингвистичкој секцији, гдје је био по програму (и гдје сам га ја чекао да провјерим је ли научио бар *аз* из фонологије, него га је тајно прочитао у другој секцији, како не би лингвисти од знања, угледа и савјести реферат могли критички размотрити!” И додаје: „Није смио, *курва*, на фонолошки мегдан изаћи, па сам му послао кудјељу и преслицу, а он сад, из прикрајка, вади испод сукње свој арбанашки љукач!”

Нећу овде коментарисати све те Маројевићеве псовке и само ћу притврдити понешто од онога што сам рекао на крају нашега претходног „разговора”. Маројевић пише *много* о проблемима о којима *мало* зна и када се та његова шупља знања удруже с одсуством домаћег васпитања и озбиљним проблемима у менталној структури, јасно је да се од њега може очекивати **све пре него разложна расправа** о покренутим проблемима и разумљиво је да се таквим полемичким манирима он много успешније квалификује за пљачарског псовача него за утемељеног научника.

Имајући све то на уму, а не желећи да даље слушам Маројевићеве псовке, бићу принуђен и на неке неуобичајене потезе не бих ли га приволео да своје псовачке таленте више не везује уз моје име.

Распитаћу се, рецимо, код оних који су с њим непосредније сарађивали знају ли да ли он има здравствени картон у некој установи за ментално здравље (јер тако може писати само човек који не успева да се „састави са самим собом”), а исто то питаћу и њега лично. Ако ми кажу да има, а он потврди, сваки даљи разговор с њим сматраћу завршеним јер „болест је свачија и никад се не зна с које ће стране, и на кога, ударити”. Ако ми, међутим, кажу да нема, а и он то потврди, потражићу га да се разјаснимо и око оне његове „игре ријечи ономастичкога типа” и оних псовки које сам горе поменуо.

И да му, узгред, вратим ону преслицу. Добро ће и она послужити – да не носим љукач.

У МАКАЗАМА

У
МАКАЗАМА

Драган ДРИНЧИЋ
УСТАВ ЦРНЕ ГОРЕ

Драган ДРИНЧИЋ

УСТАВ ЦРНЕ ГОРЕ

Члан 1

Црна Гора је суверена држава, осим ако Америка другачије не нареди. Црна Гора је држава надгледане независности. Црна Гора је најисточнија америчка покрајина и најелитнији амерички полигон.

Највиши орган власти Суверенистичке аутономне покрајине Црне Горе је амерички гувернер. Њему су подређени сви црногорски покрајински органи. Црна Гора је суверена у свим надлежностима које није пренијела на свеамерички ниво. Црна Гора има широку аутономију. Она је суверена у области здравства, туризма и водопривреде. У свим другим областима она ужива најшири степен локалне самоуправе.

Члан 2

Суверенистичку покрајину Црну Гору засад чине три федералне јединице: Република Црногорска, Република Брдска, Република Бока и Херцеговина, и четири аутономне области: ШАО Малесија, БАО Санцак, ХАО Превлака и ЦАО Забјело. Улцињ и Гусиње су посебни дистрикти, с надгледаном аутономијом. Све мултифедералне и мултиаутономне јединице доприносе мултиетничком складу и регионалној стабилности.

Као потенцијална одметничка (комитска) територија, Катунска нахија има специјални статус. Највиши орган власти Специјалне аутономне области Катунције је Катунски племенски збор, са сједиштем у Цетињу. Највиши орган извршне власти је Катунско племенско вијеће, са сердаром на челу. Свако катунско племе делегира једног поглавицу у Усташкотворну скупштину. Остала црногорска племена немају специјални статус, већ су конститутивни дио Савезне Републике Црне Горе.

Главни град Црне Горе је Вашингтон а престоница – Завала. Вашингтон је војно-политички а Завала (Светозарево) културно-историјски центар Црне Горе.

Члан 3

Црна Гора је држава америчког народа и свих европских народа и народности. Савезна Република Црна Гора је мултисуверена, мултидемократска, мултиамеричка, мултиевропска, мултицрногорска, мултибошњачка, мултихрватска, мултиромска и мултиалбанска држава, са фамилијаристичко-централистичким обликом владавине.

Црна Гора је модерна антисрпска држава, заснована на “свијетлим” примјерима чојства и усташтва и универзалним фашистичким вриједностима. Црна Гора је братска заједница свих антисрпских народа. Црна Гора је држава свих мањинских народа сем српског. Срби су реметилачки чимбеник Црне Горе и немају статус конститутивног народа. Срби ће добити статус конститутивног народа и право на позитивну дискриминацију кад се интегришу у усташко-правни поредак Црне Горе.

Црна Гора се конституише као модерна мултиплеменска, мултибратственичка, мултинахијска, мултикатунска и мултипровинцијална држава, чији је основни циљ улазак у еврогене зоне и интеграције. Црна Гора је суверена банаана држава, која се залаже за Евроалбанске и Трансдуванске интеграције. Црна Гора је мултивитаминска, мултишовинистичка, мултиједнопартијска, мултивазална, мултиприватна, мултимафијашка, мултипрофитерска, мултинепотистичка, мултикорупционистичка, мултишверцерска, мултиподаничка и мултиполицијска држава, са мултитоталитарним, мултиауторитарним и мултиаутократским обликом владавине.

Члан 4

Црна Гора је ДИМократска држава, у којој не постоји сепаратистичка подјела власти. Власт је јединствена и недјељива, и неotuђива је својина Оца нације. Основне институције црногорског друштва су фамилије, којима руководи Отац нације и њему подређени пријатељи и кумови.

Евроатлантска аутономна покрајина Црна Гора је републиканска монархија канцеларског типа. Највиши орган световне власти је Премијер побједничког духа, с неограниченим роком владавине. Предсједник владе је шеф егзекутивне власти и апсолутни господар свих грађана Црне Горе сем Руса.

Највиши орган законодавне власти је Усташкотворна скупштина, са 150 веле-посланика: из Републике Црногорске - 80; Републике Брдске - 20; из Федерације Боке и Херцеговине - 15; из Санџакистанске цамахирије - 15; из Хрватског аутономног котара

Превлака - 10; из Аутономне покрајине Малесија - 10 посланика.

Највиши орган судске власти је Спушки трибунал. Највиши орган егзекуцијске власти је Црногорски батиначки збор, који чине експедиционе тројке састављене од елитних криминалаца. Црногорски батиначки збор има васпитно-репресивну функцију и служи за утјеривање демократије.

Члан 5

Црна Гора је суверена ОЈ-ХА-ха држава, која има своје традиционалне симболе. Државна застава је црвено-зелено-црна тробојка. Државни грб је пиштољ са двоглавом фантомком, са металном шипком у десној и пајсером у лијевој руци.

Црна Гора има двије химне: државну и националну. Државна химна је “Лијепа наша Миловино”. Национална химна је “Ускликнимо с љубављу просветитељу Милу”. Државна химна се изводи приликом државних обреда а национална - за вријеме народног весеља и поданичких свечаности.

Национално пиће је Милотовљев коктел. Национални спорт је бацање каме са рамена. Национално одијело чине: армани, црна кошуља, џемпер са У изрезом, токе на прсима, фантомка, рибкопанке и фес са шаховником.

Национална валута је амерички перпер. Економски систем је јединствен и биће усаглашен у процесу хормонизације односа Црне Горе и Еротске уније (ЕУ).

Дан независности је 24. март - дан када ће Црна Гора потписати Тројни пакт с НАТО алијансом.

Службени језик је црњогорски а у службеној употреби црногорички цикотићког изговора. Службено писмо је ђуканица.

Службени народ су Црњогорци а у службеној употреби сви црногорски народи и народности сем српског. Сви народи су једнаки пред Оцем нације. Најравноправнији народ су “Крњи Црногорци” (Црногорци - антисрби), који аплицирају и баштине најбоље послове у одрживом развоју и нашој европској будућности.

Члан 6

Црна Гора је ЕвроУнијатска држава, у којој су све религије мултиравноправне. Црна Гора је мултисекуларна, мултиправославна, мултикатоличка и мултимуслиманска држава. У Црној Гори постоји демократски плурализам православних цркава. Сваки суверени грађанин има право да оснује аутокефалну цркву и да је региструје код надлежног полицијског органа.

Службена црква у Црној Гори је Црњогорска православна црква, која је под јурисдикцијом ватиканског патријарха. Цркве у службеној употреби су: Црногорска муслиманска црква, Вехабијска аутокефална црква, Црногорска католичка црква, Синдикална протестантска црква, Црногорска комунистичка црква, Секта Милових свједока и Секта Светових слободних зидара.

Члан 7

У складу са правом народа на самоименовање, Црна Гора је мултиноминална држава, са различитим именима. Сваки народ, домицилни или иностранци, има демократско право да именује Црну Гору како хоће: Муслимани могу да је зову Подгорички пашалук; Хрвати - Црвена Хрватска; Словенци - Црно Горењско; Мрки Црногорци (Роми) - Циго Гора; Македонци - Гората на Милова работа; Јужноамериканци - Колумбија на Јадрану; Средњоамериканци - Монтенегридад и Тобако; Африканци - МонтеНигерија; Руси - Русалка; Турци - Карадаг; Албанци - Мали и Зи; Грци - Мавровунио; Латини - Монс Нигер; Млечани - Монтенеро; Енглези - Блекхил; Нијемци - Шварцвалд; Французи - Монуар; Шпанци - Монтања Негра; Португалци - Сера Прета; Румуни - Мунтенегру; Холанђани - Звартберг; Мађари - Фекетехеђ; Норвежани - Свартеберг; Швеђани - Свартфјел; Јапанци - Куројама; Кинези - Хеишан; Арапи - Асауд Хидхаб; Чеси - Черна Хора; Тута Бугари - Черна Гора, итд.

Срби немају право да именују Црну Гору како желе. Именовање Црне Горе српском државом, Српском Спартом и другим називима из арсенала великосрпског великоњегошевог хегемонизма строго је забрањено и кажњава се као Кривично дјело контрареволуционарног, контрареферендумског дјеловања и угрожавања друштвеног уређења и безбједности земље.

КАЗНЕНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 8

Сваки грађанин је дужан да чува тековине референдумске револуције: да штити братство и јединство свих црногорских народа и народности, да брани територијални интегритет Суверенистичке Федеративне Републике Црне Горе, да поштује фашистички друштвени поредак и Милово самоуправљање...

Лице које изврши Кривично дјело против основа суверенистичког мафијашког друштвеног уређења и безбједности земље

казниће се батинањем бејзбол палицама или строгим затвором у Спушком трибуналу. Лице које изложи критици и порузи Апсолутистичку Републику Црну Гору (ЂУКАНИСТАН) и не призна Сепаратистичку Терористичку Републику ТАЧИКИСТАН биће интерно расељено у казнено-поправне домове у трајању до двије године. Лице које не подржава црногорску сепаратистичку политику и улазак Црне Горе у НАТО-рајх и Евроалбанске интеграције казниће се доживотном изолацијом. Лице које буде вријеђало морална и антисрпска осјећања грађана биће хоспитализовано у еминентне психијатријске установе или хумано пресељено у друге банана државе.

Ако српско лице призна идентитетску кривицу, изрази кајање и дадне часну фашистичку ријеч да је више никада неће поновити, или се учлани у Црногорце и Демократску партију национал-социјалиста и друге патриотске странке, биће помиловано и пуштено на условну слободу. Амнестирано лице које буде доприносило изградњи и развоју Црне Горе, као мултинационалистичке заједнице, и буде подривало великокосовску Србију, биће лустрирано и награђено ратним и мирнодопским одликовањима.

Од казних одредби Устава Црне Горе изузимају се амерички држављани, с обзиром да су припадници више расе. Ако амерички натчовјек изврши неко кривично дјело на територији такозване Црне Горе (мултиетнички убије Црногорца ниже расе, силује кршну Црногорку, изврши колатералну штету с осиромашеним уранијумом...), биће суђен у Америци, по шерифатском праву. Изручивање америчких држављана, највећих драгоцјености планете, некој трећој земљи или међународном трибуналу строго је забрањено и кажњава се у складу са хуманитарним правом – електричном столицом.

ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Устав ступа на снагу осмог дана након једностраног проглашења и објављивања у Тужбеном листу Црне Горе. Даном ступања на снагу Устава привремено престаје да важи криминално-правни поредак Црне Горе.

Свака сличност са стварношћу је случајна. ОЈ-ХА, ха, ха, ха!

Уставотворац: Драган ДРИНЧИЋ

ЗАПИСИ

ЗАПИСИ

Михаило МИЉАНИЋ
Стојанка РАДЕВИЋ-ПЕТКОВИЋ
Миљан МИЈУШКОВИЋ

Михаило МИЉАНИЋ

КО КОГА ЈОШ ГРАНАТИРА

„Гранатирати“ спада у новије ововремене речи које су, као и многе друге, родили догађаји. Раније се говорило „бомбардовати“, свима је било јасно шта то значи. Гранатирати, пак, испада бомбардовати гранатама. А шта ако су те гранате ништа друго до бомбе испаљене топом, а не из ваздуха или ручно? Но, пустимо сад то, нека свако пише како хоће, важно је да се разумемо.

Али да ли се баш разумемо?

У вези са свим тим, замишљај да поново идем Сарајевом, некада ми најмилијим нашим градом. Боже, смем ли рећи, „нашим“, да се не помисли да га, као Србин, својатам и својеврсно освајам! Глупости, у другом смислу кажем „нашим“, у оном људском и чистом смислу, јер сам у њега увек радосно и пуна срца долазио, а знам и сви други из бивше Југе, па је то, ваљда, довољно да га и даље сматрам нашим, својим и свачијим. И то ми право нико не може одузети.

Питам се на шта бих наишао сада, какво је то „моје“ Сарајево данас, последице свега, шта је остало од њега, оног некадашњег? Не у физичко-материјалном погледу, него у оном другом. Где ли су они силни добри његови људи које сам познавао, по неког и волио? Где ли су ове прелепе Сарајке, од чијег шарма и данас трнем? Па они сјајни трговци, који вам, да и не приметите, увале нешто што ни у сну не бисте купили? Да ли бих опет зачуо оно, језички искварено али мени тако драго, баш ме брига за досадне лингвисте, своје име – Ми'хаило, са кратко наглашеним и једва чујним х? Тим раздраганим повиком су ме редовно дочекивали у старом Радио-Сарајеву, у Данијела Озме 7,

А мој пријатељ Омер, шеф рецепције у „Европи“, само би приликом сваког мог доласка, учтиво томе додавао: „Добро нам дошли, драги госте, Михаило! “Шта ли је са оним космополитским Сарајевом, центром наше балканске планете, у којем смо се сви осећали као код куће?

Биле су то неке давне седамдесете, прије хиљаду година, када сам био хонорарац Радио - Сарајева за Црну Гору и био тако добро

плаћен да сам од супруге повремено скривао колико добијам, не би ли ми што преостајало и „за моју душу“.

Питам се има ли још Омера, или њему сличних, који је из „моје“ собе бр. 312, једном иселио госта, и то странца, под изговором неке хитне водоводне оправке, само да би уселио мене, када сам изненада бануо, заборавивши да се најавим?

Шта ли је са оним слепим телефонистом у „Европи“, који ме је, као верни слушалац Радио-Сарајева, препознао по гласу када сам га једном замолио за хитну везу са Титоградом?

Има ли на Баш-чаршији још оне неугледне ашчшшце где сам редовно свраћао на маестралну соган-долму и од куварице Азре, лукаво јој се удварајући, крао њене тајне рецепте?

Присећам се и дугих шетњи са другарима с краја на крај Титове улице, свака вам част, Сарајлије, што сте јој, како чујем, назив задржали!

Вероватно се и сада заруменим од поноса када се присетим како сам 1977, као члан заједничке редакције југословенских радиостаница, једини добио велику Плакету-захвалницу Радио-Телевизије Сарајево за допринос извештавању о Првој конференцији радио дифузних организација несврстаних земаља. И како је „велики“ Горан Милић, тада извјештач Телевизије Београд, у изневереној нади да ће је он добити, пуцао од зависти. Ту Плакету, по значају, нимало не одвајам од доцнијих признања, чак ни од оне две награде за животно дјело, републичке и савезне. У вези са том Конференцијом, где ли је онај тада млађани новинар Радио-Сарајева, мислим да се звао Емин, тако некако, који ми је био додељен као испомоћ? Надам се да је на време утекао из ове професије!

Из Сарајева сам тада тркнуо до Мостара, гдје ми је дједа учио основну школу и, после гимназије у Београду, мало учитељвао. И био сам тада дома код колеге Мише Марића, утемељивача „Мостарских киша“, који ми је поносно показао колекцију коњака са свих страна света, којој су, према каталогу, недостајала само два. Мало смо је тада и окрњили. Шта ли је са њим било?

Били смо некада тако тесно повезани, ми радијска братија, да је моја супруга већ сутрадан у Титограду дознала како сам са једном прелепом медијском секретарицом претходно вече био не двојном ноћном излету на Требевићу. Узалуд је још убеђујем да сам то учинио искључиво из љубави ка природи.

Сећам се много тога и тако, мало по мало, дођем и до неких ближих дана, скорашњих, па и до неких стравичних питања:

Где ли почива она дивна Српкиња Ната Бојић, из Радио-Сарајева, коју, на правди Алаха, убише муслимани? И оно муслиманско одојче, које скупа са мајком, на правди Христа, уби српска бомба?

Где ли почива она новинарчина, и стасом и гласом, далматински Хрват Анте Штрелов, који је у Радио-Сарајеву досегао сам уредничко-водителјски врх и у Вечерњем дневнику први изговорио оно „Добро Вам вече, драги слушаоци“, чиме је намах улетио у њихове домове, а ми га сви после безочно копирали?

Гдје ли почива она друга новинарска људина, репортажист Радио-Сарајева, Ацо Нејман, кога су се редовно на Охриду, на такмичењу југословенских станица, скупа са Радованом Јабланом из мог Радио-Титограда, сви прибојавали и зебли да не понесу све прве награде за документарну репортажу.

Да ли се, и када, мора бити одавно, успокојио и упокојио Срећко Рундић, некадашња сива еминенција Радио-Сарајева, у најбољем смислу речи, та општа свезналица и ненадмаши учитељ полетараца, али и саветник искусних новинара, између осталих и мене?

Шта ли је са комшијама моје рођаке, Српкиње, из Шалома Албахарија 6, муслиманима и Хрватима, који су јој, у најтежим ратним данима (грозне ли речи) сложено помогли да преживи? Да ли су и они преживели?

Где ми је она друга рођака, њена сестра, срећно удата за муслимана, са којим је изродила јато мешанаца, који ће, ваљда, помоћи да се боље разумемо?

Трећа сестра, болничарка, дознао сам, провела је читав рат у сарајевској болници и није јој длака с главе усфалила.

И тако, редом, све до Ивице Мишића, Зије Диздаревића, Нађе Пашић, Зорана Удовичића и других, који сви заједно творе темељ и повод иразу „сарајевска новинарска школа“!

Питам о њима свима, онако узгред, као да са собом разговарам, свог некадашњег одличног приправника Руждију Ацовића, сада новинара „Јутарњег листа“, чини ми се, али одвише је млад.

Потом питам себе шта је то са мном, зашто ми све ово извире и навире? Да ли зато што нас сада, уместо свега оног лепог, још болно везују гранате, свеједно чије, којима смо, у ствари, сами себе гранатирали? Боже, свеједно који и чији, ваљда си нас све довољно изгранатирао и пусти нас сада да мало предахнемо, па ћемо Ти опет, какви смо, можда, пружити прилику и разлог! Истина, још их има који гранатирају, ако не правим гранатама, а оно речима, које, такође, могу и те како и озледити и озлоједити.

Да не околишим - дође ми до руку ту, прије неки дан, на жалост први пут, јер је, без колегијалног ласкања, одиста одлична, сарајевска ревија „Слободна Босна“, па ме нешто у њој подсејети на „моје“ Сарајево.

Извесни Николаидис пише у бр. 568 и вређа ли вређа све редом, називајући Гаврила Принципа терористом и злочинцем, уједно уздижући у небеса Аустро-Угарску! Као да Босанци (или Бошњаци, ако хоћете, свеједно који и било којим редоследом, муслимани, Хрвати и Срби, или Срби, муслимани и Хрвати, нису подједнако роптали и страдали под њом а Гаврилу је судбина доделила да испали хитац којим је почело ослобођење из „тамнице народа“ и, уз Први, и Други светски рат, у узрочно - последичном континуитету.

Не пада ми на памет да са тим ненадобудним момком полемишем. Као и у љубави и мржњи, у пријатељству и непријатељству, у миру и рату, за полемику је потребно двоје. Нећу бити ни једно од то двоје, јер сам избирљив. Али ћу то момче подсетити да је та „његова“ Аустро-Угарска, над чијом судбином сада тужи, починила масу злочина у тој истој Босни, у чијем гласилу он за њом тако уздише, не рачунајући и оне још стравичније у другим крајевима, нарочито по Мачви и Подрињу. Ако није добро обавештен, нека потражи књигу Војислава Богићевића „Сарајевски атентат“, са речитим илустрацијама тих злочина у БиХ!

Неко је склон рећи да је Аустро-Угарска унела у Босну прву европску цивилизацију и извукла је из турског примитивизма, изградила у њој путеве, увела државну управу и правне институције и индустријализовала је, али искључиво зарад њених рудних и других богатстава. И заборавља се да је уз све то завела и прљаве полицијске методе и масовну шпијунажу и поцепала њене ентитете много више од исламизације њених људи, који су до тада живели у вишевековној блаженој двоконфесији.

У животу увек неко иза некога стоји. Ко стоји иза тог Николаидиса? Вероватно оне исте подземне силе које су га, својевремено, иако средњошколца, довеле за уредника Културне редакције у ТБ ЦГ. И сада му омогућавају да, у дружини истих таквих самопроглашених представника оновремене црногорске књижевности, он заступа Црну Гору на разним сајмовима књига и сличним манифестацијама, иако му прозу тешко може разумети и искусни психијатар. Иначе, своје оскудно опште образовање он провидно покушава прикрити цитирајући многе угледнике светске мисли и духа, али се они губе у хаосу његових небулоза и конфузија.

Зато је ред подсетити га и на мисао Луја Бартуа (ако је за њега, уопште, и чуо): „Празна акробација речима само је карикатура рјечитости!“

Што се гранатирања тиче, Андреј Николаидис је највише изгранатирао себе.

Стојанка РАДЕНОВИЋ ПЕТКОВИЋ

ГОВОРИТЕ ЛИ КАНАДСКИ?

Приликом мог боравка на црногорском приморју, септембра ове године, доспео ми је у руке најновији часопис *Слово*, број 19-20, август 2008. Била сам веома пријатно изненађена не само квалитетом часописа, и садржајем прилога, а посебно сам била импресионирана овим часописом кад сам видела ко је његов издавач. Реч уредника часописа, као и делови који се односе на конструкцију тзв. црногорског језика у новој црногорској држави, навели су ме да и ја о томе проговорим..

Као и многи други из бивше Југославије живим у Канади која важи за истински демократску и мултикултуралну земљу. Проблем који се у Црној Гори појавио после одвајања из бивше федеративне државе *Србија и Црна Гора* у вези са називом језика у школама у Црној Гори био је крајње нелогичан и симптоматичан. С обзиром да сам и сама писац, као и члан и секретар Удружења српских писаца *Десанка Максимовић* из Торонта које окупља српске писце и охрабрује све оне који желе да се огледају у књижевности, пратим и ситуацију у домену језика и културе у земљама насталим распадом Југославије. Око Удружења су окупљени и сви љубитељи лепе писане речи српског језика далеко од матице.

Удружење у складу са својим мандатом, увек реагује на многе појаве запостављања и затирања српског језика и писма у последњој деценији. Између осталог, на вест о преименовању назива српског језика у школским програмима у Србији и Црној Гори, Удружење је организовало петицију у Канади са захтевом да се у основним школама у Србији језик зове српски а не матерњи, послало подршку најстаријој школи у Црној Гори, српској школи у Морињу, као и писмо подршке никшићким професорима српског језика који су се у новој црногорској држави нашли на улици без посла зато што нису желели да предају у школама матерњи већ само српски језик.

На жалост, и даље се наставља насиље над српским језиком и писмом у Црној Гори тако што се убрзано ради на креирању и промовисању још једног новог језика на скученом балканском простору - црногорског. Да није трагично било би смешно. Испада да се ова нова држава простино и олако одрекла своје културе и историје, што је заиста трагично с обзиром на велики понос и историјско памћење људи у Црној Гори. Великом броју умних људи је потпуно јасно да Европа никада неће стандардизовати један језик који се до јуче звао српски настао увођењем локализама и додатних гласова и слова. За то би било потребно да се књижевност црногорских писаца прво препише како би нови језикотворци били уверљивији у свом захтеву прд научном јавношћу. То наравно не значи да ико има било шта против језика који је сада у употреби у Црној Гори у свакодневном комуницирању и који је, наравно, разумљив свима са српско-хрватског језичког подручја бивше Југославије.

Из перспективе Канаде, која је заиста колевка мултикултурализма, уништавање једног језика зарад тренутних политичких циљева је незамисливо. Напротив, у таквој земљи идеје црногорских језичких демократа тренутно на власти, као и њихових апологета, не би имале не само никакву шансу већ би одмах биле изложене озбиљној стручној и јавној критици.

Канада је веома толерантна држава када су језици разних усељеника у питању, али је врло стриктна што се тиче њиховиог усељења. Од свих који се усељавају као независни имигранти захтева се да знају енглески или француски јазик. Нико их никада није питао: Говорите ли канадски? Ни једном канадском политичару није пало на памет да са добитком суверености Канаде после одвајања од Енглеске предложи преименовање назива дотадашњих званичних језика те државе, енглеског и француског у канадски.

Сваки имигрант у Канаду је донео по два кофера најдрагоценијег пртљага као и свој матерњи језик којим се људи у оквиру своје етничке заједнице слободно служе. Око 100 тзв. етничких листова на сто разних језика слободно излази у Канади. Али енглески или француски језик у Канади се веома стриктно негује и чува, а у Квебеку, употребу француског језика и примену закона у вези с њим, чак будно прати тзв. језичка полиција, спречавајући тако да други званични језик, енглески, у јавном животу те франкофонске покрајине, случајно не добије примат. Друго, иако се енглески језик из Енглеске мало разликује од енглеског

који је у употреби у Канади, углавном када су у питању неке речи и изрази, званично се примењује енглески правопис, који се опет мало разликује од правописа енглеског језика у Америци.

Сама чињеница што САД, мегасила, никада није за свој језик прогласила и тај већ донекле мало модификовани енглески за амерички чак и кад су у питању уочљиве разлике нарочито у изговору, изразима и правопису.

И у Канади у школама постоји могућност учења језика по избору, али само између два званична језика, енглеског и француског. Кад су страни језици у питању школе се руководе захтевима родитеља, па ако има довољно ученика за једно одељење, као страни језик у школи се може појавити пољски, украјински, кинески итд, у ком случају школске власти обезбеђују потребна средства и квалификоване наставнике. Међутим, оцене добијене из тог предмета могу да се користе једино ако после завршене гимназије ученик хоће да студира тај језик као страни, уколико буде понуђен програмом неке високошколске установе. С друге стране, обавеза је свих који желе да студирају у Канади да имају високу оцену из једног званичног језика, енглеског или француског, која улазе у просек оцена за упис на факултет, а дају свима који знају оба језика велику предност, како у току студирања тако и после завршених студија. Такође, званични језик је не само важан и неопходан као део улазнице на студије било ког усмерења, већ и као најважнији елемент успешних каријера, нарочито за имигранте.

Оно што, можда, многе у Србији и Црној Гори изненађује је чињеница да се српски језик и ћирилица здушно бране и у иностранству, у Европи и на другим континентима. Они који се томе чуде превиђају да је у расејању преко три милиона Срба који ће се можда једног дана, они или њихови потомци, послом или за стално поново наћи у својој матици. За те Србе и Црногорце у расејању такође није прихватљиво да свој језик називају матерњи или црногорски само зато што су тако замислили надобудне ни мало демократичне демократе али и они који се ради личне користи или из страха или незнања сувише лако и спремно одричу једне од суштинских одредница сваке нације.

Дакле, ако некад дођете у Канаду немојте очекивати да ће вас ико питати да ли говорите канадски.

ЗАПИС СА ПОКЛОНИЧКОГ ПУТОВАЊА

„Просуо си светлост по мраку, Господе, и произашле су боје и облици. Наднео си се лицем Својим над бездан, коме је име Ништа и бездан се мучи да у сенкама изрази лепоту лица Твога. Како Те бездан сања онако Те све ствари казују.“

„Молитве на језеру“ Св. владика Николај

Ове године Благовијести освануше необично ведре и топле. Умјесто снијега благовјештеника, свуда осјећање благе вијести о Васкрсењу.

После кратке вожње од хотела „Бели Нарцис“ у Ваљево, предвођени нашим свештеником Слободаном Јокићем, пјешачимо путем кроз храстову шуму. Нас педесторо, из Братства Св. Василије Острошки из Никшића, журимо на литургију у манастир Ћелије. То је већ пети пут како идемо на поклоњење великим српским духовницима и проповједницима православља: светитељу Авви Јустину и српском Златоусту, Светом Николају Жичком.

Док се спуштамо у котлину у којој леже Ћелије, до нас, на моменте, допире из даљине литургијски пој преношен разгласом. Гласови се обраћају нашем срцу и чине да нас оно напусти и одлута у предјеле још непохођене. Чини се - сам манастир нас дозива себи, под своје окриље. Јутарњу свјежину смјењује топлота правог прољећног дана. Упркос свему, на лицу нам је осмјех, а очи пуне свјетлости и ми уображавамо корак...

Свети Јустин остао је упамћен као велики професор, богослов и философ, али, и као из свијета манастирски повучен, подвижник и духовник. Родио се и упокојио на Благовијести. На тај дан, овдје у Ћелијама, одржава се велики сабор; дођу поклоници из свих српских земаља и расејања и за свакога је то велики дан и догађај за памћење; то је захвалност и одужење српског рода своме Авви, заступнику пред Господом, чудотворцу и исцјелитељу. Ове године нас је, чини се, више него икада. Помислих, улазећи у порту, колико је Авва проводио на овом мјесту молећи се, пишући, превodeћи...

И, ево нас, напокон, крај чудотворног гроба! Чекамо у гужви да бисмо се поклонили и цјеливали камени крст испод кога

почивају земни остаци једног од највећих православних мислилаца и молитвеника двадесетог вијека. Онда тихо стајемо са стране, уз зид цркве, да учествујемо у литургији. Умјесто црквене куполе над нама је небески свод, а умјесто иконостаса пред нама - гроб са крстом и иконом оца Јустина. Иза онижег зида порте види се четинарска шума, у даљини - врхови планина парају небо које је плавље него обично. Шума је пуна живота, игре свјетлости, сјенки и простора. По цвијећу које уоквирује Авин гроб, још увијек почива роса. Повремено вјетар доноси однекуд бијеле латице које свему дају посбену драж и мирис тамјана који жедно удишемо. И, ево, појци пјевају анђелску пјесму: „Свет, Свет, Свет је Господ Саваот, небо и земља су пуни величанства славе Твоје!...“

Народ побожно стоји; свакоме - мисли ка небу, а на лицу - молитвена узвишеност. Гроб плијени својом енергијом. Сви желе да га дотакну, цјеливају или помиљују. Једна жена пада челом до земље и шири руке, хоће да га загрли као Магдалина Исусуова стопала.. Видим како им се низ образе сливају млазеви душе која се наједном препуњава..

Један свештеник стаје изнад гроба и чита молитве за здравље поклоника. Сви несвјесно сагињемо главе, иако то није обичај на литургијама, јер свака литургија је сјећање на Васкрсење Христово и на радосну побједу над смрћу! Али, нека невидљива сила спушта нас до земље. Свјесни својих сагрјешења као да не умијемо на бољи начин да изразимо своју љубав и поштовање према Богу и његовом светитељу.

Литургија се наставља, на моменте ремећена живим духом владике Атанасија, једног од духовних чеда светог Јустина. Чујем како владика опомиње неког свештеника како да се окрене и гдје да стане. Ти моменти ме увјеравају да се све ово збива овдје, код нас, и нама, и да је ово наш прави живот а не сан. Онда се причешћујемо... То је врхунац, испуњење, јер од сједињења са Господом и нашом браћом нема ништа већег у животу...

Након тога се наше путовање наставља. Долазимо у Лелић код Светог Николаја Охридског и Жичког. Манастир, који је он саградио, сада ми изгледа љепшим него икада раније. Можда ми је тек овога пута дато да га доживим и видим у његовој вишој и преображеној љепоти. Сунце је све јаче, а и у срцима се пали по један нов пламичак. Манастир сјаји попут Витлејемске звијезде која, као да све вријеме води наше Братство и показује нам пут.

Приступамо, опет у гужви, али са миром и љубављу. Свети Николај је, по ријечима његовог духовног чеда св. Јустина Телијског, „тринаести апостол Христов“, „пети јеванђелист“, и „несумњиво највећи Србин после светог Саве“! Прозван је још и „златоустим епископом“ и „највећим православним архијерејем у двадесетом вијеку“ од истакнутог теолога Александра Шмемана. Николај је по цијелом свијету, ријечју и пером, проповиједао православље светосавског духа. Овај велики светитељ се упокојио у Америци, али су му мошти 1991. пренесене у родни Лелић. Сада, поред његовог кивота стоји монах попут анђела чувара. Док чинимо метаније, Свети владика благосиља са иконе. Потом цјеливамо крст и бијелу кост на владицином челу. И опет - непосредан сусрет са бесмртношћу и живим огњем. Сусрет од којег задрхти срце, а очи се замагле и испуне, јер се душа опет прелива.

Постојао сам неколико минута на молитви пред кивотом. У мислима су ми били моји гријеси и молба владици да ми помогне, да ми пружи руку и подигне ме, у покајању. Тих неколико минута било је довољно да осјетим промјену у себи и преображај мога бића. Али сам осјећај није довољан. То је тек почетак покајања и жеље за промјеном сопственог живота, и цјелокупног начина постојања. Тај жијак у срцу ужиже се љубављу а храни и чува постом и молитвом и новим добрим дјелима...

Наше путовање, својом љепотом, употпуњују манастири Јовања и Пустиња у којима предахњујемо и освјежавамо се, пред повратак за Никшић.

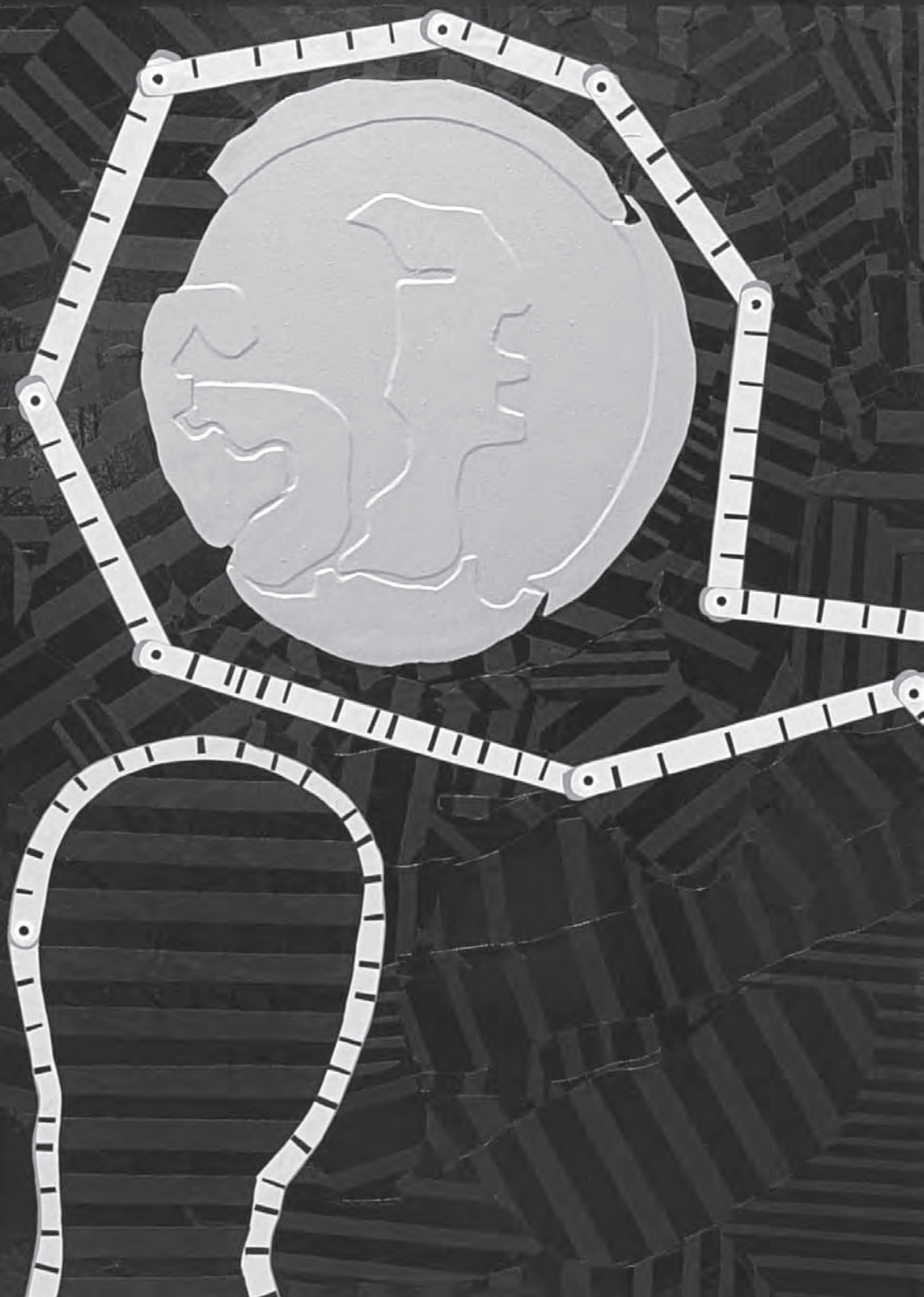
Још једном се увјеравамо да су поклоничка путовања оно што доноси радост и даје нови смисао животу; оно што нас зближава и чини да, по ко зна који пут, упознамо једни друге, онаквим какви јесмо - без маски, без лажи и скривања.

Увјек ћемо се враћати оцу Јустину и великом владици Николају, јер они, заједно са Светим Василијем Острошким, представљају духовни темељ на којем је изграђено наше Братство и незаобилазни путоказ који нас упућује камо да идемо!

Баш као онај мали мрав из приче што је једном кренуо у Јерусалим. И кад су га са подсмјехом питали како се он, ништаван, осмјелио на такав пут и убјеђено му рекли да он за живота неће тамо стићи, мрав је мирно одговорио: „Није важно, ја желим само да ми живот прође на путу за Јерусалим“! То је вјера - права, вјера која и горе премјешта.

Нека би Господ Исус Христос све нас удостојио да нам живот прође на путу у Вишњи Јерусалим. Амин.

Милован Кадовић: Мјере

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Рашко ДИМИТРИЈЕВИЋ:
ПИСМА МИОДРАГУ ЋУПИЋУ

Рашко ДИМИТРИЈЕВИЋ

ХАЈД' МО ДА ЧИТАМО РАШКА

(4)

5. мај 1982.

Да Вам одговорим сасвим кратко, драги мој Миодраже: имам јак назеб са кашљем и мало температуре, то вучем већ неколико дана, узимам антибиотике и хватам се за ово мало преосталог здравља. Али сам жељан разговора са Вама, што ипак мора да остане за неко друго писмо. Данас само да Вам кажем колико сам задовољан што тако и толико пишете, што ће Вам ускоро изићи нова књига, што у овом писму које сам малопре примио има ведрине, храбрости, осећања да живот осваја, упркос свему и - свима ! Волим кад Вас видим таквог у мислима, а знам да сад такав и јесте.

Што се тиче наслова, као и Ви, налазим да је сасвим добар. ВРТЛОЗИ. Звони кратко и привлачно. Реч која казује снажан покрет. Видим већ насловну страну : В Р Т Л О З И - лепо је. Немојте се колебат и, нарочито, немојте да Вам неко сугерише оно што не желите. Мени је наслов дао Добрица, али га је нашао у мом тексту, а то је нешто друго. Ви сте свој нашли сами, то је најбоље.

Писао ми је Сарајлић да се срео са Вама код Брковића. Назива Вас “одушевљени Ћупић”, то је комплимент, кад он тако каже. Значи да сте га освојили. Задовољан сам што сте били заједно - а било би лепше да сам ту био и ја...

Много сам Вам захвалан што ме приказујете у ВЕНЦУ. Овде је изишло неколико осврта, не и приказа, само два су нешто продубљена, они други говоре више о мени-професору него о самој књизи. О свему томе бих имао много да Вам кажем, али мора да остане за неки бољи дан. Милан Влајчић је дао један кратак али и садржајан осврт у ПОЛИТИЦИ и неки професор у ваљевском ДНЕВНИКУ. То су две добре ствари, али сасвим кратке. - Иначе, дознајем да се књига много продаје. Долазе ми и непознати да им напишем неку реч на књизи. Била је и промоција у Удружењу књижевника, али и то је прича за себе: одзив публике какав нико није очекивао! Тамо сам и назебао, јер сала није била заложена.

Нека ово буде све за данас. Молим Вас да примите наше најсрдачније поздраве, а ја Вас грлим и волим заиста много. Будите ми здрави, срећни и - пишете ! То је Ваш главни рад.

25. август 1982.

Драги Миодраже,

Заврших читање ОМЧЕ пре него што сам очекивао. Понела ме лепота, трагичност, зрелост Ваше прозе. Тај мали аутобиографски роман је ремек-дело своје врсте. Осећам и Вашу радост што је писање ишло лако, али и бол што морате да оживљавате такве догађаје. Највише и најтеже погађа чињеница да је све то доживљено, да је у Вама оставило тешке и неизбрисиве трагове, да ће Вам понекад, доцније, и сан и јава патити од свега тог. Написали сте заиста лепо дело, још једном се потврдили као изврстан писац.

Понегде (поглавље 11) дали сте себи много слободе у критичком приказивању оног што се са Вама збило. Верујем да то неће сметати никоме и да “хајка” неће почети изнова. У том погледу, стране 93 и 94 дали сте ми лепо место. Хвала Вам. Са неколико реченица казали сте много, и о мени, али и о себи. То је велико мајсторство, код писања, да се са мало одабраних, или случајних речи каже битно. Нема много писаца који се могу похвалити таквим даром. Све што сте написали такво је. Дубоко сам потресен свим што сте рекли о својој мајци. Какав сте јој споменик подигли! Па свом Загарачу. Рекао сам у прошлом писму да је Загарач главна личност у овом делу. И преварио сам се, и нисам. Од њега је почело, њему сте се увек враћали. Ваши корени ће у њену увек остати. Као и моји у негдашњем врту, у коме сам као дете видео првог јежа и одсањао прве будне снове. Кад сам читао Ваше стране о Загарачу, ја сам Вас видео тамо, осетио се и сам присутан у крају који ми због Вас постаје и близак и познат. Хвала Вам и зато. Хвала Вам за све.

Опростите ми грешке које чиним куцајући, исто тако и можда недовољну повезаност мисли. Уморан сам, драги Миодраже, бескрајно уморан. Ништа ми више није лако, то сам Вам већ написао неколико пута, али осећам потребу да то поновим, да знате како сам свестан колико Вам остајем дужник. Ипак, Ви ми се јавите понекад, а ја ћу одговорити кад и колико могу. Само Вас молим да ми потврдите да сте примили ово писмо, јер ми је много потребно да то знам.

Очекујем врло тешку зиму. Питање огрева ме брине више од свега. Треба да нафте буде, и да не стаје много. Чини ми се да је ова зима за мене пресудна. Како буде!

Марија и Косовка Вас топло поздрављају, а ја Вас грлим птијатељски, уз поновљену захвалност што сте на два места своје лепе књиге говорили о мени. Значи ми то много.

Ваш Рашко

3. јул 1983.

Драги Миодраже,

Дали сте ми рок, према свом времену боравка, да Вас обавестим о свом здрављу. Нисте, иако је то из пријатељских побуда, нашли најбољу тему. Слаб сам и даље, све ми је теже и да општим писмено са драгим ми људима, а пре две недеље сам пао и доста тешко повредио десни кук. Сад је стање боље, али се не смем заваравати у односу на време које ми још преостаје. Знајте да много мислим на Вас и Ваш плодни рад, који у јавности не добија призање какво заслужује. То је код нас постала формула за ниво наше “културе” - а у другим земљама ова реч се пише без наводница. Пример са ЗАПИСОМ је нешто што никад не бих помислио да се може догодити. И да је то све, али ко зна шта још треба очекивати на пољу књижевног стварања, за које рече наш Меша, после толико других, да за њега не смеју да важе никакви закони сем неписаних...

Да Вам кажем и ово: не знам да ли сам Вам већ раније рекао, али ја сам у марту прошле године добио тзв. изузетну пензију. Не много већу од обичне. Сад су пронашли да ми је дато нешто више него што је било одређено, то јест да су ми више исплаћивали, и треба за годину дана да вратим око два милиона старих динара. Али ово Вам јављам због следећег: референт, једна жена, која ме је о томе обавестила, послала ми је и друго писмо, да ми каже како за мене зна још из дана кад се “вукла по метохијској калдрми”, да је читала моје преводе, нарочито ВЕЛИКОГ МОНА, и да више од мене жали што ја морам да испаштам туђу погрешку. Тако, ето, једна административна ствар даје нове доказе колико сам учинио за многе, не знајући то и не очекујући такве исходе. И та жена је Вашег народа, пошто јој је девојачко име Божовић.

Ничега другог новог, драги Миодраже. Све је исто, што, на жалост, значи да није добро. Мање ми се долази у посету, јер су људи видели колико ме сад све замара. Ипак је један сликар, Тодор Стевановић, врло добар и овде познат, успео да ме наговори да начини мој портрет уљем. Портрет је доста велики, рађен тамним бојама, али које светле, и има нечег вангоовског у себи. Иде на Бијенале портрета у Тузлу, а већ му га је откупио један имућни, пријатељ. Ето, знате и тај податак, којим ћу и да завршим ово кратко писмо.

Марија Вас топло поздравља, Косовка, која је завршила пети разред, грли Вас као и ја. Нека Вам ово лето донесе заслужени одмор и завршетак новог рукописа. А шта Вам ја све желим, није потребно да кажем, јер би то било само понављање. Грлим Вас још једном.

14. април 1984.

Драги Миодраже,

Само неколико речи, да не одговорим шутањем на Ваше дивно писмо. Осећам се врло слаб (досадио сам свима том увек истом песмом - али тако је) и никако да дочекам топле дане. Још ложим, иако мање него раније, али трошим новац кога немам више колико пре. Шта могу! Кад дођете, како се надам о 1. мају, видећете сву ситуацију. Да оставим ту песму за неки други час.

Знате ли како сте са неколико реченица, на изглед обичних, дочарали пролеће у Вашем крају? Био је тај скуп речи, њихов звук, као најлепша музика. Овде тога нема још, нити ће га бити. Кад дође право, а оде ово лажно, календарско, зимско доба, међу сурим грађевинама, над асфалтом и електричним жицама неће сен чути тај глас правога живота, обнове, новог и ипак непознатог. Моја кућа, тачније: наша, била је некад окружена вртом у коме, је било много цвећа, воћа, разног дрвећа. Сад је то мали врт, поред батовљеве куће, која се види у дну дворишта: и тамо је завладао ред, геометрија, потчињавање садашњости. Тако сам ја лишен свега што смем да назовем Природом,

Много ми је жао Бранка Топића. Знали смо се врло добро. Једном ћу вам рећи, усмено, шта ми је поверио једном приликом. Нисмо се последњих година виђали, али он је за мене остао онај који је увек био, упркос променама у јавности у односу на њега. Врло тешко се мирим са његовим трагичним крајем. Али мислим да је морао нешто тако да учини. Не само зато што је пио. Има ту и нечег трагичнијег...

Можда нећу увек моћи да Вам одговорим на свако Ваше писмо. Али знајте да много мислим на Вас. Помињу Вас често и Марија и Косовка, која је сад већ у четрнаестој години, и сад Вас топло поздрављају. А ја Вас грлим као и увек искрено пријатељски. И заиста желим да Вас виђам.

Ваш Рашко

Милован Кадовић: Страх од висине

ОД СЛОВА ДО СЛОВА

ОД СЛОВА
ДО СЛОВА

ПРОМОЦИЈА КЊИГЕ
ВУКА ВЕЛАША

ДАНИ ЊЕГОШЕВИ

КАД БИЈЕСНИ КАРНЕВАЛИ „ПОЈЕДУ“ ДУХ НАРОДА

(Постхумна промоција књиге Вука Велаша у Херцег Новом,
15. новембар 2008)

Као никада раније, претијесна је била те ноћи велика дворана „Парк“ у Херцег Новом да пими све заинтересоване за промоцију књиге *Карневалски бјесови* недавно преминулог професора Вука Велаша. Дошли су сви који су га вољели, како из професоровог родног Мојдежа, тако и из Крушевица, Тивта, Требиња и других мјеста Боке. Наравно, нијесу изостали његови професори из Актива српског језика из Никшића који су уз помоћ спонзора, Општине Херцег Нови, неколико дана прије смрти цијењеног професора Велаша, почетком јула 2008, објавили ову његову књигу о којој су те вечери говорили проф. др Јелица Стојановић, сликар Борис-Боћо Вујовић, Саво Моровић, председник Витешког друштва “Херцег Стефан” и Веселин Матовић, уредник издања. Одломке из *Карневалских бјесова* читали су никшићки професори Марија Лалатовић, Радмила Митрић-Матовић и Милојко Пушица. Промоцију су својим наступом увеличали и професори Музичке школе из Херцег Новог Јелена и Анита Поповић, Анита Злоковић, Бранислав Најдановић и Мира Николић. Прочитан је и телеграм књижевника и уредника часописа *Нова Зора* Радослава Братића из Београда, у коме између осталог стоји да је „Вуко Велаш, угледни професор српског језика и књижевности, човјек од части и поштења, који није пристао да предаје неки нови језик, већ је дао оставку на гимназију, изашао из школске катедре, разболио се и умро. Ова књига чува сјећање на једног од најчаснијих људи које памтим. Због тога, у име редакције *Нове Зоре* и у своје име предлажем да школа, око чијег је имена имао дилема и полемисао, добије име **Професор Вуко Велаш**“.

Поред цјеловитог књижевнокритичког осврта на Велашеву књигу, професорице Јелице Стојановић, а који објављујемо у рубрици *Критика*, на овом мјесту доносимо изводе из излагања осталих учесника те заиста незаборавне промоције којој је присуствовала преко пет стотина посјетилаца.

Борис Боћо Вујовић

„Језерски врх. Црквине. Игра громава. Свети Петар. Његош. Од мора мајстори. Капела. Аустроугарске лубарде. Први укази о обнови оштећених споменика: капела на Ловћену и Мехмедпашина ћуприја.

Краљ је унук Петровића. И рођен је на Цетињу.

Капела је обновљена: Краљ, инг. Никола Поповић руководи изградњом, у пословима судјелују и клесари из Мојдежа. Још се памте добар смјештај, храна и надница.

Маузолеј. Мештровић. Гука његушког скорупа. Мештровић је „невиђеном љепотом које нема ниђе украсио црногорску слободу“. У ствари, - сумрак Ловћена. У ствари, - гомила под винклом избрушеног камена.

Марко Миљанов. Његова унука била је супруга архитекте Гугенхајм музеја модерне умјетности у Њујорку. Пројектант је у Њујорк понио, са Ловћена и капеле, сасвим јасне визуелне фасцинације.“

(Вуко Велаш – *Карневалски бјесови*, странице 40 и 41)

Биле су ово последње реченице које је Вуко Велаш прибиљежио... Што би се рекло, у грубо...

Осјећао је крај... И потребу не само да преобликује ријечи, већ да прочисти, да буде јасан..., да допуни, да нешто не изостави, да још нешто каже, да се зна, да нас подстакне... Било је то десетак дана прије његове смрти. Ово прибиљежено му је било доста нечитко. Диктирао ми је ријеч по ријеч, кратке реченице, најкраће могуће. Све саме наслове... Као да даје задатке са задатим темама... Говорио је успорено, уз велики напор, велике станке, велику усредсређеност и још већи нагон да нешто не пропусти... Да нас подучи, „да не заборавимо“...

Ово мало текста велике и дубоке промисли диктирао ми је читаво прије подне... При свршетку, одредио је у ком дијелу рукописа да се смјести... На крају, пожалио се на замор... Био је веома исцрпљен... Отпратих га до постеље и оставих да почива.

Тако је Вуко Велаш, напуштајући овај свијет, као лучоноша освјетљавао га до самог краја. Чинио је то он предано читавог живота... Савјесно, онако са љубављу, надасве зналачки, чиста образа, господски...

А знамо, било је оних који су хтјели да га унизе, да га умање, да га сведу на њихову мјеру... Није им се дао... Јер, људи моји, једноставно, тај човјек није знао ни могао друкчије! Тако му Бог дао.

Саво Моровић

Даме и господо, часни оци,

Имам задовољство да вас поздравим у име Витешког друштва „Херцег Стефан“ из Херцег Новог.

Част ми је вечерас бити у овако пробраном друштву и говорити пред оволико Вукових пријатеља и поштовалаца.

Мало писаца и књига на свом представљању, заслужије оволику посјету и поштовање. Професор Вуко Велаш је то заслужио јер је својим животом и радом исписао примјер чојства и јунаштва, постао „јунак нашег доба“.

Витешко друштво „Херцег Стефан“ прогласило је господина Вука Велаша „почасним витезом Војвода Новски Лазар“ на дан Светог Архијакона Стефана, крсне славе Друштва, 9. јануара 2008. године. Има неке узвишене симболике у том дану. Један велики светац и један велики човјек! Сваки на свој начин посвједочили су пред Богом и људима како се бори и страда за истину, како се часно носи свој крст.

Витезови „Херцег Стефана“, чувари вјере, културе и традиције својих славних предака, препознали су међу много званих, једног од мало одабраних, борца за очување имена српског језика!

Наш почасни витез Вуко Велаш, војвода међу професорима, јесте и биће наш узор како се часно служи свом роду, професији и имену. (...)

(...)Вуко нам и вечерас држи час етичности!

Веселин Матовић

Праве књиге настају само с правим разлогом. Иза њих не стоји лична воља него потреба времена и друштва у коме се пројављују. Зато за њих и кажемо да су морале настати, да их је неко морао написати, ако не онај који јесте, а оно – неко други.

Њих заправо ствара живот, а онда се, просто, да некеме да их напише. При том не треба мислити да је тај неко тиме награђен и да је због тога у завидном положају. Напротив – његов је усуд да у себи смјести и понесе, као своју, сву драму његовог земаљског времена која хоће да се кроз њега посвједочи, а то је, сложићемо се, прије казна неголи награда, макар по нашим земаљским мјерилима.

Таква је и ова књига о којој вечерас говоримо, и такав је био усуд онога ко ју је написао: да спозна до дна и прими у себе сву драму нашега времена и, муку, дакле, свакога од нас појединачно, и да о свему томе остави свједочанство за будућност, у име свих нас, разумије се.

Драматичне су биле и околности у којима је ова књига објављена,

Вукову књигу, која се зове *Назбиљ разговори*, објавили смо прије нешто више од двије године, у нашем часопису *Слово*. Тада још ни слутили нијесмо да је његова трка са смрћу већ почела. Ову, која нас је вечерас овдје окупила, дао нам је, готово као аманет, из самртничке постеле, тачније- само мјесец дана прије него се његово перо заувјек ауставило, а она још била недовршена. Желио је да и она прво буде објављена у *Слову*, о коме се и сам много старао и чије је излажење на све начине помагао и подстицао, али видећи да се више нема времена, да ће смрт бити бржа, одлучили смо да је штампамо одмах, као посебно издање и, ето, хвала Богу, успјели смо. - Да претекнемо смрт, ако се тако може казати и да, можда посљедња слика коју је у својим очима, Вуко понио са овог свијета, буде њен први примјерак, тек изашао из штампе.

Никада нећемо заборавити тренутак када смо му је донијели: његов узалудан напор да отвори већ заувјек склопљене очи и сузу коју при том није успио зауставити, посебно - осмјех који се однекуд за тренутак појавио на његовом лицу, као да је дошао са оног свијета; стиснуту песницу са подигнутим палцем – знак побједи, на крају – и његово једва разговијетно “Хвала најљепша“. То је била и посљедња реченица коју је овај велики, овај добри, овај незаборавни човјек изговорио.

А то „хвала“, ми знамо, није било само нама упућено. Није ни било разлога да се он нама захваљује, јер нијесмо ми њега, него је он нас задужио. То се он захваљивао оном благословеном новском сунцу које је управо у том тренутку залазило, и мирису олеандра који је допирао кроз отворена врата балкона, и веселим

дјечјим гласовима који су се чули, одоздо, из дворишта, и једном бијелом једру које се губило далеко на морској пучини, и књигама које су још отворене стајале на његовом столу и којима је сав свој живот посветио; у ствари, то се он, коначно измирен с њим, захваљујући животу, који је био такав какав је, нимало болећ према њему, али непоновљив и дат му од Господа.

Несвакидашња је, дакле, књига вечерас пред вама: и по њеном настанку, и по садржају и по његовом уобличењу, посебно – композицији и језику. (...)

(...) На крају, оно што бих посебно желио да нагласим: ова књига је и једна тешка оптужница, али не против човјека, против појединца, него против појаве, против онога што је против човјека. Управо зато, држим, она ће бити и уважена на суду историје.

На жалост, у трци са смрћу, неваљалица нам је подметнула ногу, па смо приликом штампања направили и неке неопростиве грешке. Но, можда ни то није случајно, можда је и то неки знак. Ипак, Вуко, молимо те, опрости нам што овај посао нијесмо обавили до краја како је требало, како би ти то урадио.

ПОТРЕБА ЗА РЕАКТУЕЛИЗАЦИЈОМ ЊЕГОША У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ ЦРНЕ ГОРЕ

У организацији Књижевног друштва *Његош* у Никшићу је, од 10. до 15. новембра, одржан књижевно-научни скуп *Дани Његошеви*. Циљ установљења ове манифестације је освјетљавање Његошевог стваралаштва, као и његова реактуелизација у савременом друштвеном животу Црне Горе

Дани Његошеви су отпочели поетском вечери Матије Бећковића, а бројну публику у Црквено-народном дому Светог Василија Острошког, у име организатора, поздравио је књижевник Милутин Мићовић. Своје пјесничко вече Матија Бећковић је почео словом о Његошу и Црној Гори.

„Неко је рекао да би онај ко говори о поезији требало прво да се извини, а да се извини још више би имао разлога онај ко говори о Његошу, а поготову ако о Његошу говори у Црној Гори, још више ако говори на *Његошевим данима* у Никшићу. А ти *Његошеви дани* могли би да имају и један додаток – да су то Његошеви дани у Његошевој ноћи“, рекао је академик Матија Бећковић у обраћању никшићкој публици и наставио:

„Од кад је будућност победила Ловћен та ноћ је све дужа, поготову у народу кога је Његош створио и који, захваљујући Његошу, има себе у свом језику. Не можемо да говоримо о Његошу, а да не говоримо о Косову, а не можемо да говоримо о Косову, а да не говоримо о Милошу и Лазару. Само име Лазарево подсећа на Васкрсење, на оног Лазара који је после четири дана устао из гроба. И тај Четвородневни Лазар, када је дошао поново међу људе, кажу да се само једном насмејао, а то је било када је видео једног човека који краде неку грнчарију. Васкрсли Лазар се насмејао и рекао: Гле, прах краде прах. А колико ће се тек насмејати косовски цар Лазар, кад једном устане из гроба, и погледа толике разбојнике који су кренули да украду Косово, а не знају да је он кључ од Косова однео на небо“, бесједио је Бећковић.

Казујући стихове својих познатих и у народу омиљених пјесамa и поема: *Лелек над Црном Гором*, *Богојављење*, *Распра пред никшићким манастиром*, *Ниси ти више мали*, *Ђе рече Јапан*, *Пут којег нема*, *Писмо*, епilog поеме *Ђераћемо се још* и бројне друге, често прекидан бурним аплаузима, своје књижевно вече академик Бећковић је завршио стиховима посвећеним Његовом Високопреосвештенству Архиепископу цетињском и Митрополиту црногорско-приморском Амфилохију и Његовој Светости Патријарху српском Павлу.

Програм скупа *Дани Његошеви* био је конципиран тако да је Његошево стваралаштво освијетљено из више углова. Књижевно-теоријски аспект његовог дјела разматрали су проф. др Мило Ломпар (*Од Горског вијенца до Лажног цара*) и проф. др Лидија Томић (*Његош у есејима Ива Андрића*), док је његов књижевно-језички слој био тема радова академика Радмила Маројевића (*Луна и крст у Његошевој пјесничкој визији*) и доц. др Ане Пејановић (*Етнокултурни концепт част у Горском вијенцу*). Излагања проф. др Синише Јелушића (*Његош и савремена криза културе*) и јеромонаха мр Кирила Бојовића (*Његош као хришћански философ*) тицала су се Његоша као богослова и хришћанског философа.

Организована је и промоција једне нове књиге о Његошу – *Његош у писмима*, чији је аутор проф. др Живко Ђурковић, а на округлом столу „Језик Петра II Петровића Његоша“ учествовали су познати лингвисти из Никшића и Београда: проф. др Јелица Стојановић, проф. др Михаило Шћепановић, мр Драга Бојовић и мр Ана Јањушевић. Манифестација је завршена 15. новембра поетском вечери „Пјесници Његошу“ на којој су, у славу нашег највећег пјесника, своју поезију говорили аутори из Црне Горе: Ранко Јововић, Илија Лакушић, Будимир Дубак, Бећир Вуковић, Андрија Радуловић, Радомир Уљаревић и Влајко Ђулафић.

„Покретање манифестације *Дани Његошеви* условила је подијељеност у црногорском друштву, у његовом културном и духовном животу, и потреба за превазилажењем тог расцјепа. Једини ослонац у тој константној подијељености јесте Његош, а једина могућност да се те половине саставе је разговор, који би се водио уз ослањање на дјело нашег највећег пјесника“, објашњава разлоге организовања манифестације Милутин Мићовић, предсједник Књижевног друштва *Његош*. Он је оцијенио да су Његош и његово стваралаштво све мање присутни у црногорском друштву, у коме се разара народно памћење, дух и мисао као

темељи на које се овај народ ослањао и прије Његоша. Стога је било потребно покренути сличну манифестацију, којом би се дао допринос освјетљавању Његошевог научног и културног стваралаштва, али у политичком и културном амбијенту садашње Црне Горе, нагласио је Мићовић, а то није био лак и једноставан посао.

Дани Његошеви у Никшићу, требало би да прерасту у традиционалну научно-књижевну манифестацију. То је велики задатак, али то је и велика обавеза народа који је остао да живи у Црној Гори, да мисли и говори Његошевим језиком; уосталом, нема умјетничког остварења, ни животног освједочења ако се не додирне Његошев извор, порука је Књижевног друштва *Његош*, организатора манифестације. Сва излагања са овог скупа биће објављена у посебном зборнику.

Милован Кадовић: Плант

КЊИГА СЛОВА

КЊИГА СЛОВА

Вуко ВЕЛАШ:
КАРНЕВАЛСКИ БЈЕСОВИ (3)
(ПРЕДЛОГ ЗА ПРОМЈЕНУ ИМЕНА ШКОЛЕ)

Вуко БЕЛАШ

КАРНЕВАЛСКИ БЈЕСОВИ (3)

(Предлог за промјену имена школе)

ТРОНИЗАЦИЈА

Име школе је уновачено и тронизовано – трафиковано, утумбано, укрцано, укецано, задолигано – силабичном идеолошком вољом, боље рећи зловољом – силабичност увијек ради са зловољом према ономе што јест. Било је инструментални трафикант (посредник) идеолошке зловоље у културолошком ревидирању завичаја, да би до данас, у прогресу зловоље, посредништво прерасло у трафиковање свега и свачега, угојило се у тмастутуштатумбатмаитмушутотњумаштва.

- Да би се сагледали догађаји, треба се попети на видиковац догађаја.

Статус посредника или трафиканта у формализацији извјесног субјекта – „онога што он јест“ – у конкретном случају то је културолошко **X** и **1** нашега завичаја – у првом реду **адолесценти** – да би овај постао „оно што није“ и, зато му треба ампутирати **X**, друзгати **1**, тумбати остатак, мјесечарити **младе**, губати разум, инстикте, интуицију, имагинацију – није ни часна ни почасна ни честита улога – (инструментализам деградира чак и оно за што се привидно залаже) – за име, лик и дјело једнога пјесника. – (Инструментализам деградира чак и оно **1** за шта се провидно залаже.)

Ни за номиналну културу имена, осим за њене језуитско – фургимашке планове, а ту о честитости нема збора – у нијансама – колико ни у тотњумаштву.

Улога му је инструментална. Производња карневалска. Мјесечари и лазарети културолошки субјекат у коме ради. И коме ради о глави – програмирано и рефлексно.

Данас и одавно сасвим се уклопило у послове дрљачења, бркљачења и дудукљачења; у лозинке о „Боки, заљеву хрватских

светаца у којој сваки камен говори кајјавски или чакавски“ – које су ретуши старих, стеклишких и усташких, *militans* и бескомпромисних лозинки.

Идеологија која га је тронизирала искључила га је из стручне и културолошке метрике. Дакле, формализовала га је и формализованог укључила – као „громаду, монумент и светионик“ у инструменталне кодове своје производње. Тако бива кад виши облици културе – знање, стручност и просвета, рад искре разума, сузе љубави и зрна соли, сви облици еманципаторског духа – западну под принудну управу нижег – посебног кова, бескомпромисног, секташког, сикташког и сиктерашког – унезвереног мишљена и одговарајуће карневалске праксе.

Наравоученије: тај инструментализам се залаже за језуитско-фуртимашке планове и за мјесечарство тмастетумбату штатмаитмушетотњумаштва.

☞ Стручни аксиоми тога инструмента:

„Пуца чело на четверо, ал не пуца петокрака“, јаук Дурмитора, ледена зима 41. на 42. годину.

Тако је зајаукао човјек, у колу наопаком, крвожедне тронизације идеологије над свијетом људи и културе.

- „Ништа није тако свето (*nr.* вриједно) да се не би могло мијењати (*nr.* друггати вриједности)“, Е. Кардељ, 1956. године.

Семантички и практични циљ: друггање **вриједности и светости**.

- „Када је у питању изградња нашег социјалистичког саоуправног система, наше судије не треба да се држе закона као пијан плота“, Ј. Б. Тито, 1961. године.

Тако је укидано **расуђивање**, деградирано **правосуђе**, тронизовано идеолошко суђење човјеку, човјечности и очовјечењу. – Тада је **Десанка**, Бокелка (–по кључу војводе Никше–), из Бранковине, **затражила помиловање**, за човјека, човјечност и очовјечење, за себарску ријеку живота.

„Идеологија мора бити кров и оквир економије, културе и просвјете“, „Сваки народ **има право да језика назове својим именом**.“ (Година 1967, Владимир Бакарић – „свилени комуниста“ и ништавни лингвиста, показао је своје право – тврдог стеклиш праваша, уз пуну формализацију **свијета људи и културе**, његову деградацију у акузатив инструментала другости и туђости, заборава и лудости.

На тим „стручним кодовима“ – има их четири, пуца живот на четверо – нашле су се стеклишка, фуртимашка, усташка, бескомпромисна и дудукљачићка идеологија и пракса и номинално тотњумаштво.

У тим координатама нестајало је поимања и практиковања вриједности, културе, расуђивања и закона, нестајало је и поштовање живота, устоличено право на насиље и на лудост.

Ми данас дедукујемо (– дудукљачимо –) вирусе из трулежи те производње и тим вирусима регулишемо своју праксу. Муљамо их као доmine, видимо им само леђа – увијек дупло голо - никако да их усправимо (се), видимо писмо и заиграмо како ваља.

☞ **Права је срећа** коју можемо прецизно описати и јасно именовати што усташка пракса није остварила свој крвави учинак у Боки, а била је солидно припремљена, више пута...

Бескомпромисна га је индуковала и производила – итекако – а последња конзумира вирусе и трулеж претходних, сама производи тмасту тумба тушта тма и тмушу тотњумаштва.

Кад виши облици свијести – и живот сам – западну принудне управе нижих, тада је неминовна хиперинфлација живота и културе – карневализација, мјесечарење, тумбање, бркљачење, дудукљачење... лазарећење... овјера лудила, злочина и скверна и овјера права на њих.

*Бока дуго памти... Дура и девера... Тврдо, у истини... Толерантно, стрпљиво... Као ован коме деру и чапру и душу... Деру и њен хелиотропни раст. Ред је и да проговори, **Бока, парадигма стрпљивости и трпељивости**... Данас живи скверневалску пипиревку (–убрзану тмасту драму–) косовизације...*

ПРОДУКЦИЈА

У своме трајању, више од четири деценије, ово име школе нужно је производило предикате инструменталне формализације из силабичне зловоље свога устоличења, уз то и још нешто друго и, нужно, производило могућности за нова трафиковања. Силабични предикати формализације живе и раде, кодификују се и модификују, замагљују „оно што јест“, ревидирају, изнова трафикују и отварају могућности – пукотине и проломе – „ономе

што није“. Све до пуног, мјесечарског заборава „онога што јесте“, почев од номинатива, па до локатива и менталног здравља.

Удружени рад новака и старих јараца, врзино коло наопако, хокус–покус, трас–бум–дудук, некад мица, некад пипиревка, а’са’на’вагана, у нову културу и муктаду, гратисаламаке, чанак, ваган, чабар, и – ето избркљачене логистике узорите – (јел’ да, мој господине, еее мој господине зорни, како је лијепа та култура) – за оно што логоса нема.

За оно нешто из нечега друго које је тешко именовати.

Замагљена свијест, шумови у разуму, навике магловитог, лакомисленог, плахог и лакомог понашања. Сна’одљивост за грош, све у свему, за вјечних тридесет гроша, цијена убрзано пада..., што, погани, од људи чините...

Потоња трафиковања укрштају и умножавају карневалске могућности, различитих облика, зорне жестине и нијанси узоритих. Током времена исплела се густа мрежа формализација, ампутације и трафиковања.

Карневалска мрежа за многе поште и адресе, са много револтина. Нема поштећених.

Осим божјака, птица небеских.

Формализације се не морају више ни запажати, чак ни када постану циничне или дијаболичне, а карневал кварења прерасте у скврневал. Ове тврдње лако је образложити – не треба ићи далеко – текућом праксом и примјерима реаговања на Предлог. Бројна реаговања, из разлога грађанске пристojности и доброг укуса, треба – док може – да остану у документацији Предлога. – Људи смо. – Предлог жели да успије по убједљивости својих аргумената, не по циничним слабостима противаргумената. Предлог тежи да успије по разумној убједљивости и практичним могућностима. Не по карневалском стилу „карневали се мијењају, карневал остаје“ – све тмастији, све разузданији, све развратнији.

☞ **Људи смо.**

Проблем је важан. Треба проблеме **рјешавати** по метрици свијета људи. Не по силабичним супербијама и секташким навадама – тотњумаштву – карневала. – За карневал ће и тада обилато остати. Опет ће бити претио. Људи смо. Неће му фалити банана и гука скорупа. Ни потоњих зелених оскоруша. Али га – разобрученог развратника – треба **стегнути** да не трафикује миленијуме еманципације за карневалске грошеве. За тридесет, каже Књига, или за 30 ДЕМ, тврде многи, цијена пада.

Онемогућити га да у име секташтва жртвује могућу пуноћу свијета људи.

У просвећеном свијету – који добро зна шта су крневали – карневал траје један дан и завршава у огњу. Ако није тако, од карневализованих ствара разуздано племе – увећан трбух, хидроцефална главатост, закржљали удови, сљепило за све вриједности свијета људи.

Погледај, опет, Дадове зблануте ликове, карневале, и погледај самога себе, човјече.

Весело, весело! Noneу, noneу! Вози, мишко!

Уосталом, људи не науче да пливају док им се уши не напуне водом.

☞ **Можемо данас** сви вјеровати да су произвођачи именована тврдо вјеровали у вриједне циљеве именована. Да су вјеровали у оно што није, а требало је да буде. Вјеровали, да својој вјери у замишљени „прогрес“, могу инструментално, смију мјесечарски – бескомпромисно, тотњумашки, хидроцефалном главатошћу – жртвовати еманципаторске, међу њима и **узвишене вриједности** онога што јесте. У име секташтва жртвовати родну и радну пуноћу номиналног свијета људи.

Развој догађаја је јасан.

Садржан је у потоњим појавама, догађајима и плановима. Садржан је у продукцији која је довела до садашњег стања које живимо и одрађујемо. Које живи –паразитски – нас и нас обрађује тупим сјечивом својим. Нас онеређује, нас обезличава, нас онечовјечује, нас брклјачи; мрцини нас.

Карактеристике стања у свим аспектима друштвеног живота су више него убједљиве. Могућности развоја несигурне и неизвјесне. Силабичне и секташке. Пропадљиве.

Развој догађаја, садашње стање, неизвјесне могућности стања – ово што сада јесте, али није оно што је требало да буде – **тврде** –

Они планови у име којих је укецано ово име на чело школе нијесу дали слатко воће обећане будућности.

Нијесу дали планирану еманципацију.

Дали су ово стање. Карневализација дала је онеређени натурализам, бестијалност чак. И тмасту тумбатуштатмаитмушу тотњумаштва.

Ни текућа ни будућа обећања из карневала не могу бити здравија. Само ће се понеки карневал поткожити, бананом из

свијета или скорупом из све испошћенијег завичаја – иза чега стижу гукe зелених оскоруша и муке тмастих сплинова...

Зато, у озбиљном просуђивању, људина збиљ, ваља се одрећи празних вјеровања. Одрећи мамаца и варалица атрактивних обећања. Дакле, одрећи се тога инструментализма, доказаног произвођача празних класова. Карневалска вјера, лажна вјера, празан клас, крвав сутон. Она не испуњава своја обећања, она мјесечарски води у болест, лазарет, унезвереност...

Жртве за славу и трпезу лажне вјере практично су узалудне, све узалудније, бесмисленије, ирационалније – мутирано дедук(љ)ање за Велики злочин и Грднији скврн.

☞ **Постанимо разумни** – схватимо да планови инструменталног, секташког мјесечарства и њихов редизајн (*пр. Раније, ревидирање*), не испуњавају своја обећања.

Без обзира на трикове, таламбасање и трафиковање, они не доносе **стабилне приносе** друштвеном и просветном развоју и културној еманципацији – **једином поузданом мјерилу успјеха**.

Инструменталистима је искључиво важно како се осјећају у чину своје продукције. И како ће се оскорупанисати (или обананисати) – као јајаре - у тој производњи. Важно им је и да су им њихове зловоље – преваре и секташтва, силабични бјесови и натуралистичке чегрсти – задовољене.

Најновија истраживања тврде – чак – да у карневалу инструментализма има више извитопереног сексизма него разумног рада и планирања. И поједина реаговања на Предлог то потврђују...

Грешке могу настати и из најбољих и најузвишенијих намјера. Грешке које се не исправљају производе све дубљи гријех. Старе грешке наш су потоњи гријех. Кад увидимо извјесне грешке а не исправљамо их разумно, падамо у све дубљи гријех, у стид и срамоту, очај и самопрезир, у тотњумаштву.

Густа магла карневалског прогреса и мјесечарски укритаји „прогресивне производње“, излучевине те ирационалности, падају и на име ове школе.

Наглашавамо опет: на име школе.

Наглашавамо: не на само име.

Ово друго није предмет Предлога.

Ако желимо бити озбиљни и разумни, важеће кодирање

имена – располажемо ли правим чињеницама - није ствар никога од нас који **овдје** одлучујемо о Предлогу. Важеће кодирање имена, Предлог је те чињенице још на почетку истакао, прецизираће их у наставку (са остатком у документацији), ствара и ствараће неко **други** и то ће се уважавати пред **трећим**.

Не ваља радити туђе послове ни мјесечарити – губати, рахитичити – своје (Валтазар Божишић).

Прецизирајмо још једном: **ми смо одговорни за име ове школе**. Нико прије нас. То је јасно. Људски јасно. Свима јасно. Свима осим карневалу – у мени, у теби, у нама, међу нама и око нас. Мора се признати – видјели смо – да грдна је сила тај карневал, то коло наопако, у коме се мрцинимо, мјесечаримо и да слијена производња тога грдила, мртвих очију и равне душе, остаје само овдје, нема вриједност да се нађе на ином и важећем тржишту.

Карневал? Задолигач?

Заједнички непријатељ свих! Од њега нико поштеђен!

Грдна је сила тај карневал – у мени, у теби, у нама, међу нама, у везирима и кирицијама, у тотњумима – прије свега оним образованим; од те силе страда човјек – у мени, у теби, у нама, ... у везирима, везирчићима, кирицијама...

Страдају дјеца и адолесценнти.

Страда култура. Страда простор. Страда завичај... Страда разум...

Све ће бити образложено. Човјек – уколико жели да буде **човјек назбиљ** – мора да се зноји за извјесности разума, љубави и живота... Зато – **хвала**, карневале – ипак – **хвала** за твоје опачине. Магаре не научи да плива док...

☞ **Умјесто свијетлих циљева** који су требали да буду, у име којих је ово име утумбано на чело ове школе, умјесто будућности румених свитања, произведен је ирационални сумрак – карневал свијетлих циљева и румених свитања завршио је у огњу и у бестијалности, самопрезиру и очају – у диктатури тотњумаштва – и, остало је нешто друго из карневалског прогреса. Остале „тековине прогреса“ – бука и бијес, мјесечарство, онеређени натурализам и скврневалско трафиковање. Остале њихове могућности које тврде:

- „Прогрес“ је најбогатији улов остваривао предаторским изловљавањем баштине, изловом онога што јест у X и 1, за гозбу онога што није и што се није остварило. Био је то излов за

славу лажне вјере, за трпезу магловите осјећајности, за зловољу секташких планова. – Мјесечарски излов живота и културе. У мутним водама антивремена и антидогађаја.

- Биланс изловљавања: формализација баштине; секташење њеног логоса, уједно и њено силажирање од логоса важећег свијета; ампутација њене дуге, еманципаторске самосвијести – **стваране** у најтежим околностима; искључивање највреднијих искустава баштине из токова актуелног живота и праксе; стварање заглушујућих шума између стварности и мишљења; губитак одговорности за нужне потребе развоја баштине, поодавно и опстанка.

- Биланс „прогреса“: ово стање. – Данас, ми се препознајемо искључиво свијешћу и појмовником прогресивног секташтва, образом секташке супербије и нередом измјесечарене осјећајности. У скврневалу лажне вјере заборавили смо чињенице, напоне и напоре из дугог памћења, заборавили логос еманципације, хумаизма, просвећености... Заборавили образ лакат и регуле уравнотеженог свијета. Карневалском свијешћу видимо Друге, Многе и Свијет. А Свијет нас – по својим интересима и по резултатима нашега „прогреса“, то јест по овом стању – изван себе, мимо свијета, испод разума, просвећаности и хуманизма, у натурализму, мјесечарству и лазарету.

- Ово стање: борба људи, живота и културе, на живот и смрт, са жестоким карневалом који га је дотле довео. **Живот** – људи, **култура**, могућности, стручност, **радиност**, закони – грчи се, мучи и довија, у стотину мука не би ли стао на **зелену грану**. А сам карневал је у очају и самопрезиру и спасава се скврневалским бешчашћем, при том кликује, драга се и ликује: „Спасавам вас, ја сам ваш бог,... ви сте соврња испод мога везирског моста...“ – Весело, весело, вози...

- Пројектовани „прогрес“: сасвим извјесно није. Чисти рачуни његовог лика и дјела тврде: идеје и планови „прогреса“ су реакционарни; његова производња је реактивна.

- Деструкција баштине: сасвим извесно јесте – силажирана, формализована, избичевана, онеређена, измјесечарена, олазаређена, прошла и пролази кроз тунеле крвавих зечева...; умногоме није и под знаком је питања. **Ипак, мезга, мезга, нешто мезга**. Да ли нам се тешко определијелити између те **мезгавости** и карневала очаја и самопрезира?

- Име школе: још стоји. Конфузно али тврдокорно га брани мноштво бесловесних шума и мјесечарских

рационализација. Мноштво свега и свачега. Тумба, тушта, тма и тмуша тотњумаштва. Хмуууу... Кмууу - ... уууу (Предлог има још богатију документацију.) Јој ‘ој... шшшшш... ааааа... ахаа... ој’ха! а’бе’ба...

Мноштво свега и свачега. Ни један разуман аргуменат. Ни један једини.

Нужно је именовати „мрежу прогреса“ за изловљавање баштине, памћења, стручности, културе, могућности, разума.

Клаудијева мрежа. К-а мрежа. Карневалска мрежа. Скверневалска.

Имамо ли погодно име, за мрежу, из родне баштине?

Имамо. Погледајте – „Вилина Гора“, Библи. Луча, књ. 33, Граф. завод Тг, 1971, бр. 8, стр. 46–47, а може и остало под тим именом. Посебно под тим именом.

Клаудијева и овога имена епистеме блиско сарађују са скверневалом прогреса.

☞ **Треба** се навикавати на садржајне појмове и именовања. Одвикавати од појмова варалица, инструменталних илузија и galgen трикова.

Није здраво мислити себе и свијет у празним појмовима идеологије, секташтва и супербије. То антитројство ради заједно, производи карневалско коло наопако и празне класове. Тотњумашаи људе, мјесечари **младе**. То антитројство ради послове онога другог.

*Треба да се **стичемо** око уравнотеженог, садржајног и одговорног именовања догађаја, ствари и појава. Учити се **испуњавању** значајних појмова – посебно оних из велике **сложенице(X)** хуманизма и словесности – својим **садржајима(1)**.*

Имамо их, јесмо

☞ Због превелике употребе секташки трафикованих појмова, површних објекција и лакомих рационализација, у мурлуку смо који збуњује, онеређује и гуши само нас. Мрцини нас.

То нигдје друго нема прођу. Другима ствара проактивне – неслућене, предаторске – могућности. Трећи то не разумије, не уважава, презире.

Док тако радимо, заплићемо, онеређујемо, онемоћавамо, мрцинимо и презиремо сами себе, а тај самопрезир, извјесно је, може бити само трафиковани очај несрећне супербије (поткресаних крила) и пропусница (–још поткресанијих–) у нова карневалска бешчашћа и нову мјесечарску пропадљивост.

☞ Небројене тезе о „прогресивности“ секташтва у ствари су мамци и варалице – удице, качанице, пушће, парангали, сита, ости, абруми, врше, поште, револтине, ждријела и јаме, мутна вода антидогађаја, тмурно ниско небо антивремена и остале алатке, атракције и шпекулације из К–а мреже.

Или трикови домаћих мештрица онога имена, из домаћих епистема.

☞ Тешко је разумјети у чему је „прогресивност“ нечега ако му је жестоко изловљавање онога што јест убједљивије од уравнотежене производње онога што није, а планови су предвиђали да ће бити и на обећањима из тих планова, градило свој лик и дјело.

*Такав „прогрес“ је, дакле, надимак у разуму, црвени вјетар разума, дивље месо живота. Његова производња: празна или неуравнотежена, мјесечарска, ирационална, нездрава; карневал силабичних рационализација; ревидирање, редизајнирање; увијек препуно супербије, опсјене, нетолеранције, неурачунљивости... бркљачење и дудукљачење... посебно према **јединичним вриједностима** присног свијета и номиналне културе... према живим изворима, културолошким врхунцима и према школи.*

Не заборавимо: „прогресивни“ производ тога плана је ово стање. У тој производњи „прогресивно“ учествује и ово име школе. У овом стању треба да разговарамо о овом имену школе. – Уозбиљимо се људи да би били људи назбиљ, способни да схватимо три чисте.

САДРЖАЈ „СЛОВА“ 11 – 20

„СЛОВО“ БР. 11

РИЈЕЧ УРЕДНИКА- В. Матовић: *Или, или...*

РАЗГОВОР – Миодраг Ћупић: *Денунцирали ме, хапсили, забрањивали, спаљивали*

ЈЕЗИК

Милош Ковачевић – *Српски језик између политике и лингвистике*

Слободан Реметић – *Српски језик у огледалу векова и нацрта устава Црне Горе*

Лазо М. Костић – *Француски и италијански писци о српском језику*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ - Бећир Вуковић

ПРИЗНАЊА – Светосавска награда Милошу Цицмилу

БЕЛЕТРИСТИКА

Димитрије Кантакузин – *О смрти*

Милован Витезовић - поезија

Милутин Мићовић - поезија

Гаро Јовановић- одломак из романа

Драгомир Брајковић - поезија

Гојко Божовић - поезија

Игор Ремс - поезија

ЕСЕЈ

Стеван Кордић – *О чему је реч у чему ствар (1)*

Миљан Мијушковић – *Отуђење или демонизација европске културе*

НОТЕС

Борис Јовановић – *Из библиотеке*

ИСТРАЖИВАЊА

Радмило Маројевић – *Сензационално откриће у Петрограду; оригинални рукопис Његошеве пјесме *Филозоф, астроном, поета**

ДОКУМЕНТ

Осип Максимович Бођански- *Предговор Василијевој историји Црне Горе*, превео и приредио М. Радусиновић

СТАВОВИ

Радмило Маројевић – *Распарчавања језика није било*

ДАТУМИ

300 г. од упокојења Арсенија Чарнојевића, приредио Г. Комар
 Арсеније Чарнојевић – *Молитва заспалом Господу*

ФЕЉТОН

Јован Дујовић – *Вук Караџић и Црна Гора*

ОБРАЗОВАЊЕ

Веселин Матовић – *Безимена професија (2)*

КРИТИКА

Данијела Радоњић – *О књизи Ј. Стојановић и Д. Бојовић*

Српски језик између истине и обмане

Миодраг Ћупић – *О поезији А. Радуловића*

Светислав Пушоњић – *Вјештачки рајеви мондијализма*

ПРЕВОДИ

Шмељов Иван Сергејевич- *Стари Валам (одломак)*, превела Д.
 Керкез

СЈЕЋАЊЕ

(Вучина Минић)

ОД СЛОВА ДО СЛОВА

Културна хроника

БИБЛИОГРАФИЈА *Распећа језика српскога и Слова (1 -10)*

Цртежи - Весна СУШИЋ

„СЛОВО“ БР. 12

УМЈЕСТО УВОДНИКА – *Декларација о језику-* Актив
 професора српског језика - Никшић

РАЗГОВОР

Радмило Маројевић- *Црногорски – језик борових шума*

ЈЕЗИК

Предраг Вукић- *Српски језик у уставном поретку Црне Горе*

Јелица Стојановић – *Игре око српског језика и(или) имена
 српског језика*

Веселин Матовић – *Испод језика*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ - Момир Војводић

БЕЛЕТРИСТИКА

Ђорђе Трифуновић – *Из тмине појање-стари српски поетски
 записи*

Љубица Милетић - поезија
 Миодраг Раичевић - прича
 Слободан Милић - поезија
 Радосав Бато Ђурковић - поезија
 Јеромонах Исак – *Јадиковка Св. Сави*

ЕСЕЈ

Стеван Кордић – *О чему је реч у чему ствар (2)*
 Миодраг Ђупић – *Гусле – насљеђе херојске традиције*

У СПОМЕН (Даринки Јеврић)

Даринка ЈЕВРИЋ – *Сабор врана у Приштини*
 Ранко Јововић – *Волим те, Даринка*
 Милица Краљ – *Лелек Дечанских звона*

НОТЕС

Борис Јовановић – *Из библиотеке*

ДАТУМИ

130 година рођења Исидоре Секулић, приредила Весна
 Тодоровић

КРИТИКА

Тамара Огњевић- *Тајна магичне формуле*
 Душан Крцуновић – *О књизи И. Петровић-Д. Петровић*
Демократија с наличја

У МАКАЗАМА

Милутин Мићовић – *Црногорски инферно*
 Миомир Бели Ковачевић – *Рани јади*

СТАВОВИ

Драгољуб Петровић – *Пресукана памет*

ПРЕВОДИ

Блез Сандрар- *Проза о трансибирској жељезници...*, превео
 Владимир Боричић

ОД СЛОВА ДО СЛОВА

Културна хроника

ПИСМА

КЊИГА СЛОВА

Илија Петровић, Драгољуб Петровић – *Демократија с наличја*
 (одломак)

ЦРТЕЖИ: Миомир Мишо ВЕМИЋ

„СЛОВО“ БР. 13-14

РИЈЕЧ УРЕДНИКА –В. Матовић: *Чему писци у Црној Гори*
РАЗГОВОР

Борис Јовановић: *Не лети се по земљи*

ТЕМА БРОЈА (Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација, научни скуп у ЦАНУ)

Веселин Матовић – *Науку под ноге или – напосљетку долазе варвари*

Јелица Стојановић, Драгана Керкез – *Наука против политике на научном скупу у ЦАНУ*

Персида Лазаревић ди Ђакомо- *Језичка ситуација у Црној Гори*

Радмило Маројевић- *Језичка ситуација у Црној Гори – post festum*

ЈЕЗИК

Драгољуб Петровић- „Три стољећа хрватскога стандардног језика“ – *на научној основи* (1)

Драга Бојовић – *Језички (анти)инжењеринг*

Радисав Маројевић – *Основе ономатологије Павла Флоренског*

Милорад Радусиновић – *Топоним Црна гора на словенском простору*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ -Андрија Радуловић

БЕЛЕТРИСТИКА

Злата Коцић - *поезија*

Ранко Крстајић - *прича*

Миодраг Раичевић - *поезија*

Еријета Лакићевић - *прича*

Благоје Нишавић - *поезија*

Петар Жарков -*поезија*

Данило Мијатовић - *поезија*

Јован Дујовић - *поезија*

У СПОМЕН (Стевану Раичковићу)

Благоје Баковић – *Збогом, у свему Високи Стеване*

Илија Лакушић – *Остаде незбринут свијет*

Стеван Раичковић – *Шта сањам и шта ми се догађа*

ЕСЕЈ

Стеван Кордић – *О чему је реч у чему ствар* (3)

Лаура Барна – *Мали есеји*

Радомир Барјактаревић- *Есеј о чојству*

СТАВОВИ

Радмило Маројевић – *Трећа фуснота о истом дијактиологу*

ПРИЗНАЊА

Награда “Марко Миљанов” Драгану Бојовићу

Приредио о. Миодраг Тодоровић

ДАТУМИ

Тамара Огњевић – *Осам векова Вукановог јеванђеља*

У МАКАЗАМА

Милутин Мићовић – *Најгора верзија Црне Горе*

Тодор Живаљевић – *Уважени суде*

Ратко Станимировић – *Шта је ово, доме?*

КРИТИКА

Јован Чађеновић – *О књизи Цице Чоловић Она које нема*

Ранко Крстајић – *Болест аутора или сатанизација уметности*

ОБРАЗОВАЊЕ

Александар Стаматовић – *Антисрпство у уџбеницима историје у Црној Гори*

МЕДИЈИ

Михаило Миљанић – *Нови медијски језик*

ОД СЛОВА ДО СЛОВА

ГРАФИКЕ: Сандра МРКАЈИЋ

(Награда Св. Василије Острошки за 2007)

„СЛОВО“ БР. 15-16

РИЈЕЧ УРЕДНИКА – В. Матовић: *Не да се, али ће се дати*

РАЗГОВОР

Александар Александрович Шумилов – *Лепа, али тужна земља*

ТЕМА БРОЈА (1847 – 160 година касније)

Епископ Атанасије (Јевтић) – *Слово о језику Српском*

Милош Ковачевић – *Вуку противни(ци) данас*

Петар Милосављевић – *Србистика и славистика у европском контексту*

Стеван Кордић – *Две белешке о црноме нам језику*

Ружица Бајић и Ксенија Кончаревић – *Српски језик у литургијском функционисању...*

Радмило Маројевић – *Зашто је пјесничко дјело Његошево у основи српског књижевног језика*

Бранислав Остојић – *Човјек акције и човјек мисли, рушитељ и градитељ*

Милош Вукићевић – *Наслов и поднаслов Горског вијенца*

Мило Ломпар – *О демонству лакрдијаша*
 Ана Пејановић – *Етнокултурни концепт Косово*
 В. С. Караџић – *Срби сви и свуда*
 Ђ. Даничић – *Рат за српски језик и правопис* (одломци)
 “Извиискра Његошева”

СТАВОВИ

Драгољуб Петровић – *Нови прилози несојској лингвистици*

КЊИГА СЛОВА

Драгољуб Петровић: “*Три стољећа хрватскога стандарног језика*” - на српској основи

ЦРТЕЖИ: Илија Никчевић

(Награда Св. Василије Острошки за 2007)

„СЛОВО“ БР. 17

РИЈЕЧ УРЕДНИКА – В. Матовић: *За лажну причу, лажан језик*

РАЗГОВОР

Синиша Ковачевић – *Дај татино ћемане*

ЈЕЗИК

Драга Бојовић – „*Црногорски језик*“ и његов код
Међународни скуп “Српско питање и србистика”, закључци

Радмило Маројевић – *Српски језик, србистика и славистика*

Ратко Р. Божовић – *Насиље над језиком*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ - Коста Радовић

БЕЛЕТРИСТИКА

Ратко Делетић - *поезија*

Селимир Радуловић - *поезија*

Стевана Сремац - *прича*

Јован Дујовић - *поезија*

Никола Маловић - *прича*

Милосава Мијовић - *поезија*

Радомир Рајковић - *поезија*

Милош Симуновић - *поезија*

Из кинеске поезије, превео Милијан Симуновић

ЕСЕЈ

Стеван Кордић – *О чему је реч у чему ствар* (3)

Милутин Мићовић – *Записи о пјесницима српског језика из Црне Горе*

Оливера Доклестић – *Вријеме Дантеово – вријеме данашње*
 Драган Дринчић – *Фашистичност неоцрногорског етатизма*
КРУТИКА

Драгица Ивановић- О поезији Радојице Бошковића
 Илија Лакушић – О роману *Повратак у Елдорадо* Миодрага
 Ћупића

Тодор Живаљевић Велички – О прози Војислава Зорића
У МАКАЗАМА

Борис Јовановић.- *Кихотизам*
 Дејан Миличић – *Јеванђеље по Јуди*
 Војислав Карацић - *Бројанице*

БЕСЈЕДЕ

Зоран Лакић – *Историјска вертикала односа цркве и државе у*
Црној Гори

СТАВОВИ

Сњежана Кордић – *Језички национализам*
 Миле Медић - *Заштита српског језика и његовог имена*

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Миодраг Ћупић – *Продати душу ђаволу или не*
 Рашко Димитријевић – *Писма Миодрагу Ћупићу* (1)
 Посланица Србима из Москве (руски философи)
Цртежи: Златко КРСТЕВСКИ (Скопје)

„СЛОВО“ БР. 18

УМЈЕСТО УВОДНИКА

Влајко Ћулафић – *Небеска тапија*

РАЗГОВОР

Слободан Костић – *Косово је сјећање на будућност*

КОСОВО

Панорама савременог пјесништва

Косова и Метохије

Драгиша Бојовић – *Уништавање рукописног књижевног*
наслеђа и манастирских библиотека на Косову и Метохији

Владика Николај (Велимировић) – *О косовској тајни*

Трибина: *Слово о Косову*, Никшић, 22. фебруара 2008

(Драго Перовић, Јелица Стојановић, Борис Јовановић,
 Ана Јањушевић, Бели Ковачевић, Милица Бакрач, Веселин
 Матовић)

Косово у народној мисли и памћењу (Коста Радовић, Дуња Митрић, Мирко Ђурковић)

ЈЕЗИК

Јелица Стојановић – *Српски језик у Црној Гори у времену стварања „монтенегристике“*

Петар Милосављевић – *Шта се десело на Другом конгресу српских интелектуалаца*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ, Милица Краљ

БЕЛЕТРИСТИКА

Маргарит Јунсенар- *Осмјех Краљевића Марка*, превео В. Боричић

Живорад Недељковић - поезија

Невенка Антовић – *одломак из романа*

Мирко Вуковић - *поезија*

Борис Јовановић – *одломак из романа*

Стеван Лапчевић - *поезија*

ЕСЕЈ

Милутин Мићовић – *Записи, о пјесницима српског језика у Црној Гори* (2)

Душан Крцуновић – *Косово и Метохија и библијска идеја правде*

ИСТРАЖИВАЊА

Петар Рмуш – *Култ Црне Горе и српски романтизам* (1)

КРИТИКА

Јован Чађеновић – *О стваралаштву Стевана Дучића*

Влајко Ђулафић – *О књизи Миомира Дашића *Шекулар и Шекуларци...**

Крсто Пижурица – *О поезији Слободана Милића*

У МАКАЗАМА

Недељко Бабић- *Људолов*

Милан Пижурица – *Симу Вујовићу Кођошији*

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Рашко Димитријевић- *Писма М. Ђупићу* (2)

ДНЕВНИК

Предраг Вукић- *Записи из Београда*

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш – *Карневалски бјесови* (1)

ЦРТЕЖИ: Вељо Станишић

„СЛОВО“ БР. 19-20

РИЈЕЧ УРЕДНИКА- В. Матовић: *Никишићка вукодлакологија*
РАЗГОВОР

Ратко Вулановић – *Град мали, а држава ништавна*

Јован Дујовић: *Ратко Вулановић*

ЈЕЗИК

Радоје Симић – „*Српска граматика*“ *Димитрија Милаковића*

Драга Бојовић – „*Црногорски*“ *на Универзитету*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ -Косто Нинковић

БЕЛЕТРИСТИКА

Иво Андрић – *На Латинској ћуприји*

Бећир Вуковић – *поезија*

Виктор Иго – *Цинови*, превод Владимира Боричића

Жан Вентурини – *Крв*, превод В. Боричића

Ранко Крстајић – *прича*

Слободан Бранковић – *поезија*

Радосав Бато Ђурковић – *поезија*

Марица Митрић – *поезија*

ПРИЗНАЊА („*Извешкара Његошева*“ *Миодрагу Павловићу*)

Миодраг Павловић – *Избор из поезије*

Јован Делић – *Са пјесником у храму*

Милутин Мићовић – *Поређења*

ИСТРАЖИВАЊА

Милош Вукићевић – *Монолог Божје драги који све управљаш у Горском вијенцу*

Ана Пејановић – *Етнокултурни концепт род у Горском вијенцу*

Горан Максимовић – *Књижевно дјело протосинђела Кирила Цвјетковића*

Петар Рмуш – *Култ Црне Горе и српски романтизам (2)*

ОСВЈЕТЉАВАЊА

Предраг Драгић – *Срби и Европа*

Драган Дринчић – *Тоталитарни евроатлантизам*

КРИТИКА

Јелица Стојановић – *О роману Писмо Невенке Антовић*

Лидија Томић – *О роману Отац Бориса Јовановића*

Милица Краљ – *о поезији Андрије Радуловића*

Благоје Нишавић – *О поеми Утва златокрила Влајка Ђулафића*

СТАВОВИ

Радмило Маројевић – *Српски језик и србистика – изнад свега!*

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Рашко Димитријевић – *Писма Миодрагу Ћупићу* (3)

ПРОМОЦИЈЕ

Милица Краљ – *Часопис Слово*

Коста Радовић – *Слово о Слову*

У СПОМЕН (Вуку Велашу)

Вуко Велаш (1947-2008)

Борис Боћо Вујовић, Оливера Доклестић

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш – *Карневалски бјесови* (2)

ФОТОГРАФИЈЕ: *Камени град* у Никшићу,

фото - Жељко Шапурић

Првих шест бројева овога часописа изишло је под именом **Распеће језика српскога**.

Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори.

Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

Штампање овог броја омогућио
Српски национални савјет за Црну Гору.

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају